

**Er det historisk troverdig at Jesus stod opp
igjen fra de døde?**

Masteroppgave i Teologi
NLA Høgskolen Bergen
Våren 2019
Thor Haavik

Sammendrag

Denne avhandlingen undersøker spørsmålet: «Er den beste forklaringen på de historiske fakta at Jesus stod opp igjen fra de døde?», der ‘å stå opp igjen’ er brukt i betydningen at han ble mirakuløst vekket til live igjen etter å ha vært død. Dermed er det hendelsen «Jesus oppstod», som drøftes og vurderes om virkelig hendte, og ikke hva som er den eventuelle årsaken til oppstandelsen.

Oppgaven har en historisk tilnærming, der den gjennomgår materialet og kildene for hendelsesforløpet etter Jesu korsfestelse. Her framlegges grunnlaget og argumentasjonen for de historiske fakta, som er anerkjent av det store flertall av historikere. Det konkluderes med at: (1) Jesus var død; (2) graven, hvor hans lik lå, var deretter tom; (3) mange mennesker opplevde å møte ham igjen; inkludert (4) forfølgeren Paulus og (5) Jakob, hans egen skeptiske bror; og (6) livene til etterfølgerne ble sterkt forvandlet av troen på at Jesus hadde oppstått igjen, noe som i utgangspunktet var en ubegripelig tanke for dem.

Disse seks historiske faktaene er det forklaringen trenger å begrunne. Gjennom etableringen av hendelsesforløpet avvises flere forklaringer, slik at bare hallusinasjonshypotesen gjenstår av naturlige forklaringer. I delen med vurdering av beste forklaring framlegges (1) hallusinasjonshypotesen; (2) at det av ulike grunner ikke er noen forklaring; og (3) at Jesus stod opp igjen fra de døde. De bedømmes opp mot hverandre etter vanlige kriterier for beste forklaring, og påstanden «Jesus stod opp igjen fra de døde» viser seg å være den klart beste og eneste som fungerer godt.

Forord

I skrivende stund er sommeren kommet til Bergen. Solen skinner, livet spirer og lyset trenger seg inn gjennom vinduet. Det kaller på meg. Tiden er kommet. Det er tid for å gå ut i lyset, tid for å fullføre. Tid for å si, som en stor mann en gang sa: Det er fullbrakt!

Takk til min dyktige og kloke veileder Gunnar Innerdal. Spennende samtaler og gode råd fra deg har vært viktig.

Takk til NLA for fem fine studieår med godt læringsmiljø og nære forelesere med stor omsorg for hver enkelt elev.

Takk til NLAs bibliotek, med Gunn, Marianne og Kristine Malene, for alltid å skaffe meg litteraturen jeg trengte. På det meste var lånelisten på over 30 bøker!

Takk til Ommund og Lasse for korrekturlesning, og en spesiell takk til Solveig for bokstavelig talt å 'gå den ekstra milen' i gjennomlesning og kommentarer.

En takk også til alle som med lysende engasjement har 'smittet' meg og gledet seg over at jeg har jobbet med et så viktig og sentralt tema.

Avhandlingen dedikeres til mine gode foreldre, som alltid har heiet på meg og gitt meg det beste i livet.

Mitt håp er at oppgaven blir lest vidt og bredt, og at det den inneholder, blir innhold for livet. At leser, når den fullfører, kjenner at lyset trenger seg på og kaller til å vandre på livets vei.

Kontaktinformasjon:
thorhaavik94@hotmail.com

Innhold

1 – Innledning	9
Veien til problemstillingen.....	9
Metode.....	12
2 – De historiske fakta: Hva skjedde etter Jesu død? .	21
2.1 – Jesus var død	25
2.2 – Jesu grav var tom.....	28
2.3 – Mange opplevde å møte Jesus igjen	34
2.4 – Forfølgeren Paulus begynte å tro.....	45
2.5 – Jakob, Jesu skeptiske bror, begynte å tro	48
2.6 – Etterfølgernes liv ble sterkt forvandlet av ‘Jesu oppstandelse’, som i utgangspunktet var en ubegripelig tanke.....	51
3 – Ulike forklaringer på hendelsene	59
3.1 – Hallusinasjonshypotesen	60
3.2 – Ingen forklaring.....	75
3.3 – Jesus stod opp igjen fra de døde.....	83
3.4 – Den beste forklaringen på de historiske fakta	87
4 – Sammenfatning og konklusjon	89
Litteraturliste	93

1 – Innledning

Veien til problemstillingen

En varm sommerdag på hytten i 2012 kom jeg over historien til Lee Strobel. Hans kone hadde nylig blitt en kristen, og han var en ateistisk journalist som ønsket å vise henne at troen var grunnløs. Hvilken bedre måte kunne det vises på, enn ved at Jesu oppstandelse var usann? Han startet derfor å granske det man historisk kunne vite rundt den såkalte ‘oppstandelsen’. Det han fant ut, fascinerte meg: Han kom fram til at det man historisk kunne vite etter Jesu død, langt mer pekte i retning av at han hadde stått opp igjen, enn at han ikke hadde det. Så overbevisende var det for Strobel at han selv ble en Jesus-troende. I boken sin gjengir han en debatt mellom Gary Habermas (nytestamentlig forsker som skrev doktorgrad om oppstandelsen) og Antony Flew (verdensledende ateistisk filosof på 80- og 90-tallet), hvor de debatterte rundt temaet om Jesus stod opp igjen fra de døde. 3000 mennesker dukket opp for å høre, og fem frittstående filosofiprofessorer fra ulike høyskoler og universiteter fungerte som dommere over debatten. Resultatet var overveldende: Av professorene konkluderte fire med at Habermas hadde vunnet, mens én mente det var uavgjort. Ingen mente Flew hadde en sterkere sak. En av dommerne kommenterte:

Jeg var overrasket (sjokkert er muligens et mer korrekt ord) over å se hvor svak Flews tilnærming var [...] Jeg satt igjen med konklusjonen: Siden saken mot oppstandelsen ikke var sterkere enn det som ble presentert av Antony Flew, så er det på tide at jeg begynner å ta oppstandelsen seriøst.¹

Det var også fem andre profesjonelle debattdommere som evaluerte debattantenes argumentasjonsteknikker. Her ble igjen Habermas trukket fram som vinner, og en av dommerne skrev:

Jeg konkluderer med at de historiske bevisene, selv om de er mangelfulle, er sterke nok til å lede fornuftige mennesker til å konkludere med at Kristus virkelig stod opp fra de døde. [...] Habermas ender opp med å legge fram høyst sannsynlige historiske bevis for oppstandelsen, med ingen troverdige motbevis. Derfor vinner, i min mening, Habermas debatten.²

På dette tidspunkt hadde jeg selv nylig blitt en kristen og dette argumentet var svært tiltalende. Med en bakgrunn der nærmest ingen venner bekjente seg som kristne, ble apologetikk

¹ Habermas & Flew (1987:xiv) i: Strobel (1998:226).

² Habermas & Flew (1987:xv) i: Strobel (1998:226).

(trosforsvar) viktig for meg. Jeg syntes det var fantastisk å få tilhøre Jesus, men jeg ønsket også å vise at det var fornuftig da det var et stort ønske for meg å kunne gi videre det beste jeg hadde fått i livet til mine venner og familie.

Når jeg nå har hatt muligheten til å jobbe grundig med et masterprosjekt i teologi, har det vært spennende og verdifullt å gå inn i tematikken som førte Strobel til tro. Er det virkelig så enkelt at man bare kan undersøke det historiske materialet for å bli overbevist om at Jesus stod opp igjen? Det tviler jeg sterkt på. Da hadde nok alle som forsket på området vært kristne. Men er det likevel noe hold i det historiske materialet? Vet vi noe eller nok til å kunne si at forklaringen «Jesus oppstod», som de første vitnene fremla, er troverdig og sannsynlig? Dette er det jeg skal undersøke, og formulerer derfor problemstillingen slik: *Er den beste forklaringen på de historiske fakta at Jesus stod opp igjen fra de døde?*

Definisjon av «å stå opp igjen fra de døde»

I en utfyllende beskrivelse av utsagnene *stod opp igjen fra de døde*, *oppstandelse* eller *oppstod* menes det ikke bare gjenopplivning (at hans døde kropp fikk liv igjen og han kunne leve videre uten noen forandring), men at Jesu døde kropp fikk liv igjen, ble forvandlet, forherliget og udødeliggjort av Gud.³ Det innebærer en meget spesifikk overnaturlig inngripen, som historikeren neppe kan uttale seg så nøyaktig om.

Historikeren vil kunne identifisere at her har det skjedd noe unaturlig (en overnaturlig inngripen),⁴ men det kan da diskuteres om en slik utfyllende beskrivelse er en forklaring historikeren kan uttale, eller om man da går over til en teologisk eller filosofisk forklaring.⁵ Dette er derimot ikke noe problem: om historikeren kommer fram til at Jesus var død, og så levde igjen (hendelsen), da vil det være helt essensielt at man filosofisk eller teologisk uttaler seg og prøver å forstå hva som gjorde at Jesus faktisk kunne stå opp igjen (årsaken).⁶ Man kan altså her gjøre et skille mellom *hendelsen* (han stod opp igjen fra de døde) og *årsaken* (til oppstandelsen).

Jeg velger å bruke utsagnene i en litt mindre utfyllende beskrivelse: *Jesus ble mirakuløst vekket til live igjen etter å ha vært død*. Dette er en viktig avgrensning, som gjør at undersøkelsen blir om hendelsen historisk hendte, ikke om den spesifikke årsaken bak (heller ikke hvordan han ble forvandlet og hvilke egenskaper han fikk som følge av hendelsen). Likevel synes årsaken å være grei å identifisere innenfor den teologiske eller filosofiske disiplinen dersom det

³ Ehrman (2014:174), Fee (1987:777), Wright (2003:587).

⁴ Dette vil bli utdypet i metoddelen og i 3.2.

⁵ Lüdemann hevder man da må over i en filosofisk eller teologisk refleksjon (1994:12). Dette fremlegger også Meier (1994:513f), Licona (2010:170, 468, 610, 621) og Allison (2005:350f).

⁶ Habermas & Licona (2004:135), Licona (2010:166f), Craig (1989:418-20).

viser seg at hendelsen historisk hendte.⁷ Derfor er det viktige spørsmålet først og fremst om hendelsen hendte, det er der utfordringen ligger.

Fremgangsmåte og kilder

Wolfhart Pannenberg regnes gjerne som den første i nyere tid (eller i hvert fall den som satt det på den teologiske agenda igjen) som prøvde å argumentere for at Jesu oppstandelse er troverdig, gitt noen hendelser man regner som historiske.⁸ For ham var det mulig historisk sett å vise at graven ble funnet tom og at en del mennesker opplevde møter med Jesus etter hans død. Han mente at dette er to overleverte tradisjoner, uavhengige av hverandre, som er så sannsynlig at de kan regnes som historiske hendelser. Videre imøtegår han forskjellige forklaringer på hvordan disse hendelsene kunne skje, og fremsetter at den beste forklaringen er at Jesus stod opp igjen.

Dette vil også være hvordan denne oppgaven er oppbygget. Den er todelt, der den første delen (kap. 2) tar for seg hvilke historiske fakta man har etter Jesu død, for deretter (kap. 3) å undersøke og bedømme hvilken forklaring på faktaene som er den beste. Det vil være måten å komme fram til en konklusjon (kap. 4) angående «*Er den beste forklaringen på de historiske fakta at Jesus stod opp igjen fra de døde?*»

Redegjørelsen til Pannenberg, som ikke er mer omfattende enn på knappe 100 sider, har inspirert en rekke teologer og historikere til å jobbe dypere med temaet. Noen for å videreføre og utfylle det, andre for å avkrefte det. Kildematerialet har etter hvert blitt enormt. Habermas har gjennomgått alt som er publisert om tematikken på tysk, fransk og engelsk fra 1975-2005.⁹ Det er hele 2000 publikasjoner, og inkluderer både bøker og artikler.

Jeg har derfor primært valgt å anvende de mest anerkjente forskerne på området. For at oppstandelsen er den beste forklaringen: Gary Habermas, Michael Licona, W.L. Craig og N.T. Wright. For at oppstandelsen ikke er den beste forklaringen: Bart Ehrman, Gerd Lüdemann og Richard Carrier. Deres arbeid (og selvsagt også flere som har jobbet grundig med tematikken)¹⁰

⁷ Craig poengterer humoristisk: «Only a sterile, academic skepticism resists this inevitable inference [that if Jesus was raised it was God who did it].» I: Licona (2010:633) som istemmer uttalelsen. Det er likevel ikke en automatisk slutning at man må akseptere den kristne Gud som årsak (og forvandlingen av Jesu kropp, gjengitt i den utfyllende beskrivelsen tidligere i avsnittet), selv om man anerkjenner Jesu oppstandelse i denne mindre utfyllende beskrivelsen. Men man kan med rette hevde at om man anerkjenner at Jesus ble mirakuløst vekket til live igjen etter å ha vært død (den mindre utfyllende beskrivelsen), så er den største hindringen for å akseptere (eller komme fram til) den utfyllende beskrivelsen, fjernet.

⁸ I: *Jesus – God and man*, og *Systematic Theology. Vol 2*. Hans von Campenhausen og Hans Grass bør også nevnes som viktige pådrivere (Craig (1989:xi, 2008:349), O'Collins (2004:317)).

⁹ Habermas (2005:135).

¹⁰ F.eks. Pannenberg, James D.G. Dunn, John Dominic Crossan og Richard Swinburne.

har vært til stor hjelp i å fremlegge og vurdere grunnlaget for de historiske faktaene etter Jesu død (kap. 2), og til beskrivelsen og drøftingen av de ulike forklaringene (kap. 3).

I innledningen av kapittel 2 vil kildene til Jesu liv drøftes.

Relevans

Kristentroen står og faller på Kristushendelsen. Den store og avgjørende hendelsen i Jesu liv, og det som bekreftet hans identitet som Guds Sønn, var hans oppstandelse. All kristen tro må gå ut ifra og forutsette at Jesus stod opp igjen fra de døde.¹¹ Paulus skriver: «Men er ikke Kristus stått opp, da er vårt budskap tomt, og deres tro er også tom.»¹² Derfor er det nettopp kjernen av troen denne avhandlingen ønsker å behandle, det viktigste og mest avgjørende spørsmålet som langt på vei definerer om kristendommen er sann.

Metode

Objektivitet

«You only see what your eyes want to see» synger Madonna, og i en oppgave som kan svekke eller styrke min egen tro på Jesu oppstandelse, er det viktig at jeg behandler materialet rettferdig og profesjonelt. Kan jeg stole på meg selv i dette? Ingen kan lese en tekst helt nøytralt og objektivt, man kommer alltid med en forforståelse som ofte vil prege fremstillingen.¹³ Jeg håper likevel at jeg som forsker har vært åpen nok til å la meg lede til den rette konklusjonen på hvilken forklaring som er best, slik at oppgavens troverdighet ikke har blitt ødelagt av min manglende objektivitet.

Disiplin

Avhandlingen går under apologetikk, som er en gren man finner under disiplinen systematisk teologi.¹⁴ Det som er spesielt med apologetisk arbeid er at den kan bevege seg inn i det feltet

¹¹ Dunn: «As a historical statement we can say quite firmly: no Christianity without the resurrection of Jesus.» (2003:826). Se også: Pannenberg (1997:344), Abrahamson (2001:117), Fee (1987:737, 745), Habermas (2003:3).

¹² 1.Kor 15:14.

¹³ For en gjennomgang av utfordringene i å være objektiv, samt gode forhåndsregler: Wright (2003:29, 714, 717), Ehrman (2014:144), Allison (2005:135-7), McCullagh (2004:15), Licona (2010:38-62).

¹⁴ De teologiske disiplinene deles gjerne inn i fire: Bibelfag, kirkehistorie, systematisk teologi og praktisk teologi (Henriksen (2007:106)).

den ser det viktig og nødvendig å undersøke. I denne oppgaven vil det være helt essensielt å bedrive historisk arbeid og dermed bevege seg inn i historiefaget og dens vitenskap. Derfor vil det gjennom denne avhandlingen være viktigere at jeg jobber som historiker enn teolog. Så vil det eventuelt vise seg om den historiske undersøkelsen vil gagne teologien, ved at den kan brukes apologetisk.

Historie

Leopold Ranke, en av de fremste tyske historikerne, fremla i 1824 hva han mente var historikerens oppgave: Å skildre «hvordan det egentlig var»¹⁵, altså å rekonstruere hva som hendte i fortiden. At noe regnes som *historisk* betyr at det er et godt grunnlag og sterke indikasjoner på at en gitt hendelse har hendt. En slik *historisk* hendelse vil man altså ikke helt kunne bevise, men man vil likevel ha tilfredsstillende sikkerhet om dens faktisitet.¹⁶ Det er som i en rettsak: Den tiltalte blir ikke dømt bare når det er helt sikkert at den har gjort handlingen den blir anklaget for (en slik sikkerhet finnes omtrent aldri i en rettsak), men han/hun blir dømt på bakgrunn av det materialet som er fremskaffet. Det kan gi en sterk nok sikkerhet til å dømme personen skyldig.

Slik vil man kunne ha svært sterk sikkerhet om at en hendelse har skjedd, samtidig som historikeren må være åpen for at nytt materiale kan kaste nytt lys på hva som egentlig skjedde (slik en som soner dom kan bli funnet uskyldig på bakgrunn av ny informasjon). Når man hevder at ‘Jesu grav var tom’ er et historisk faktum, sies man egentlig: Gitt alt det materialet vi nå har tilgjengelig, er det svært sannsynlig at Jesu grav var tom. Dette er en vanlig måte å gå fram også i andre vitenskapsfag.

Jeg avviser dermed tanken om at man kan komme fram til absolutt sikker kunnskap om historiske forhold, samtidig som jeg også avviser oppfatningen om at det er umulig å beskrive eller kjenne til hva som skjedde i fortiden. Det man kan som historiker, er å nå fram til mer eller mindre sikker kunnskap.

Et slikt syn på historie som jeg her fremsetter (historisk realisme) betyr at jeg kan komme fram til tre mulige konklusjoner rundt hvert av ‘de historiske fakta’:

¹⁵ Kjørup (2008:85). Licona (2010:29f) siterer diverse filosofer og historikere om hva historie er, og hva historikerens oppgave er: Stephen Davis skriver at «history is understood as the events that occurred in the real past and that historians attempt to discover.» (1993:24); Crossan skriver: «History is the past reconstructed interactively by the present through argued evidence in public discourse.» (1998:20); historiefilosof Aviezer Tucker definerer historie som «past events that are the object of study.» (2004:1).

¹⁶ Twelftree: «A position is demonstrated, when the reasons for accepting it significantly outweigh the reasons for not accepting it.» (1999:248). Se også: Ehrman (2014:145, 174), Wright (2003:706), O’Collins (2004:318), Lüdemann (1994:3-4), Licona (2010:107).

- A. Hendelsen har hendt (det er nok materiale til at det er et historisk faktum).
- B. Materialet peker imot at hendelsen har hendt (ikke et historisk faktum).
- C. Det er ikke nok materiale til å vurdere om hendelsen har hendt (altså er det ikke et historisk faktum).

Hva gjør en opplysning historisk troverdig?

Ehrman, Habermas og Licona gjør rede for ulike aspekter som gir troverdighet til en hevdet hendelse.¹⁷ Det er bra om det er:

1. Flere uavhengige vitnemål.

Dersom en hendelse eller et utsagn er berettet flere ganger og uavhengig av hverandre er det en sterk indikasjon på at hendelsen er historisk, fordi det er usannsynlig at to separate tradisjoner skulle dikte opp den samme hendelsen. Her er det viktig å avgjøre om kilden virkelig er uavhengig eller om den henter beretningen fra den andre.

2. Selvskadende materiale.

Beretter kilden om en hendelse som kaster dårlig lys over ens egen sak er det meget sannsynlig historisk, fordi man ikke ønsker å lyge om noe som kan være ødeleggende for det man forsøker å fremstille. Tar man med noe slikt er det på grunn av at det virkelig skjedde. Dette øker også kildens troverdighet i andre saker.

3. Hevdet av en 'fiende'.

Dersom en person som ikke sympatiserer med saken bekrefter hendelsen eller utsagnet, er det en trygg indikasjon på at det er historisk.

4. Berettet av ett eller flere øyenvitner.

At det er et vitne som har sett hendelsen og nedtegner det, gir et sterkere holdepunkt av pålitelighet enn om det bare er en som har hørt om det som skriver det ned.

5. Tidlig vitnet om.

Jo nærmere og kortere tid det er mellom hendelsen og nedskrivningen (eller vitnes fortelling), desto mer autentisk fremstår den. Det bidrar til å hindre overdrivelser og utvikling av legender.

¹⁷ Punktene er en sammensetning av listene til Ehrman (2014:95-9), Habermas & Licona (2004:37-40).

6. Kontekstuell helhet.

Om tradisjonen og beretningen passer inn i det man fra andre kilder vet om samtiden gir det både kilden og hendelsen kredibilitet. F.eks. den samstemmige bekreftelsen i kildematerialet om at saddukeerne ikke trodde på de dødes oppstandelse, gir troverdighet til at Jesus diskuterte det spørsmålet med dem.

7. Arkeologisk bekreftet.

I noen unike tilfeller kan arkeologiske funn bekrefte en hendelse. Langt oftere kan det fungere støttende til hva en kilde hevder. Dersom man f.eks. finner romerske statuetter og store mengder med romerske mynter i Palestina fra det første århundret, vil det være oppbyggende for en kilde som hevder at romerne hadde okkupert og styrte Palestina.

Imøtekommer et utsagn eller en hevdet hendelse ett eller flere av disse syv aspektene, konkluderes det ofte med at den er historisk.

Historisk metode i møte med ulike forklaringer

Når et materiale er samlet opp (slik det gjøres i kap. 2), vil det være avgjørende å forsøke å forklare hendelsene. Licona lister opp fem kriterier som ofte brukes av historikere for å vurdere ulike hypoteser.¹⁸ Dette vil være fremgangsmåten jeg anvender når det i kap. 3 skal evalueres hvilken forklaring på faktaene etter Jesu død som er den beste. Disse kriteriene er:

1. Forklaringsomfang
2. Forklaringskraft
3. Rimelighet
4. Enkelhet
5. Klargjørende

Forklaringen må dekke så mye av fakta som mulig (1) og forklare dem på en god måte (2). Forklaringskraft innebærer også å forbinde dem, slik at de stemmer godt overens med hverandre. Her fungerer et puslespill som illustrasjon: seks puslebiter skal henges sammen for å danne et bilde. Om bitene blir tvunget sammen med makt, kan man få dem til å henge, men da på en måte som er dårlig og lett å se at ikke stemmer. Den rette kombinasjonen av bitene får dem naturlig til å stemme overens og gir et klart bilde. Slik trenger forklaringen ikke bare å få med alle puslebitene, men få dem til å henge sammen på en robust måte.

¹⁸ Licona (2010:109-12). Se også: McCullagh (2004:49, 51f).

Forklaringen må være rimelig (3) i den forstand at den ikke har med komponenter som betraktes å være usanne eller krasjer med kunnskap man allerede har. Et absurd eksempel kan være: «Grunnen til at disiplene plutselig valgte å fortsette bevegelsen var at de ble oppringt på mobilen av en vismann fra Egypt som fortalte dem hva de nå skulle gjøre.» Dette er en urimelig forklaring fordi det er kjent kunnskap at mobiler ikke fantes på den tiden. Rimelighet er sammen med forklaringskraft de viktigste kriteriene å oppfylle.

Enkelhet (4) omhandler at forklaringen bør ha færrest mulig antagelser (med dette menes noe det ikke er bevis for). Her gjelder Ockhams Razor eller slagordet til Rema 1000: «Det enkle er ofte det beste.» I stedet for å anta noe for å få materialet til å stemme overens, er enkelhet en dyd forklaringen gjerne bør oppfylle – en hypotese med få antakelser, trumfer en hypotese med flere. Et eksempel på en forklaring med mange antakelser er:

Jesus hadde en tvillingbror som ble adskilt fra ham ved fødselen av jordmor uten at hverken Maria eller Josef oppdaget det. Etter at Jesus ble så populær, fikk denne tvillingen nyss om ham og deres utseendemessige likhet. Da Jesus døde, bestemte han seg for å gjemme liket hans og presentere seg for disiplene som 'den oppstandne Jesus'. Dette gjorde han i mange uker, til stor begeistring for hans etterfølgere, og på en slik måte at også skeptikere som Jakob, Jesu bror, ble overbevist. Tvillingen ga dem misjonsoppdraget og dro så vekk i frykt for å bli avslørt. Noen år senere traff han Paulus på vei til Damaskus og overbeviste han om at Jesus (altså han selv) var Messias og Herre.

Her har man mange antagelser det ikke er bevis nok til å hevde, annet enn at det forklarer materialet (som blir etablert i kap. 2). Uten noe belegg hevdes det at Jesus hadde en tvillingbror, og det antas at det fantes en jordmor og at hverken Maria eller Josef merket at hun snek barnet unna. Bare denne innledningen gjør forklaringen svært ad hoc, og det virker som et desperat forsøk på å forklare stoffet slik man kunne ønske at det var. Altså må det svelges for mange 'kameler' til å kunne regne den som god.

(5) fungerer som et bonuskriterium. Setter forklaringen klargjørende lys over andre områder, problemer eller spørsmålstegn man har stått overfor som ikke har direkte tilknytning til det den skal forklare? I forbindelse med faktaene som blir etablert i kap. 2 kunne hypotesen f.eks. kastet lys over spørsmål som: Hvorfor ble Jesus så tidlig tilbedt som en gud når man likevel fortsatt holdt fast ved monoteisme?¹⁹ Eller: Hva forårsaket at kirken vokste så voldsomt (Stark har regnet ut at den vokste med hele 40 % hvert tiår fra år 40-300 e.Kr.)?²⁰ Skulle forklaringen

¹⁹ Ehrman (2014:3, 84), Hurtado (2005:205), Licona (2010:605), Groothuis (2011:552f).

²⁰ Stark (1997:6f). Se også: Johnson (1996:139), Ehrman (2014:131), Lüdemann (1994:175), Licona (2010:603n471), Stein (2004:324).

kunne svare på dette, øker den i troverdighet. Gir den ingen mulige løsninger på andre spørsmål, blir den stående slik forklaringen gjorde før man bedømte den av dette kriteriet.

Forklaringen har bevisbyrden på sin side. Den som fremlegger et forslag til hva som gjorde at hendelsene i kap. 2 hendte, må kunne forsvare hypotesen og kan ikke bare legge fram rene spekulasjoner uten at det er noe bevisgrunnlag for det. 'Hva om'-forklaringer må være bygget opp av støttende data og argumentasjon, ellers kan de bare forkastes.²¹ Den beste forklaringen vil være den som slår de andre rivaliserende forklaringene med stor margin på disse kriteriene.

Kan Jesu oppstandelse undersøkes historisk?

Rudolf Bultmann mente nei, for da begrenses Gud og «neither God nor God's actions can be objectivized.»²² Han mente videre at Jesus (eller påsketroen) møter vi i det forkynte ordet om den korsfestede og oppstandne, ikke gjennom en historisk verifisering av et mirakel. Spørsmålet som reises er om historisk metode kan behandle singulære påstander? Kan historikere uttale seg om hendelser som bare skjer én gang? Pannenberg mener ja, og imøtegår Bultmann med at vi kan møte den oppstandne både i det forkynte ordet og ved å undersøke historien. Han skriver:

The thesis that Jesus rose again, that the dead Jesus of Nazareth came to a new life, implies already a claim to historicity. [...] If the Christian thesis regarding the resurrection were asserting that something took place that transcends human history in space and time, then the situation would obviously be different. But that is not so. The Easter message certainly states that the resurrection of Jesus was an event [in time and space ...] Any assertion that an event took place in the past implies a historical claim and exposes itself to testing.²³

Det er mulig å undersøke om det er hold i uttalelsen «Jesus stod opp igjen fra de døde» dersom det viser seg å være nok materiale som peker i retning av den forklaringen. En historiker kan (om det er nok grunnlag for det) uttale seg om at Jesus var død, for deretter (om det er nok grunnlag for det) kunne si at Jesus levde igjen.²⁴ Dette vil bli drøftet mer utførlig i 3.2.

Og ikke bare *kan* det undersøkes. En slik påstand, som er så avgjørende for flere milliarder troende mennesker i dag, *bør* utforskes og granskes. Det vil være sunt for teologien, og kirken og den kristne vil fremstå mer troverdig når den våger å etterprøve det.

²¹ Licona (2010:467).

²² Abrahamson (2001:228).

²³ Pannenberg (1997:359f). Se også: Meier (2001:252), Danbolt (1969:190), Williams' sitater av Polkinghorne, Montgomery og Grey (2019:2f).

²⁴ Ehrman (2014:148), Habermas & Licona (2004:135).

Er mirakler mulig?

David Hume fremlegger en massiv kritikk av mirakler i kapittelet *Of Miracles*.²⁵ Han mente at mirakler er umulig fordi de bryter med naturlovene, og at en naturlig forklaring alltid vil være mer sannsynlig for å forklare en hendelse, enn at forklaringen skulle være et mirakel. Med dette som utgangspunkt vil det aldri kunne hevdes at Jesu oppstandelse er den beste forklaringen, fordi det innebærer et mirakel som per definisjon alltid er langt mindre sannsynlig enn andre forklaringer som legges fram. Her kommer ens forforståelse og verdensbilde inn, for dersom man er helt sikker på at det ikke finnes noe utenom dette universet som kan gripe inn (et naturalistisk synspunkt), da er saken lukket: det er umulig at Jesus stod opp igjen. Dette var man også enige om på Jesu tid: døde står ikke naturlig opp igjen, det må i så fall innebære en overnaturlig inngripen. Men hvordan kan man være så skråsikker på at mirakler ikke kan skje, og at det ikke finnes noe utenfor dette universet som kan gripe inn (vet man at universet er et lukket system)? I avhandlingen kan jeg ikke på forhånd være så skråsikker på at mirakler ikke kan skje, og jeg kan heller ikke være så bestemt på at mirakler skjer (et slikt åpent syn håper jeg også leseren har i møte med stoffet). Jeg må være villig til å la meg lede til konklusjonen materialet peker mot, også om det innebærer en overnaturlig inngripen.²⁶ Uansett om en oppstandelse er usannsynlig, må det altså vurderes opp mot hvor usannsynlig det er at vi har alt det historiske materialet om oppstandelsen som vi har, uten at det egentlig hendte.

Hvordan skulle man avgjøre om noe er et mirakel? Licona beskriver metoden:

We may recognize that an event is a miracle when the event (1) is extremely unlikely to have occurred given the circumstances and/or natural law and (2) occurs in an environment or context charged with religious significance. In other words, the event occurs in a context where we might expect a god to act. The stronger the context is charged in this direction, the stronger the evidence becomes that we have a miracle on our hands.²⁷

Det er viktig å få fram at jeg ikke jobber ut ifra sannsynligheten for at en oppstandelse generelt sett kan skje, men heller om denne spesifikke hendelsen med Jesus var en oppstandelse. Dersom en overnaturlig inngripen hadde skjedd, som at et menneske ble reist opp fra de døde, så skulle man tenke at det fikk betydning for en rekke mennesker og at personen som ble reist opp igjen, hadde et budskap og en baktanke med det som hendte. Det vil jo (dersom det finnes noe 'mer' enn bare det fysiske univers) være langt mer sannsynlig at en som hevder å ha kontakt

²⁵ Kapittel X i: *An Enquiry Concerning Human Understanding* (1748).

²⁶ En slik inngripen vil heller ikke nødvendigvis være et brudd på naturlovene, slik som at jeg ikke bryter naturlovene når jeg stopper en fotball på vei mot mål, jeg griper bare inn.

²⁷ Licona (2010:163).

med dette 'mer' (og kanskje til og med forutsa det) blir reist opp igjen, enn at en tilfeldig person skulle bli det. Derfor bør spørsmålet: *Er mirakler mulig?* nettopp starte med spørsmålet: *Er Jesu oppstandelse troverdig som forklaring på hendelsene etter hans død?* fordi det er nettopp her vi kan vente å finne et mirakel, dersom mirakler skjer. Så i stedet for å avvise mirakler på forhånd (noe som kan bli sirkelargumentasjon i forhold til Jesu oppstandelse)²⁸, så undersøkes det om mirakler er sant, der en kan forvente å finne et mirakel. Skulle det da vise seg å ikke være troverdig, kan man avvise verdenshistoriens mest hevdede mirakel og styrkes i forståelsen av at mirakler ikke skjer.

Filosofen Ralph Henk Vaags har gjort et godt arbeid med å argumentere mot Hume på tre måter i artikkelen *Jesu oppstandelse og naturlovene*.²⁹ Pannenberg kritiserer også den på forhånd skråsikre tanken om at mirakler ikke skjer og hevder det er dårlig kritisk forskning å ha slike antakelser.³⁰ Jeg kommer altså ikke på forhånd til å utelukke mirakler, og senere i avhandlingen (i 3.2) vil dette spørsmålet bli drøftet mer utførlig.

Avgrensning

På grunn av avhandlingens lengde har noen avgrensninger blitt gjort:

Har Jesus i det hele tatt eksistert?

Så godt som ingen seriøse historikere bestrider at Jesus har eksistert.³¹ Stefan Gustavsson siterer forsker etter forsker som hevder sikkerheten av dette faktum,³² f.eks. Craig Evans: «Ingen seriøs historiker, religiøs eller ikke-religiøs, betviler at Jesus fra Nasaret virkelig levde i det første århundret og ble henrettet under ledelse av Pontius Pilatus, guvernøren i Judea og Samaria.»³³ Jeg kommer altså ikke til å gå inn i tematikken om Jesus har eksistert, fordi jeg ser på det som et avsluttet kapittel i forskningen.³⁴ Og siden det f.eks. er et historisk faktum at Jesus ble korsfestet (se 2.1), så ligger det implisitt i dette at Jesus har eksistert.

²⁸ Lewis poengterer: «Unfortunately we know the experience against [miracles] to be uniform only if we know that all the reports of them are false. And we can know all the reports to be false only if we know already that miracles have never occurred. In fact, we are arguing in a circle.» (1960:102).

²⁹ Vaags (2012:259-69). Se også Davis sammenfatning (2000:76, 1984:148, 150).

³⁰ Pannenberg (1997:362).

³¹ Bultmann (1958:13), Williams (2019:106-11).

³² Gustavsson (2016:50-8).

³³ Evans (2009:3) i: Gustavsson (2016:53).

³⁴ Licona anser dette spørsmålet som så ferdig at i hans bok på over 700 sider, bare gjengir det i én setning med en fotnote (2010:62f). Der siterer han en del historikere, bl.a. Van Voorst som skriver: «Contemporary New Testament scholars have typically viewed their [Jesus mythers] arguments as so weak or bizarre that they relegate them to footnotes, or often ignore them completely» (2000:16). Se ellers: *Did Jesus exist?* av Ehrman (s.6).

Forstod Jesu etterfølgere hans oppstandelse som rent åndelig, eller også kroppslig?

Det er enighet blant forskere at evangeliene forstår Jesu oppstandelse som kroppslig (fysisk), og ikke bare åndelig. Når det kommer til Paulus' forståelse er det enkelte (f.eks. Carrier³⁵) som vil hevde at han mente den var åndelig, og ikke fysisk. Jeg har heller ikke hatt plass til å se grundig på dette spørsmålet, og henviser derfor til det arbeidet Wright og Licona har gjort med Paulus' tekster om Jesu oppstandelse.³⁶ Avhandlingen går derimot inn på tradisjonen omkring graven (i 2.2), og da det viser seg at den var tom og at det var en sentral del av forkynnelsen om at Jesus var oppstått, er det åpenbart at hans etterfølgere forstod Jesu oppstandelse som kroppslig (i en eller annen forstand). Jeg regner altså dette spørsmålet som besvart i oppgaven, uten at jeg går i dybden og setter fokus på det.

³⁵ Carrier (2005a:105-55, 2010:304f).

³⁶ Wright (2003:207-398, 625-7, 718). Licona (2010:333-9, 397, 400-39, 617, 621) skriver: «without a single known exception, all of the original apostolic leaders and all of the relevant Christian literature strongly believed to have been written in the first century are of a single voice in their proclamation that Jesus had been raised bodily.» (514). Se også: Allison (2005:317), Craig (1989:85-159, 335, 358f, 391-7), Fee (1987:714, 728), Hurtado (2005:200), Ehrman (2014:132f, 137, 174-7, 183), Habermas & Licona (2004:154-65), Cranfield (2004:401f), Habermas (2005:143f. (jf. Bergeron & Habermas (2015:163)), Fuller (1980:73), Lüdemann (1994:34f) og i: Copan & Tacelli (2000:151), Keener (2009:140, 337), Gundry (2004:360-76), Stein (2004:327f), Crossan (1994:165).

2 – De historiske fakta: Hva skjedde etter Jesu død?

Livet til verdenshistoriens mest innflytelsesrike person³⁷ fikk en brå slutt da han ble henrettet ved korsfestelse. Man skulle tro at dette ville sette en stopper for hans lære og den religiøse bevegelsen han hadde satt i gang de siste tre årene av sitt liv, men det gjorde det altså ikke, og i dag finner vi bygninger hvor enn man reiser som er til hans ære, våre barn kalles opp etter hans venner og det er godt over to milliarder mennesker som 'følger ham'. Hvordan skjedde dette?

Kilder for Jesu liv

Fra opplysningstiden har en skepsis vært rettet mot skriftene i Det nye testamentet.³⁸ Av tekstene som har med Jesu oppstandelse å gjøre, er det spesielt evangeliene som har fått massiv kritikk. Likevel kommer de som kilder godt ut av denne kritikken, og har vital historisk verdi for Jesu liv og forståelsen av Palestina (den jødiske tro o.l.) i det første århundret.³⁹ I en tidligere oppgave har jeg drøftet om beretningene i evangeliene er anvendelig for den historiske forskningen på Jesu oppstandelse, og etter å ha tatt stilling til tre innvendinger mot evangeliets troverdighet og to argumenter for,⁴⁰ ble konklusjonen at:

Oppstandelsesberetningene i evangeliene går tilbake til den første fase av den kristne kirkens liv. Fra tidlig av ble disse beretningene og de erfarte opplevelsene muntlig vitnet om. De ble etablerte fortellinger som evangelistene måtte berette om uten frihet til å gjøre store endringer. Dermed bør beretningene i evangeliene sees på som gode kilder til de opprinnelige opplevelsene i etterkant av Jesu død. Disse bør derfor anvendes i den historiske forskningen på holdbarheten i Jesu oppstandelse.⁴¹

³⁷ Bl.a. kåret til dette av det amerikanske magasinet Time: <http://ideas.time.com/2013/12/10/whos-biggest-the-100-most-significant-figures-in-history/> (07.02.19), Wikipedia: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2521212/Wikipedias-10-significant-people-EVER.html> (07.02.19). Se ellers: Pelikan (1985:1), Lecky (1869:8f), Latourette (1949:272), Chesterton (2015:241).

³⁸ Allison (2005:199). Denne skepsisen har selvsagt også blitt fremmet av andre lenge før opplysningstiden.

³⁹ Bauckham (2017:241, 290, 305, 309f, 341-6); Craig (2010:191); Pennington (2012:233); Allison (2005:288); Keener (2009:144).

⁴⁰ Disse innvendingen imot og argumentene for ble sammenfattet slik: «Det har kommet fram at [1] mulige ulikheter og motsigelser ikke er store nok til å skade beretningenes koherens og historisitet, det lener snarere mot at det gir troverdighet. [2] At evangelistene var personlig engasjert, og derfor ikke pålitelige, stemmer ikke overens med den beskjedne tendensen til teologisering og apologetikk. [3] I stedet for å ha en negativ effekt på evangeliens holdbarhet, gir datering og overleveringen av evangelietradisjonen kredibilitet til det som fortelles. [4] Tekstenes underlighet og at [5] det tas med en del mindre sjarmerende detaljer er svært styrkende for påliteligheten.» Haavik (2018:13)

⁴¹ Haavik (2018:14).

Selv om man ikke skulle være enig med denne konklusjonen, er en skeptisisme som hevder at man ikke kan finne noe historisk verdifullt i de nytestamentlige skriftene uholdbar. Man kan, som objektiv historiker, hverken ha som utgangspunkt at de er guddommelig inspirert eller religiøst skrot. De må behandles på samme måte som en hvilken som helst annen bok fra antikken.⁴²

Disse skriftene er de viktigste kildene til Jesu liv,⁴³ og uavhengig om man anser dem som gode historiske kilder, så er de i hvert fall kilder man kan hente noen sikre historiske hendelser og utsagn fra.⁴⁴ Jeg vil i avhandlingen være påpasselig med stoffet jeg trekker ut av kildene, og kommer derfor bare til å bruke historiske fakta som det store flertall av forskere (både ateister, agnostikere og kristne) er enige om, for så å begrunne hvorfor de er regnet som sikre hendelser.

I tillegg til skriftene i Det nye testamentet finnes det en del andre tidlige kilder som også nevner Jesus.⁴⁵ Innen 150 år er det minst 42 forfattere som gjengir noe av hans liv.⁴⁶ Sammenlignet med Tiberius (Romas keiser da Jesus ble korsfestet) er det Lukas og ni andre verk som nevner ham. Forholdet mellom Jesus og Tiberius er (av verk som nevner personen) 42:10.⁴⁷

⁴² Habermas & Licona (2004:45).

⁴³ Keener sammenfatter boken sin slik: «Although scholars may differ with this or that aspect of the portrayal, I believe that on the whole there is much that we can know about Jesus historically, and that the first-century Gospels preserved by the church remain by far the best source for this information.» (2009:349); Witherington: «We need to understand that the documents we find in the New Testament – including the gospels, the book of Acts, and Paul’s letters, to mention a few – are our earliest and best sources for understanding the character of Jesus and the rise of Christianity.» (2006:3). Licona (2010:207), Johnson (1996:89).

En avgjørende grunn til at disse kildene er viktig for å rekonstruere hendelsene i og rundt Jesu liv er at de selv bygger på enda tidligere materiale (Ehrman (2014:103)): Q-kilden som Matteus og Lukas bruker (Hagner (2012:154-61)), pre-Markus tradisjon (Rudolf Pesch daterer f.eks. «Lidelseshistorien» til en kilde som må gå tilbake til 30-tallet, senest år 37 (Craig (2010:191))), taler i Apg (Swinburne (2003:146)), muntlig tradisjon: «Oral formulas [...] peppered throughout the New Testament are a number of short formulas that mention the resurrection of Jesus (Licona (2010:220, 590)). Paulus brev inneholder informasjon om Jesu liv (hans lære, nattverden, korsfestelsen, oppstandelsesvisninger m.m.) som er skrevet tidligere enn evangeliene, og noe av dette er overlevering Paulus har mottatt langt tidligere enn ved brevenes nedskrivning; f.eks. Jesu oppstandelsesvisninger i 1.Kor 15 (se s.36-7) og Kristushymnen i Fil 2 (Ehrman (2014:259), Sandnes (1994:40), Eriksson (1982:80, 83), Groothuis (2011:552f)).

⁴⁴ Ehrman: «Nearly everyone agrees that [the canonical Gospels ...] do contain some historically accurate recollections of what he [Jesus] said, did, and experienced» (2014:94); Stanton: «Today nearly all historians, whether Christian or not, accept that [...] the gospels contain plenty of valuable evidence which has to be weighed and assessed critically.» (2002:145). Se også: Licona (2010:599, samt Craigs sitat på samme side), Lüdemann (1994:23), McIntyre (2001:8).

⁴⁵ Bock (2002:45-63), Gustavsson (2016:67-81). Disse er: 1. Romerske verk: Plinius den yngre, Tacitus, Suetonius, Lukian, Celsus, Thallus, Phlegon, Mara Bar-Serapion (syrisk filosof); 2. Jødiske verk: Josefus, Rabbinsk tradisjon (Talmud); 3. Kristne verk: Agrafo (enkeltstående ord som tillegges Jesus), NT-apokryfene, Nag Hammadi-litteraturen, Papyrus Oxyrhynus 840, Papias, De Apostoliske Fedre (Klemens, Polykarp, Ignatius, Didache, Barnabas-brevet, Hermas’ «Hyrden»).

⁴⁶ Habermas & Licona (2004:127).

⁴⁷ Licona (2010:590)

Et forspill – den religiøse konteksten

Here is a man who thought of himself as the Son of God in a unique sense, who claimed to act and speak with divine authority, who held himself to be a worker of miracles, and who believed that people's eternal destiny hinged on whether or not they believed in him.⁴⁸

Ingen annen figur i historien har påstått å være Guds Sønn og beholdt respekten og verdigheten.⁴⁹

Det er konsensus blant nytestamentlige forskere at Jesus ble oppfattet som og oppfattet seg selv som en mirakelgjører.⁵⁰ Materialet som hevder dette er simpelthen for stort (både uavhengig, tidlig, beskrevet av fiende og øyenvitner, samt gir mening til hvorfor Jesus ble så populær (konteksten)) til å kunne avvise det.

Likeså er det stor enighet om at Jesus hevdet å ha et unikt forhold til Gud. Han trodde om seg selv og ble trodd å være Messias,⁵¹ Menneskesønnen⁵² og Guds Sønn,⁵³ noe som innebar at Jesus mente han hadde autoritet til å stå og tale i Guds sted,⁵⁴ og at ved ham hadde Guds rike kommet.⁵⁵

⁴⁸ W.L. Craig i: Strobel (1998:141).

⁴⁹ Chesterton (2015:388).

⁵⁰ Selv Jesu motstandere erkjente miraklene hans, og prøvde å forklare dem med at det ble gjort gjennom onde krefter (Matt 9:34, 12:24, Mark 3:22, Luk 11:15). Diskusjonen i århundrene som fulgte var ikke om Jesus gjorde undre, men hvordan han hadde gjort det (Habermas & Licona (2004:142n12 (s.314f))). Bultmann hevdet: «[D]et kan ikke være noe tvil om at Jesus gjorde slike gjerninger som ut fra hans egen samtids forståelse var undere, det vil si hendelser som hadde en overnaturlig guddommelig årsak. Uten tvil helbredet han syke og drev ut demoner.» I: Strobel (2002:70). Jesus seminaret med Robert Funk hevder at en av de grunnleggende faktum om Jesus er at han var en «charismatic healer and exorcist.» (1998:527). Kanskje den mest ledende forsker på den historiske Jesus som undergjører, Graham Twelfree, skriver: «Ut fra en historisk-kritisk granskning av evangeliene er det god grunn til å hevde at den historiske Jesus ikke bare utførte mirakler, men at han også var en uvanlig kraftfull helbreder med en evne og et rykte i en klasse for seg.» (1999:345) I: Gustavsson (2015:87). Meier konkluderer med at Jesus som utfører av mirakler og helbredelser «has as much historical corroboration as almost any other statement we can make about the Jesus of history.» (1994:970. Hele oppsummering s.967-70. Se også: s.630f). Licona siterer en rekke forskere som har bekreftet konsensusen og uttalt seg på lignende måte om Jesus som mirakelgjører (2010:281n15-16). Han kommenterer også avsnittet fra Josefus, der Jesus beskrives som «en som utførte forbausende gjerninger» (The Antiquities 18.63-64) (2010:282). Se videre: Craig (1989:380; 2010:214), Gustavsson (2015:86f), Groothuis (2011:538), Sanders (1985:11), Schweizer (1971:43).

⁵¹ Lüdemann (1994:173); Theissen skriver: «The titles 'Son of Man' and 'Messiah' in particular arise in connection with the historical Jesus.» (1998:512); Ehrman angir at Jesus fortalte til disiplene at han var Messias, og med det mente å være jødernes konge og den fremtidige konge av Israels og Guds rike, nettopp det som ble hans dødsdom ('Jødernes konge') (2014:119-24). Han forstår det slik: "He thought he was a prophet predicting the end of the current evil age and the future king of Israel in the age to come." (s.124). Keener (2009:256).

⁵² Habermas & Licona fremlegger tre grunner til at denne tittelen er anerkjent som autentisk (2004:166f). Se Lüdemann og Theissens kommentar i fotnoten over.

⁵³ Habermas & Licona argumenter for dette, før de konkluderer med: «We can, therefore, establish that Jesus not only claimed to be the Son of God, but that when he did so he meant it in a divine sense.» (2004:167-70). Licona (2010:605f).

⁵⁴ Wright konkluderer: «Jesus believed himself called to do and be things which, in the traditions to which he fell heir, only Israel's God, YHWH, was to do and be.» (2002:59); Stanton: «His claim to act and speak on the basis of a special relationship to God were rightly perceived to be radical. For some they were so radical that they had to be undermined by an alternative explanation of their source.» i: Bock (2002:63).

⁵⁵ Theissen kommenterer: «There is a consensus that Jesus had a sense of eschatological authority. He saw the dawn of a new world in his actions.» (1998:513). Se også: Licona (2010:283f, 617), Ehrman (2014:124, 174), Dunn (2003:762), Lüdemann (1994:173).

Licona sammenfatter det slik:

[T]he nearly unanimous consensus among historical Jesus scholars is that the evidence warrants the conclusion that Jesus performed amazing deeds both he and his followers regarded as miracles and exorcisms. [...] Given the strength of supporting evidence, virtually all specialists of the historical Jesus agree that he believed himself to be God's eschatological agent.⁵⁶

Dette betyr ikke at det virkelig var undre eller at Jesus var den han selv trodde,⁵⁷ men at vi har en helt spesiell religiøs kontekst for hans liv.

Betydningen av religiøs kontekst

Martin er lam fra livet og ned. Han er ateist, og har aldri bedt eller gjort noen religiøse forsøk på å bli frisk. En morgen, mens konen holder på å lage frokost, kjenner han for første gang i hele sitt 62 år lange liv at det kribler i beina. Han klarer å rikke høyre fot, så venstre. Han får til å løfte dem opp, og begynner sakte å bevege seg inn på kjøkkenet til fruen. Sjokkert og i full jubel klemmer de hverandre og gråter. En uke senere går Martin helt fint til en spesialist, som konkluderer med at lammelsen er totalt borte.

I dette scenarioet blir man som utenforstående bare undrende over hvordan dette kunne skje. Var han ekstremt heldig, finnes det en naturlig forklaring som legevitenskapen etter hvert finner ut av, eller er det en uløselig hendelse?

Sett at scenariet var annerledes: Martin ligger i sengen sin og fruen lager til frokost, da det ringer på døren. Det er den lokale presten og menighetsrådslederen, som aldri har truffet dem, men som begge har hatt den samme drømmen om deres hus og at de skulle be for en ved navn Martin. Litt paff slipper konen dem inn, og idet de ber en kort bønn over sengekanten, kjenner Martin at det begynner å krible i beina. Han klarer å rikke høyre fot, så venstre. Han får til å løfte dem opp, og begynner sakte å bevege seg rundt på gulvet. Jublende, dansende, hoppende feirer Martin og fruen, for så å klemme de fremmede. En uke senere går Martin helt fint til en spesialist, som konkluderer med at lammelsen er totalt borte.

I dette scenarioet settes hendelsen i et helt annet perspektiv. Den religiøse konteksten gjør at man bør spørre seg om det er noe mer i bildet enn bare flaks eller noe naturlig.⁵⁸ Sammenhengen gir nemlig mening til hendelsen. Dette har betydning for Jesus-hendelsen. Det er ikke bare en

⁵⁶ Licona (2010:537, 616).

⁵⁷ Selv om jeg i begge tilfeller vil hevde at det er det mest fornuftige å konkludere med (men det trengs det en helt ny avhandling for å gjøre rede for). Skulle det derimot vise seg at Jesus stod opp igjen fra de døde, vil det kaste klargjørende lys både på at hans undere og selvhevdelser var sann.

⁵⁸ Dette er jo også en vanlig utfordring fra ateister: De skal begynne å tro dersom de får se et mirakel (f.eks. at en blind får synet igjen eller at en lam får følelsen tilbake igjen) – implisitt: Det må selvsagt skje i en religiøs kontekst, ikke bare ved en tilfeldig hendelse.

tilfeldig person, på et tilfeldig tidspunkt, i en tilfeldig begivenhet, på et tilfeldig sted. Nei, det omhandler personen som har hatt størst innflytelse i verdenshistorien og som hadde en helt unik religiøs kontekst rundt sitt liv (han ble oppfattet som en mirakelgjører, han hevdet å være guddommelig og kanskje han attpåtil forutsa sin oppstandelse⁵⁹). En slik bakgrunn er nettopp det man ville ha forventet dersom et oppstandelsesmirakel skulle skje: Det var mening utover hendelsen. Den var ikke isolert, men i kontakt med og gjenspeilet Jesu liv. Dette betyr ikke at han faktisk oppstod, men det gir et interessant forspill idet vi skal dykke inn i det historiske materialet rundt hans død.

2.1 – Jesus var død

Første faktum er at Jesus var død, henrettet ved korsfestelse. Dette er gjengitt i alle fire evangeliene,⁶⁰ Apostlenes gjerninger⁶¹ og så vel som i nesten all brevlitteraturen.⁶² Det ville være helt absurd å lyge om at Jesus ble drept ved korsfestelse. Dersom man skulle finne på noe som ville trigge folks interesse og tro, er kanskje det minst attraktive man kunne funnet på å hevde at en korsfestet mann er Guds sanne utvalgte og den virkelige Herre (Kyrios).⁶³ Dette fordi det ble oppfattet som komisk og tåpelig. Bedre blir det heller ikke ved at Jesus hverken blir fremstilt som en modig martyr eller en mektig leder som har kontroll, snarere fremstår han som svak og engstelig med dødsangsten han kjente på (så han svettet blod),⁶⁴ og at han, i et av sine siste øyeblikk, roper: «Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?»⁶⁵ Videre er hans død også beskrevet i andre verk⁶⁶, i Talmud⁶⁷ og i annen tidlig kristen litteratur.⁶⁸ Det finnes ingen tidlige tekster som motstrider Jesu korsfestelse og død.

⁵⁹ Se argumentasjonen i: Licona (2010:284-301), Habermas & Licona (2004:29f), jf. Bergeron & Habermas (2015:170f). Likevel er det uenighet om at Jesus forutsa sin oppstandelse, og det er derfor ikke et faktum flertallet av forskere er enige om.

⁶⁰ Matt 27:31-50, Mark 15:20-37, Luk 23:32-46, Joh 19:18-35.

⁶¹ Apg 2:23f, 36, 3:15, 4:10, 5:30, 7:52, 10:39-41, 13:28-30, 17:3, 25:19.

⁶² Bare i Romerbrevet er det nevnt følgende ganger: 1:4, 4:24f, 5:6, 8, 10, 6:3-5, 8-10, 7:4, 8:11, 34, 10:9, 14:9, 15.

⁶³ Kanskje enda mindre attraktivt vil være å bare hevde én Gud og utelukke alle andre som avguder og skrot, slik man også i dette tilfellet gjør.

⁶⁴ Matt 26:36-39, Luk 22:44. Hagner (1995:783). Bock (1996:1762).

⁶⁵ Matt 27:46, Mark 15:34. Hagner (1995:844).

⁶⁶ Habermas & Licona (2004:49) gjengir Josefus: «When Pilate [...] condemned him to be crucified.»; Tacitus: «Christus [...] Suffered the extreme penalty during the reign of Tiberius at the hands of one of our procurators, Pontius Pilate.»; Lukian: «The Christians, you know, worship, a man [...] crucified»; Mara Bar-Sarapion: «the Jews by the murder of their Wise King».

⁶⁷ Ibid., (49): «on the eve of the Passover Yeshu was hanged.» b. Sanh. 43a.

⁶⁸ Bl.a. i De apostoliske fedre litteraturen: Ignatius: Ef 16:2, Trall 9:1; Polykarps martyrium: 17:2; Barnabasbrevet: 7:9, 12:1. Fra: Baasland & Hvalvik (1984:49, 53, 107, 174, 178).

Jesus ble straffet ved den verste henrettelsesmetoden romerne hadde. Cicero (106-43 f.Kr.) skrev: «[Det var den] grusomste og mest motbydelige straffen [...] den mest ekstreme formen for tortur».⁶⁹ Korsfestelsen besto gjerne av tre deler, noe som også var tilfellet i Jesu situasjon. Først innledende tortur der forbryteren ble pisket på ryggen fra skuldrene ned til baksiden av leggene, og i noen tilfeller også magen, med tau hvor spikre og skarpe knivblader var festet på.⁷⁰ Dette gjorde at huden ble røsket av, slik at man etter hvert kunne se bein, og i verste tilfelle også innvoller. En slik skade påførte stort blodtap og gjorde at personen ofte havnet i en sjokk-tilstand. I Jesu situasjon forårsaket det at han ikke klarte å bære korset sitt til henrettelsesstedet, men i stedet flere ganger ramlet med vekten av korset oppå seg. Da man var fremme ved stedet man skulle korsfestes startet del to av prosessen: En svær nagle føres inn gjennom hver av anklene til personen og inn i treet, og det hamres en nagle inn i hver av hendene, rett under håndleddet, mellom de to beinene hvor den sentrale nerven til hånden ligger (enten knuses denne nerven, eller så gnikker naglen inntil den, noe som påfører enorme smerter). Videre løftes man opp, slik at man blir hengende etter naglene i føttene og hendene. Her henger man halvdød, med stor blodmangel, dehydrert, vanvittige smerter, en kropp i sjokk som utmattende jobber for å kompensere, i alt fra noen timer til dager før man dør. Når man henger i denne posisjonen (med hendene høyt hevet og hodet bøyd over brystet) er det en stor utfordring å puste, luftveien sperres og det blir som å puste gjennom et sugerør. Personen må derfor løfte seg opp etter naglene i føttene og hendene (samt gni sin skadede rygg inntil treet) for å gispe etter luft, så faller man ned igjen i utgangsposisjonen før man på nytt må løfte seg opp for å få luft. Dette er det som tar liv av personen, man blir til slutt så utmattet at man ikke orker å løfte seg opp for å få luft, og dermed kveles. Derfor var det ikke vanskelig hverken for de romerske bødlene⁷¹ eller for enhver som var til stede å oppfatte når den korsfestede var død: Han sluttet å løfte seg opp for å få luft, og ville dermed være død i løpet av noen minutter. Her kommer likevel den tredje delen inn: Dødsstøtet. Som en avslutning forsikret bødlene seg om at personen faktisk var død. Dette ble gjort enten ved å knuse kneskålene på den korsfestede slik at han ikke kunne løfte seg opp for å puste (fremskynde dens død), eller ved å stikke ham med et spyd. Jesus ble stukket i siden, gjennom lungen inn mot hjerte, slik at vann og blod strømmet ut.⁷² Legene som forsket

⁶⁹ Licona (2010:304).

⁷⁰ Strobel (1998:192).

⁷¹ De romerske bødlene var dyktige med henrettelser, og hadde jobben og muligens livet på spill dersom de mislyktes med å ta liv av personen – dette ville være ekstra gjeldende i en situasjon med en så 'kontroversiell' religiøs og politisk figur som Jesus. Wright (2003:709), Groothuis (2011:542), Strobel (1998:201).

⁷² Joh 19:33f. Quintilianus (35-96 e.Kr.) utsagn bekrefter denne praksisen: «As for those who die on the cross, the executioner does not forbid the burying of those who have been pierced.» Licona (2010:309).

på den fysiske påkjenningen Jesus gjennomgikk konkluderte i *The Journal of American Medical Association*, at:

Clearly, the weight of historical and medical evidence indicates that Jesus was dead before the wound to his side was inflicted and supports the traditional view that the spear, thrust between his right ribs, probably perforated not only the right lung but also the pericardium and heart and thereby ensured his death. Accordingly, interpretations based on the assumption that Jesus did not die on the cross appear to be at odds with modern medical knowledge.⁷³

Kunne Jesus likevel hatt ekstremt flaks og overlevd?

Bare i ett tilfelle i antikken er det rapportert at noen overlevde en korsfestelse.⁷⁴ Josefus skriver at han kom over tre av sine venner korsfestet. Med tårer i øynene gikk han til Titus (romersk kommandant), som straks befalte at de skulle tas ned og gis Romas beste medisinske behandling. Selv med denne behandlingen overlevde likevel bare én av disse tre. Dette betyr at selv om Jesus tidlig hadde blitt fjernet fra korset og fått medisinsk behandling (selvsagt, i hans situasjon, ikke Romas beste), ville sjansen vært dårlig for at han skulle overleve.

La oss på tross av dette utforske et scenario der han faktisk overlevde: Jesus besvimer på korset og blir tidlig tatt ned, uten at de romerske bødlerne gidder å sjekke om han fortsatt er i live. Han blir gravlagt, uten at noen sjekker hverken puls eller pust, og der ligger han fra fredag til søndags morgen, når han våkner. Helt dehydrert, med et hvitt linklede blodflekket av alle sårene hans og de gjennomborede hendene og føttene, går han bort for å fjerne steinen til graven, og går til stedet disiplene befinner seg og forteller, samtidig som han klarer å skjule alle smertene: «Jeg er oppstått fra de døde! Døden er overvunnet for alle som tror.» Hvordan ville disiplene ha reagert, om alle disse usannsynlige tingene skulle ha skjedd? Jo, sannelig hadde de blitt glad, men de ville neppe ha konkludert med at en oppstandelse hadde funnet sted, mye heller at han så vidt hadde overlevd. De ville omfavnet og syntes synd på ham, og prøvd å hjelpe han tilbake til et friskt liv.

Med tanke på alt det tidlige kildematerialet, de omfattende skadene på Jesus, romernes ekspertise på henrettelse og disiplenes reaksjon dersom han hadde overlevd, så er det et historisk faktum at Jesus døde.⁷⁵ John Dominic Crossan skriver det på denne måten: «That he [Jesus]

⁷³ Edwards, Gabel & Hosmer (1986:1463).

⁷⁴ Licona (2010:311).

⁷⁵ Ehrman: «One of the most certain facts of history is that Jesus was crucified on orders of the Roman prefect of Judea, Pontius Pilate.» (2011:261f). Se videre konklusjonene til: McIntyre (2001:8), Borg (1987:179), Licide (1984:32), Vermes (2006:9), Licona (2010:311, 312n145, 318), Groothuis (2011:540), Fredriksen (2000:8), Foster (2006:72), Habermas & Licona (2004:49), Johnson (1996:126), Strauss (1879:412), Bergeron & Habermas (2015:158).

was crucified is as sure as anything historical can ever be.»⁷⁶ Lüdemann følger opp: «The fact of Jesus' death as the consequence of crucifixion is indisputable.»⁷⁷

2.2 – Jesu grav var tom

Av de seks faktaene etter Jesu død som blir presentert i denne oppgaven, er dette det faktum som er 'minst' anerkjent blant forskere og historikere. Habermas gjengir at ca. 75 % anerkjenner den tomme graven som et historisk faktum.⁷⁸ Det er altså et forholdsvis høyt flertall, men likevel en lavere prosent enn ved de andre faktaene. På tross av stor enighet om dem som fakta er det viktig å få fram at det ikke er det som er avgjørende, men heller argumentasjonen som leder til at man holder dem for å være historisk.⁷⁹

Grunnlaget for den tomme graven

Argumentene for og imot er flere.⁸⁰ Her følger det som taler for den tomme graven, med noen innvendinger:

1. Primærvitnene var kvinner.

Dette har jeg tidligere drøftet og fremlagt på følgende måte:

Ikke Peter, ikke Jakob (Jesu bror som senere fikk stor autoritet i Jerusalem-kirken), ikke noen av apostlene, men Maria – ikke Jesu mor – men Maria Magdalena («som hadde hatt syv onde ånder i seg!»³³), hun i spissen med noen andre kvinner er det som finner graven tom, og hun er den første Jesus viser seg oppstått for. En av de mest forbausende hendelser i oppstandelsesberetningene, gjengitt i alle evangeliene, er at de første og primære vitnene til den tomme graven var kvinner. Dette er overraskende fordi kvinner hadde lav status som vitner, de ble sett på som upålitelige og fikk ikke vitne i jødiske rettsaker – Josefus skriver i Ant. 4.219: «From women let no evidence be accepted, because of the levity and temerity of their sex.»³⁴ Dersom hendelsen rundt den tomme graven var oppdiktet, er det helt uforståelig hvorfor man ville bruke kvinnelige vitner for dens autensitet, det ville jo nettopp gjøre beretningen mistenkelig og lite troverdig!

⁷⁶ Crossan (1994:145).

⁷⁷ Lüdemann (1994:39).

⁷⁸ Habermas (2005:141).

⁷⁹ Allison kommenterer komisk: «The belief that the majority must be right is a little like believing in trial by combat.» (2005:301). Licona fremsetter et lignende perspektiv: «The strength of supporting arguments and their ability to answer counterarguments are of primary value. Something does not become a 'fact' because the majority of scholars believe it.» (2010:279).

⁸⁰ Habermas har gjennom sin forskning funnet 23 argumenter brukt for den tomme graven, og 14 mot (2005:140). Se også for og imot argumentene til: Allison (2005:299-335) og Craig (1989:352-73).

Dette ser vi også i disiplenes reaksjon når kvinnene forteller dem det som har hendt – de trodde ikke det som ble fortalt.³⁵ Den greske filosofen Celsus skriver rundt år 178 e.Kr. mot den kristne tro. Han argumenterer, ifølge Origenes, bl.a. ved å gjøre narr av at det primære vitnet til den tomme graven var en halv-gal kvinne.³⁶ Dette var flaut for den tidlige kirken og til latter for utenforstående. Sannsynligvis er det grunnen til at kvinnene ikke er nevnt som vitner i den tidlige overleverte tradisjonen Paulus fremlegger for korinterne (1.Kor 15:3-8) – det gir jo ikke mening å fremlegge vitnesbyrd som ikke har mulighet for å bli tatt seriøst.³⁷ Så hvorfor ikke bare hevde at det var f.eks. Peter eller Jakob som fant den tomme graven – det ville jo gi dem høyere anseelse, samt beretningen autentisitet? Den eneste forsvarlige begrunnelsen er at evangelistene så seg forpliktet til å fremlegge det slik det virkelig hendte og ble berettet om fra tidlig av, selv om det ville svekke deres egen troverdighet.³⁸ Derfor styrker det i dag deres holdbarhet.⁸¹

Det er ubegripelig at kvinner brukes som primærvitner, da det umiddelbart ville rette tvil og mistanke mot hendelsen, dersom det da ikke var nettopp det som hendte – at graven ble funnet tom av dem.

2. Forkynnelsen startet der han var gravlagt.

Forkynnelsen om at han hadde stått opp igjen startet ikke i Damaskus, Roma eller Athen, men i samme by som Jesus lå gravlagt i: Jerusalem. Apg forteller at disiplene frimodig forkynte om Jesu oppstandelse 50 dager etter hans død,⁸² og det er videre godt tenkelig at ryktet om ‘den hevdede oppstandelsen’ blant hans disipler ville nådd de øverste jødiske lederne tidligere enn dette, for Jesu oppstandelse er noe hans etterfølgere ville diskutert på gatehjørner, fortalt andre og hverandre. Derfor ville det være underlig om det ikke ble gjort videre kjent til noen i det øverste jødiske råd.⁸³ Så snart denne proklamasjonen ble kjent ville rådet med en gang gjort det som stod i deres makt for å avvise den. Den helt naturlige måten å avkrefte ryktet på ville være å henvise til der Jesu lik lå, eller fremvise det offentlig. Det ville være enkelt å gjøre og ha en knusende effekt på disiplenes modige budskap. En fremlagt død, torturert Jesus-skikkelse ville være et nytt nederlag for etterfølgerne og ført til at kjernen av potensielle lyttere hadde avvist og gjerne hånt en slik påstand.⁸⁴ Videre er det plausibelt at det også ville rokke, potensielt være totalt ødeleggende, for deres egen tro på oppstandelsen.

⁸¹ Haavik (2018:9). Fotnotereferansene er:

³³ Luk 8:2.

³⁴ Allison (2005:328). Rae (2005:81).

³⁵ Luk 24:10f. Bock, D.L. (1996:1898).

³⁶ Wright (2003:608). Allison, D. (2005:327).

³⁷ Cranfield (2004:400). Wright (2003:607).

³⁸ Craig (1989:191, 368). Allison (2005:248, 252, og W.C. Placher (s.326)).

⁸² Apg 2:1-41.

⁸³ Cranfield (2004:401).

⁸⁴ Habermas & Licona (2004:70f). Craig (1989:90f, 352). Groothuis (2011:544f).

Med dette tatt i betraktning er det oppsiktsvekkende at disiplene har en slik sikker overbevisning og formidling i samme by som Jesus ble korsfestet og gravlagt dersom liket fortsatt var i graven.⁸⁵ De er ikke redd for at et dødt legeme skal ødelegge for budskapet, og hevder at Jesus er oppstått, at graven er tom, med en trygghet som om de selv har sjekket gravstedet.

Endatil mer forunderlig er det at den jødiske øvrighet aldri frembringer liket, noe de hadde alt å tjene på og makt til å etterforske på en skikkelig måte. Dette peker sterkt i retningen av at Jesu kropp ikke var noe sted å finne – graven var tom. Eduard Schweizer poengterer: «Jesus' resurrection could hardly have been proclaimed in Jerusalem if people knew of a tomb still containing Jesus' body.»⁸⁶

Kunne Jesus allerede ha råtnet og derfor vært ugjenkjennelig?

Lüdemann, i debatt med Craig, argumenterer: «After fifty days, you wouldn't see much left of the body.»⁸⁷ Altså ville det ikke være noe poeng i å fremvise hans lik, for det ville hverken kunne avkreftes eller bekreftes at det var Jesus.

Dette ser likevel ikke ut til å være en mulig begrunnelse. Først, ville det være nok at liket fortsatt var i graven, uansett om det ikke kunne identifiseres.⁸⁸ Da var det disiplene som hadde fått bevisbyrden på seg, til å vise at dette ikke var Jesu legeme. Robert Gundry påpeker at man da, i det minste, ville hatt et skjelett og at graven fortsatt var opptatt, den var ikke tom – hadde det vært tilfellet ville man selvsagt ha fremlagt det for folket og de tidlige kristne.⁸⁹ Den best tenkelige årsaken til at man ikke gjorde det var fordi det ikke var noe forråtnet lik der.

Videre er det usannsynlig at liket allerede var forråtnet til det ugjenkjennelige. Uavhengig om det var tørt og kaldt (noe som forsinker forråtelsesprosessen),⁹⁰ ville Jesu fysikk, hans

⁸⁵ Ehrman: «The fact that some of the followers of Jesus (most of them? All of them?) came to believe that Jesus was physically raised from the dead. That belief is a historical fact. [...] There can be no doubt, historically, that some of Jesus's followers came to believe he was raised from the dead – no doubt whatsoever. This is how Christianity started. [...] Jesus's followers – or at least some of them – came to believe that God had done a great miracle and restored Jesus to life. This was not a mere resuscitation, a kind of near-death experience. For Jesus' disciples, Jesus was raised into an immortal body and exalted to heaven where he currently lives and reigns with God Almighty. It was a universal belief among the first Christians that Jesus had been raised from the dead.» (2014:132f, 174f).

⁸⁶ Schweizer (1971:48). Allison siterer Paul Althaus som fremlegger at oppstandelsen ble proklamert «soon after Jesus' death in Jerusalem, in the place where he was executed and buried. [...] This proclamation signified for all, for those who preached and for all who heard, that the grave was empty. This could not have been maintained in Jerusalem for a single day, for a single hour, if the emptiness of the tomb had not been established as a fact for all concerned. [...] In Jerusalem, one could not think of the grave as empty without being certain, without there being testimony, that it had been found empty.» (2005:316f). Se videre: Bode (1970:162f), Craig (1989:369), Crossan (1994:165), Pannenberg (2002:97).

⁸⁷ Copan & Tacelli (2000:61, 153).

⁸⁸ Allison (2005:318).

⁸⁹ Gundry (2000:114). Craig poengterer det samme, tidligere i boken (Copan & Tacelli (2000:36)).

⁹⁰ Slik det gjerne var i Jerusalem på denne tiden av året: Joh 18:18, 25. Brown (1971:825, 982), Giertz (2004:117), Craig (1989:204).

høyde, kroppsbygning, hår og tenner være mulig å identifisere også etter femti dager. Hullene i armer og bein etter korsfestelsen, samt spydstikket i siden, var det også mulig å oppdage:

This information was obtained from the Medical Examiner's Office for the Commonwealth of Virginia. The physician in charge said that even in Virginia, which has a climate warm and damp enough to promote quick decomposition, an unprepared corpse undergoing a normal rate of decomposition should still after fifty days have its hair and an identifying stature. The wounds would 'definitely' be identifiable. Thus, a corpse in a much worse state than what would be expected for arid Jerusalem would still be identifiable after fifty days.⁹¹

Kunne liket vært på et ukjent sted?

Dette innebærer i så fall at 'Jesu grav var tom' er delvis sant: Jesu lik var borte, intet sted å finne. Crossan har velkjent hevdet at Jesu lik enten ble hengende på korset, slik at det ble spist opp av rovdyr, eller så ble det gravlagt av romerne i en overfladisk grav med noen steiner, evt. litt grus/jord oppå seg, slik at hunder og annet lett ville gravd ham opp og spist ham.⁹² Han mener også at Jesu etterfølgere var fullt klar over at dette hadde hendt.⁹³ Dette er en ekstrem posisjon som nærmest ingen følger. For i tillegg til at Jesu gravleggelse i en egen grav er svært godt dokumentert og holdt som et historisk faktum av de fleste (noe som innebærer at gravstedet var bevart, kjent og kunne utforskes),⁹⁴ ville det være utenkelig at bevegelsen (som var klar

⁹¹ Habermas & Licona (2004:287).

⁹² Crossan (1994:175, 177, 181).

⁹³ Ibid., (175).

⁹⁴ Her følger åtte grunner til hvorfor gravleggelsen er anerkjent av de fleste som et historisk faktum: (1) At Jesus ble gravlagt er gjengitt i Paulus' uhyre tidlige overlevering (1.Kor 15:4). (2) Gjengitt i alle evangeliene (bl.a. en del av den tidlige pre-Markus tradisjonen (Mark 15:42-47), som er enkelt fortalt og hverken inneholder legende-preg eller kristne motiver) og i Apostlenes Gjerninger (13:29). Den er derfor tidlig og uavhengig bevitnet. (3) Det finnes ingen beretning som motsier eller beskriver en annen hendelsesgang, noe man ville forvente om gravleggelsen ikke stemte. Hadde det fantes en slik forestilling er det forunderlig at Celsus ikke bruker det som et argument mot den kristne troen, heller ikke hverken nevner eller prøver forsvarere av troen som f.eks. Tertullian og Justin Martyr å motbevise en slik påstand. Den synes å være ikke eksisterende. (4) Josef fra Arimatea sitt engasjement (han var medlem av rådet som dømte Jesus) ville være et uforståelig påfunn av de kristne, om det ikke var sant. Hvorfor ikke gi noen andre kredit for gravleggelsen, enn en som tilhørte Det høye råd? Videre kunne de øverste jødiske lederne, dersom beretningen om Josef ikke stemte, sagt det, fått Josef til å si det eller vist at han ikke eksisterte, og det ville satt 'kjepper i hjulene' for den kristne forkynnelsen. (5) Mange hadde interesse av Jesu liv og korsfestelse, derfor ville det også være av interesse hvor han ble lagt. Dersom han ikke ble gravlagt, men heller spist, ville mengder med folk visst om det. De hadde rettet på og ledd av disiplenes budskap. (6) Jøder var ekstremt opptatt av at alle skulle gravlegges (fiender som venner – Josefus skriver: «The Jews are so careful about funeral rites that even malefactors who have been sentenced to crucifixion are taken down and buried before sunset» og «Let burial be given even to your enemies», dette vitnes også om hos Filon og i flere andre jødiske skrift (Allison (2005:360)). Se videre: Evans (2005:233-48) for en utførlig gjennomgang av den antikke jødiske praksis rundt gravlegging. Det ville være fullstendig mot deres tro og skikk å la et dødt lik ligge, for på den måten å gjøre Israels land urent (5.Mos 21:22f). (7) Ønsket kristne å 'oppfylle' profeti fra Skriften om hvordan gravleggelsen skulle være, ville de (som Kennard (1955:230) poengterer) ha fulgt Jes 53:9, og fortalt at han ble lagt i en grav sammen med døde kriminelle/urettferdige. (8) Det er ikke urimelig å tenke at kristne som bekrefter Jesu ydmykende henrettelse, også ville akseptere at Jesus ikke ble gravlagt, om det var slik det var. Skulle de dikte opp en løgnfortelling om gravleggelsen, som om det var så mye verre enn korsfestelsen?

over at Jesus var blitt spist av villdyr) likevel hevdet at han hadde stått opp igjen.⁹⁵ Det forklarer heller ikke hvorfor kvinner blir nevnt som oppdagere av den tomme graven og hvorfor det ble hevdet at Jesu disipler hadde stjålet hans lik (se nedenfor).

Lüdemanns forslag om at de jødiske myndighetene hadde glemte hvor de hadde gravlagt Jesus, og at derfor ingen riktig visste hvor han lå,⁹⁶ må også avvises som en uholdbar begrunnelse. Disiplene gamblet da stort ved sin forkynnelse, for plutselig kunne kanskje noen komme på hvor de hadde gravlagt Jesus og fremvise liket! Det er absurd, og et komisk scenario. Dette forklarer heller ikke kvinnene ved graven eller anklagelsen av disiplene som tyver (se under). Dale Allison konkluderer rundt Jesu gravleggelse, er et godt svar til disse type innvendinger:

It is quite likely that people, friendly, hostile, and indifferent, witnessed Jesus' end and its immediate aftermath, and that his crucifixion and burial became immediately the stuff of street gossip, so that anyone who wanted to learn what happened could just have asked around. Crossan says that those who knew did not care and that those who cared did not know. My guess is that most everyone knew whether they cared or not.⁹⁷

3. Disiplene ble anklaget for å ha stjålet Jesu lik.

Diskusjonen var ikke *om* Jesu grav var tom, men *hvorfor* den var tom.⁹⁸ Den eneste responsen som ble gjort angående den tomme graven var at de øverste jødiske lederne hevdet at disiplene hadde stukket av med Jesu lik,⁹⁹ noe som er en anerkjennelse av gravens tomhet. Alexander Wedderburn påpeker hvor bemerkelsesverdig og forunderlig det er at «the only refutation offered of its claim that Jesus had risen from the grave seems to have been the Jewish counter-claim that the disciples had stolen Jesus' body.»¹⁰⁰

Det synes ikke tiltenkt at Matteus har tatt med denne detaljen, for det han prøver å overbevise

Robinson mener indikatorene for Jesu gravleggelse er så sterke at det «must be accepted as one of the most firmly grounded facts of Jesus' life.» (1973:131). Craig skriver at «the burial story is widely recognized as a historically credible narrative» (1989:352), for så å gjennomgå ni grunner for det (352-7). Allison ser på elleve argumenter for at Jesus ble gravlagt av Josef av Arimathea (2005:352-63), og holder fast: «All in all, then, it seems highly likely that a certain Joseph of Arimathea, probably acting on behalf of the Sanhedrin, which typically tried to observe Deut 21:22-23, sought and obtained permission from the Roman authorities to make arrangements for Jesus' hurried and dishonorable burial. This accords with Jewish custom, with Joh 19:31, and with Acts 13:27-29» (362f). Se videre: McCane (2004:253-68), Lüdemann (1994:43f, 173f), Carrier (2005c:375f), Groothuis (2011:543f), Stein (2004:327).

⁹⁵ Wright poengterer at dersom etterfølgerne visste at Jesu lik var spist av hunder ville de, uansett hvor mange visjoner de hadde hatt av Jesus, aldri konkludert med at han hadde oppstått igjen fra de døde (2003:709-10).

⁹⁶ Copan & Tacelli (2000:36).

⁹⁷ Allison (2005:362). jf. Luk 24:18.

⁹⁸ Craig: «The Jews did not respond to the preaching of the resurrection by pointing to the tomb of Jesus or exhibiting his corpse, but entangled themselves in a hopeless series of absurdities trying to explain away the empty tomb» (1989:372. Se også: 220f). Pannenberg (1994:357).

⁹⁹ Matt 28:11-15. Fuller (1980:73), Stein (2004:326f), Habermas & Licona (2004:71), Pannenberg (2002:98).

¹⁰⁰ Wedderburn (1999:61).

om er ikke at graven er tom,¹⁰¹ men at disiplene ikke stjal Jesu lik. Matteus tar med anklagen fra de øverste jødiske lederne ('disiplene stjal Jesu kropp') for å besvare den (en påstand hans lesere sannsynligvis hadde hørt og undret seg over), ikke for å bruke den som et argument for den tomme graven. Altså er det troverdig at dette nettopp var påstanden overprestene og de eldste kom med.

4. Søndag ble ny helligdag.

Fra tidlig av forandres gudstjenestedagen til 'den første dagen i uken'.¹⁰² Hva kunne få disse jødene (hvor en av de tre tingene som skilte dem fra deres hedenske naboer var sabbaten) til å endre noe så sentralt og absolutt som sabbatsdagen fra lørdag til søndag?¹⁰³ En slik forandring av denne eldgamle livsriten som var så fundamental i deres eget liv og i samfunnet er vanskelig å forklare, hvilket gjør at justeringen trenger å være forårsaket av noe helt spesielt.¹⁰⁴ Den enkleste og beste forklaringen er at disse første etterfølgerne trodde at noe ekstraordinært hadde skjedd på denne dagen: Graven ble funnet tom og de første møtene med Jesus ble opplevd. Endringen av gudstjenestedag er derfor en god pekepinn på det de fire evangeliene beskriver: At på den første dagen i uken ble graven funnet tom.¹⁰⁵

Sammenfatning

Flere argumenter for den tomme graven kunne vært fremlagt,¹⁰⁶ men disse synes gode nok

¹⁰¹ Det har han allerede fremlagt: Matt 28:1-10.

¹⁰² 1.Kor 16:2, Apg 20:7. Også kalt: 'Herrens dag' (Åp 1:10). Wright (2003:579, 707).

¹⁰³ Swinburne: «All the evidence we have [...] suggests that there was a universal custom of celebrating the Eucharist on a Sunday» (2003:163. Se videre utdypning: 164f).

¹⁰⁴ Wright forklarer hvor voldsomt og radikalt det var å endre noe så grunnleggende (2003:580). Jeremias (1971:304), Cranfield (2004:400).

¹⁰⁵ Matt 28:1-10, Mark 16:1-7, Luk 24:1-12 og Joh 20:1-10. Stein (2004:327).

¹⁰⁶ Seks kort forklarte grunner til: (1) Forståelsen av oppstandelsen ville vært annerledes, dersom Jesu kropp var i graven. Det ville ikke være snakk om en fysisk oppstandelse. Møtene med 'den oppstandne' ville ført til en tro på at Gud hadde bekreftet Jesus og tatt ham opp til seg i himmelen (Wright (2003:686-96, 626), Allison (2005:321-6), Stein (2004:326). Se videre fakta 2.6). (2) De fire evangeliene er samstemmige om den tomme graven, men beskriver den på uavhengige måter (Markus, Matteus særstoff og Johannes). Beretningen er sannsynligvis en del av det tidlige pre-Markus materiale. Den er også beskrevet i Apostlenes Gjerninger (f.eks. 2:29-32, 13:29-31). Se videre: Keener (2009:340), Craig (1989:360), Gundry (2004:363), Swinburne (2003:161), Stein (2004:326, både punkt en og to). (3) Paulus ser ut til å ha en kroppslig forståelse av oppstandelsen, noe som innebærer en tom grav (1.Kor 15:3f, 35f, 42-44, 51-54, 6:12-20, Rom 6:4, 8:11, Fil 3:21, 1.Tess 4:17, Kol 2:9, 13). Craig poengterer «even today were we to be told that a man who died and was buried rose from the dead and appeared to his friends, only a theologian would think to ask: 'But was his body still in the grave?' How much more is this true of first century Jews, who shared a much more physical conception of resurrection than we do» (1989:91, 88-93, 113-5). Se videre fotnote 36, og ellers: Keener (2009:340), Habermas & Licona (2004:163f), Gundry (2004:362), Licona (2010:188). (4) Om graven ikke hadde vært tom, ville den fått mye mer oppmerksomhet. Etterfølgerne ville vært knyttet til den som et hellig sted. Grunnen til at den ikke får noen betydning er at Jesus ikke lenger var der (Swinburne (2003:162, 177), Groothuis (2011:545f), Dunn (1997:120, 2003:837f), Harris (1983:40), Craig (1989:372)). (5) En gravleggelse nummer to ville funnet sted senest to år etter Jesu første gravleggelse. Det var en vanlig jødisk skikk å samle sammen beina, som en siste respektfull handling for den avdøde og med tanke på oppstandelsen på den siste dag. At det ikke finnes noen spor av at dette ble gjort (eller i det hele tatt tenkt på)

til å konkludere med historisiteten av den tomme graven.¹⁰⁷ Michael Grant forklarer at: «The historian [...] cannot justifiably deny the empty tomb [...] if we apply the same sort of criteria that we would apply to any other ancient literary sources, then the evidence is firm and plausible enough to necessitate the conclusion that the tomb was indeed found empty.»¹⁰⁸ Wright bifaller: «We are left with the secure historical conclusion: the tomb was empty»¹⁰⁹.

2.3 – Mange opplevde å møte Jesus igjen

Craig bemerker at dette faktum er praktisk talt anerkjent av enhver nytestamentlig forsker, og formulerer det gjerne slik: «Ved en rekke anledninger og under forskjellige omstendigheter opplevde ulike enkeltmennesker og grupper å møte [det de trodde var] Jesus oppstått igjen.»¹¹⁰

Begrunnelsen for denne historiske sikkerheten er flere. Hovedsakelig og samtidig helt spesielt er overleveringen Paulus gjengir i sitt brev til korinterne. 1.Kor 15:3-8a:

³ For først og fremst overga jeg til dere det jeg selv har tatt imot,

at Kristus døde for våre synder etter skriftene,

⁴ at han ble begravet,

at han sto opp den tredje dagen etter skriftene,

⁵ og at han viste seg for Kefas og deretter for de tolv.

⁶ Deretter viste han seg for mer enn fem hundre søsken på én gang. Av dem lever de fleste ennå, men noen er sovnet inn.

⁷ Deretter viste han seg for Jakob, deretter for alle apostlene.

⁸ Aller sist viste han seg for meg

Brevet er skrevet i år 54/55,¹¹¹ altså rundt 25 år etter Jesu korsfestelse. Paulus gir her videre

indikerer en tom grav (Wright (2003:707f)). (6) Fra tidlig av ble en del jødiske prester lydige mot oppstandelsestroen (Apg 6:7), noe som vanskelig ville latt seg gjøre med mindre Jesu grav var tom (Swinburne (2003:181)).

¹⁰⁷ Van Daalen hevder at det på historisk grunnlag er ekstremt vanskelig å ikke godta den tomme graven. De som benekter den gjør det ofte enten av teologiske eller filosofiske grunner – ikke historiske (1972:41). Se videre: Wand (1972:93f), Vermes (1973:41), Cranfield (2004:401), Stanton (2002:290), Pannenberg (1994:359, 2002:101), Habermas & Licona (2004:73f), Swinburne (2003:162f), Jacob Kremer og Craigs konklusjon i: Craig (1989:373).

¹⁰⁸ Grant (1992:176).

¹⁰⁹ Wright (2003:710, 686).

¹¹⁰ Craig (2008:380f, 2010:236). Dette er noe han fremholder i nærmest enhver debatt han har holdt om Jesu oppstandelse (Copan & Tacelli 2000:33)).

¹¹¹ Hagner (2012:477), Fee: «Safely dated in the Spring, ca. A.D. 53-55» (1987:15), Danbolt (1969:10), Meier (2001:243).

en tradisjon¹¹² som naturligvis må gå tilbake til før brevets nedskrivning.¹¹³ Den fungerer som en vitneliste over hvem som hadde opplevd å møte Jesus oppstått igjen. Han argumenterer mot en gruppe i Korint som hevder det ikke er noen oppstandelse fra de døde, ved å forsøke å vise til Jesu oppstandelse gjennom denne listen av øyenvitner.¹¹⁴ Bultmann skriver at Paulus tenkte han kunne «guarantee the resurrection of Christ as an objective fact by listing the witnesses who had seen him risen».¹¹⁵

Det som gjør dette så kraftfullt er at Paulus kjenner mange av dem på listen og dermed går god for dette som deres øyenvitneberetning. Han tilbrakte selv to uker med Kefas (Peter) i Jerusalem tre år etter sin omvendelse (rundt år 35/36), der han også traff Jakob.¹¹⁶ To uker er god tid til å snakke om mer enn bare været (som Charles Dodd humoristisk poengterer)¹¹⁷, og vi bør anta at Paulus ble grundig informert om Jesustradisjonen slik den var formulert og gjenfortalt av de tolv, av nettopp lederen deres – Peter.¹¹⁸ Årsaken for å reise opp til Peter forklarer Paulus med at han ville ‘vite mer’ (ἱστορήσαι – historæσαι), hvilket ordet historie kommer fra.¹¹⁹ Her ønsker altså Paulus å få høre hendelsene gjenfortalt av den aller nærmeste disippelen og Jesu egen bror, Jakob. Videre forteller Paulus at han fjorten år senere på nytt dro opp til Jerusalem hvor han traff de som var regnet som selve ‘søylene’: Jakob, Peter og Johannes.¹²⁰ Det ser ut som Paulus her legger fram sin evangelieforkynnelse og erfaringer i misjonen, hvor på disse tre gir han «hånden som tegn på fellesskap». Apg gjengir apostelmøtet hvor Paulus treffer menigheten i Jerusalem, apostlene og de eldste.¹²¹ I fortsettelsen av Galaterbrevet beretter Paulus også om et møte med Peter i Antiokia.¹²² Vi har altså en mann som hadde møtt og

¹¹² Habermas & Licona beskriver slike tradisjoner/bekjennelser: «Creeds were a popular means to pass along important information in a format friendly to memorization and retention. They served for learning and stating faith and doctrine. [...] We should not be surprised to find quite a few creeds that the early church formed, which are quoted by several of the New Testament authors.» (2004:52). Se: Ehrman (2014:216f) for hvordan å kunne gjenkjenne en slik tradisjon.

Både 1.Kor og Gal er brev universelt anerkjent å være skrevet av Paulus (Ehrman (2014:136), Swinburne (2003:147), Habermas (2009:115), Williams (2019:124)).

¹¹³ Foruten om at Paulus selv skriver at han gir videre det han har tatt imot, lister Licona tre grunner til hvorfor det er nærmest allment anerkjent at dette er en tradisjon Paulus gjengir (2010:224-6). Craig gir fem grunner før han konkluderer: «Taken together these considerations have persuaded virtually all New Testament scholars that vs. 3-7 do contain a pre-Pauline formula.» (1989:1-3). Allison (2005:233f), Ehrman (2014:137f).

¹¹⁴ Pannenberg (2002:84), Craig (1989:19-23, 27), Dodd (2004:313), Swinburne (2003:147f), Groothuis (2011:548), Hagner (2012:491), Fee (1987:713f).

¹¹⁵ Craig (1989:23).

¹¹⁶ Gal 1:18f.

¹¹⁷ Dodd (1963:16).

¹¹⁸ Bauckham (2017:266).

¹¹⁹ Gal 1:18. Licona (2010:230). Ordet kan også oversettes med: å få informasjon fra.

¹²⁰ Gal 2:1f, 9.

¹²¹ Apg 15:2-30.

¹²² Gal 2:11.

personlig kjente mange av dem på listen.¹²³ Han bekrefter og går god for at disse hevdet å ha møtt Jesus oppstått igjen.

Når kan Paulus ha mottatt denne tradisjonen? Det er sannsynlig at han enten mottok den i løpet av tiden i Damaskus etter sin omvendelse (der han var i mange dager, og fikk naturlig nok opplæring av Ananias og andre kristne om troen – Jesu oppstandelse og grunnlaget for det stod da sannsynligvis helt sentralt),¹²⁴ mens han var tre år rundt i Arabia og Damaskus (der han fikk reflektert over sitt nye kristne liv og forberedt tjenesten sin)¹²⁵ eller i løpet av de to ukene med Peter.¹²⁶ Likevel kan det også ha vært i andre situasjoner at Paulus kom over denne tradisjonen, og man kan dermed ikke slå fast akkurat når og hvor han mottok den.¹²⁷ Det som kan slås fast er at tradisjonen ville være av stor relevans for Paulus og dermed noe man kan forvente at han tidlig fikk høre om. Dersom han altså ikke fikk den av Peter da de møttes, ville Paulus ha forhørt seg med han om tradisjonen, og siden Paulus gjengir den til korinterne, har Peter bekreftet den. Licona sammenfatter det slik:

It is most reasonable to conclude that the tradition in 1.Cor 15:3-7 was formed in Jerusalem and that Paul either received it directly from the Jerusalem apostles or from someone he deemed very credible. If the latter, we can be certain that at a later time he checked it out with the Jerusalem apostles or had already heard the same from them.¹²⁸

Når ble denne tradisjonen formulert? Lüdemann resonnerer at med noen så ekstraordinære hendelser er det selvsagt at disse ble snakket om med en gang etterpå.¹²⁹ Det er ikke noe man etter ti år plutselig kommer på å fortelle til hverandre (i hvert fall ikke når vi vet at forkynnelsen om oppstandelsen begynte så tidlig, og at det var grupper med mennesker som samtidig opplevde å møte Jesus). Det er derfor god grunn til å tenke at denne tradisjonen ble nedskrevet og brukt som en del av den kristne forkynnelsen og opplæringen. Man ønsket fra veldig tidlig av å sammenfatte en vitneliste over hvem som hadde opplevd å møte 'den oppstandne Jesus'.

¹²³ Craig (1989:56f, 82, 114, 379), Licona (2010:228, 336f), Allison (2005:234).

¹²⁴ Apg 9:17-25. Grass har foreslått dette (Craig (1989:16)). Goulder skriver: «Paul 'received' the tradition – that is, he was taught it at his conversion – perhaps two years after Jesus' death» (2000:98).

¹²⁵ Gal 1:17f. Gärtner: «Många forskare menar [...] han begav sig till Arabien för en 'retreat', för att få tillfälle att tänka igenom vad han upplevt.» (1998:42)

¹²⁶ Habermas: «The majority of critical scholars [...] think that Paul received [it ...] during this visit to Jerusalem» (2009:119). jf. Bergeron & Habermas (2015:163).

¹²⁷ Meier hevder at han må ha mottatt den av andre kristne en gang mellom 31-34 e.Kr. (2001:139).

¹²⁸ Licona (2010:227f). Videre skriver han: «even if Paul received the tradition embedded in 1.Cor 15:3-7 from someone outside of the Jerusalem leadership, his constant interaction with these leaders in and outside of Jerusalem coupled with his high regard for tradition virtually guarantees that the details of the tradition in 1.Cor 15:3-7 are precisely in line with what the Jerusalem leadership was preaching (1.Cor 15:11). We have what amounts to a certifiably official teaching of the disciples on the resurrection of Jesus.» (232). Craig (1989:17f).

¹²⁹ Lüdemann (1994:38), jf. Grant (1992:177).

Dateringen av tradisjonen i 1.Kor 15:3-7 er det derfor konsensus om at er senest formulert fem år etter Jesu død, og vanligvis enda nærmere hendelsen.¹³⁰ Lüdemann konkluderer:

We can assume that all the elements in the tradition are to be dated to the first two years after the crucifixion of Jesus [...] not later than three years after the death of Jesus. [...] From that it follows [...] that the information [in 1.Cor 15:3-7] was extremely reliable and complete.¹³¹

Han fremlegger videre hvor spesielt dette er: «the discovery of pre-Pauline confessional formulations is one of the great achievements of recent New Testament scholarship.»¹³² Slike kilder er det antikke historikere 'ivrer og sikler etter', men nærmest aldri har tilgang til.¹³³

Vi er altså i den ypperlige situasjonen av å være i besittelse av en øyenvitneliste formulert senest noen få år etter hendelsene fant sted, der påliteligheten av de beskrevne møtene med 'den oppstandne' er bekreftet av at Paulus kjente flere av personene på listen. Richard Bauckham sammenfatter det: «There can be no doubt that [...] Paul is citing the eyewitness testimony of those who were recipients of resurrection appearances, including the most prominent in the Jerusalem church»¹³⁴.

Videre kommer jeg til å benytte meg mest av ordet *visning* for å beskrive møtene/treffene personene opplevde å ha med Jesus.¹³⁵ Gjennom arbeidet med 2.3 vil det komme fram hva disse visningene inneholdt (at det f.eks. var mer enn at man bare hadde et syn av ham).

Visningene i 1.Kor 15:3-8a

La oss se på hver¹³⁶ av disse visningene beskrevet i listen:

Kefas (Peter)

Første på listen er Peter som opplevde å møte Jesus etter hans død. Denne (og de øvrige visningene) er sikret ved Paulus' kjennskap til Peter og hvor uhyre tidlig tradisjonen ble for-

¹³⁰ Wilckens: «indubitably goes back to the oldest phase of all in the history of primitive Christianity.» (1978:2). Funk & Jesus Seminar daterer den til senest to eller tre år etter Jesu død (1998:466), Dunn så tidlig som bare etter noen måneder (2003:855). Se videre: Habermas & Licona (2004:56), Pannenberg (2002:85), Wright (2003:319), Craig (1989:55, 379), Lapide (1984:98f), Habermas (2009:124f), Groothuis (2011:549), Jeremias (1971:306), Wedderburn (1999:113). Licona (2010:234), Williams (2019:252f) og Strobel (1998:230-3) lister opp forsker etter forsker som uttaler seg om hvor tidlig denne tradisjonen er formulert.

¹³¹ Lüdemann (1994:38). Det har blitt forsøkt fremlagt at 1.Kor 15:3b-5 er en tradisjon og at v.6-7 er en annen, og at noen (muligens Paulus) har satt dem sammen. Dette har bl.a. Craig (1989:3-6, 30-31, 36, 45) og Licona (2010:318-20, 323) tatt stilling til, og det går ikke ut over avsnittets troverdighet.

¹³² Lüdemann (2004:37), Craig (1989:34).

¹³³ Habermas & Licona (2004:53).

¹³⁴ Bauckham (2017:308).

¹³⁵ Selv om det er en litt uvanlig bruk av ordet, så finner jeg at det er det mest konsise uttrykket.

¹³⁶ Visningen til Jakob og Paulus tar jeg senere.

met.¹³⁷ Det finnes ingen beretning som forteller hvordan dette en-til-en møtet var, men Lukas gjengir også at Peter hadde et slikt individuelt møte med Jesus.¹³⁸ Om Peter ikke hadde hatt en slik visning, ville han selv avvist den, hvilket ville forårsake at listen ville være uten møtet hans med Jesus.

De tolv

Visningen til de tolv¹³⁹ er den mest dokumenterte av disse møtene.¹⁴⁰ At denne gruppen opplevde å se og møte Jesus oppstått igjen er beskrevet i både Matt 28:16f, Luk 24:36-43 og Joh 20:19-23, og Markus ser ut til å antyde dette i 14:28 og 16:7. Disse ser også ut til å berette om ulike visninger, altså at denne gruppen ved mer enn én anledning opplevde å møte Jesus. Ifølge Gerd Theissen er det helt utelukket å benekte at disiplene opplevde og så noe som de ble overbevist om var et møte med 'den oppstandne' – det kan ikke være noe tvil om at det virkelig hendte.¹⁴¹

Fem hundre søsken på en gang

Denne visningen gir en støkk: fem hundre personer skal ved en anledning ha opplevd å møte Jesus levende igjen fra de døde. Her kunne det være grunn til skepsis, da dette store møtet ikke er nevnt noe annet sted i Det nye testamentet. Forslag er gjort til hvor hendelsen kan ha funnet sted,¹⁴² uten at problemet har blitt løst. Det kan likevel ikke være usikkerhet om at det virkelig var mange som trodde de hadde sett ham oppstått. Paulus har til denne visningen lagt inn en egen kommentar: «*Av dem lever de fleste ennå, men noen er sovnet inn.*» hvorpå Dodd forklarer: «There can hardly be any purpose in mentioning the fact that most of the 500 are still alive, unless Paul is saying, in effect, 'the witnesses are there to be questioned.'»¹⁴³ Paulus kjenner tydeligvis mange av disse fem hundre, han vet at noen av dem er død (25 år var tross alt gått), men at de fleste fortsatt er i live og kan bekrefte treffet med 'den oppstandne'. At han legger til dette viser at han ønsket at de fra korintermenigheten som var skeptisk til oppstandelsen, gjerne

¹³⁷ Licona (2010:372), Craig (1989:53, 390) Lüdemann (1994:89).

¹³⁸ Luk 24:34. Mulig at Markus også sikter til denne hendelsen (16:7).

¹³⁹ Gruppen med de tolv apostlene beholdt navnet sitt selv om Judas hadde sviktet.

¹⁴⁰ Allison (2005:245)

¹⁴¹ Theissen (1998:496).

¹⁴² Craig foreslår at dette kan ha skjedd utendørs i Galilea (der det tidligere hadde flokket seg 5000 mennesker rundt ham), muligens det som er beskrevet i Matt 28:16f. Han hevder at en forklaring på hvorfor det ikke er nevnt i evangeliene er at de fokuserte på visningene som skjedde i Jerusalem (2010:232f, 1989:61f, 390f. Se også: Wright (2003:325), Danbolt (1969:191), Swinburne (2003:158)). Licona istemmer Craig, men gjengir også Luk 23:33-53/Apg 1:6-11 som en mulighet. Lüdemann hevder det kan ha skjedd på pinsedag (1994:174).

¹⁴³ Dodd (2004:310).

skulle undersøke og spørre vitnene.¹⁴⁴ Selvtilliten Paulus utstråler med kommentaren og den solide og tidlige kilden denne tradisjonen er, sikrer at det var hundrevis av mennesker som hevdet å ha hatt et slikt møte med Jesus.¹⁴⁵

Alle apostlene

Dette sikter antagelig til en litt bredere krets av etterfølgere enn bare 'de tolv'. Et eksempel finnes i Apg 1:21f, der en ny disippel skal velges inn for Judas. Kriteriet er at det må være en person som har fulgt Jesus helt fra han ble døpt av Johannes, til dagen han ble tatt opp til himmelen – altså et vitne både til hans liv og oppstandelse. Kanskje gruppen er den vi finner beskrevet i Luk 10:1 som de syttito, og at personer som f.eks. Barnabas¹⁴⁶ går under denne kategorien. Vi vet ikke hvor mange eller hvem de var, men for den tidlige kirken var nok dette en kjent gruppe som ikke trengte noen videre utdypning eller beskrivelse. Visningen kan være den Lukas beskriver i 24:33-43, hvor «disiplene og vennene deres var samlet» og Jesus kommer «midt iblant dem». Den kan også gå under den generelle beskrivelsen i Apg 1:2f eller ved himmelfarten (Apg 1:6-11). Også denne gruppen har Paulus personlig kjennskap til, og den tidlige dateringen av tradisjonen (som sikkert flere av disse apostlene var med på å formulere) bekrefter dens sikkerhet.

Slutning

Denne listen gjør det historisk sikkert at individer og grupper med mennesker opplevde å møte det de trodde var Jesus levende igjen. Av de nå gjennomgåtte fire visningene er det tydelig at de tre siste er til grupper, der flere mennesker traff Jesus samtidig. Det er også en god mulighet for at hendelsene er beskrevet i kronologisk rekkefølge og dermed at visningen til alle apostlene er den siste før 'himmelfarten'.¹⁴⁷

Evangelieberetningene

At det så tidlig ble laget en øyenvitneliste vitner om at det bak hver av disse visningene må ha vært en beretning om hvor det skjedde, hva som skjedde, hva Jesus sa og hvem som var der. Dersom f.eks. de tolv ble spurt om deres vitnemål, ville de hatt et utdypende svar, mer enn at han bare 'viste seg'. To viktige spørsmål melder seg da: 1. Er den enkelte hendelse (bak hver

¹⁴⁴ Donbolt: «Leserne kan altså spørre dem og få bekreftet at de virkelig så Jesus etter oppstandelsen.» (1969:191). Fee (1987:730f), Pannenberg (2002:84, 94).

¹⁴⁵ Keener: «[F]ew would deny that this was in fact the experience of these [hundreds of] people» (2009:380). Craig (1989:63), Swinburne (2003:158), Schweizer (1971:46).

¹⁴⁶ Han kalles apostel i: Apg 14:14.

¹⁴⁷ Craig (1989:69).

visning i 1.Kor 15:3-8a) bevart og tilgjengelig for oss? 2. Finnes det flere visninger enn dem som er tatt med i tradisjonen?

Allison linker tradisjonen i 1.Kor 15:3-8a med oppstandelsesfortellingene i evangeliene, og spør: «If the traditions in the Gospels are not the descendants of those narratives, where did they all go? Did the original stories simply disappear, to be replaced by a new batch of tales of a wholly different character?»¹⁴⁸ Det synes å være helt usannsynlig.¹⁴⁹ Fortellingene bak tradisjonen er nok vitnesbyrdene de første kristne bar fram, og så snart de var høyløst vitnet om, kunne det ikke trekkes tilbake. Dermed ble fortellingene tidlig etablert i menighetslivet som muntlig tradisjon. Disse oppstandelsesvisningene var antagelig noe av det første man fortalte nyomvendte og når man drev misjonerende arbeid.¹⁵⁰ At evangelistene da skulle presentere helt nye og fremmede oppstandelsesberetninger virker lite sannsynlig. Forfatterne av evangeliene (uavhengig av hvem de var) var nødt til å forholde seg til disse veletablerte muntlige tradisjonene om oppstandelsesvisningene dersom de ville bli tatt seriøst (i det minste i sine egne rekker).¹⁵¹ De ble holdt ansvarlig av det kristne fellesskapet, og ville bli avslørt om de forsøkte på noe som ville være apologetisk gunstig eller rett ut: Oppdiktet! Wright trekker det sammen:

The very strong historical probability is that, when Matthew, Luke and John describe the risen Jesus, they are writing down very early oral tradition, representing three different ways in which the original astonished participants told the stories. These traditions have received only minimal development, and most of that probably at the final editorial stage, for the very good reason that stories as earth-shattering as this, stories as community-forming as this, once told, are not easily modified.¹⁵²

Hvilke visninger beskrives i evangeliene og Apostlenes gjerninger?

Maria Magdalena, sammen med noen andre kvinner, har det første møtet med den oppstandne.¹⁵³ Denne visningen er ikke å finne på Paulus' liste, sannsynligvis av årsaken tidligere beskrevet.¹⁵⁴ Dette ville være et ugunstig vitnemål og ingen grunn til å ta med, med mindre det

¹⁴⁸ Allison (2005:288).

¹⁴⁹ Allison fremhever at: «1.Kor 15:3-8 must be a summary of traditional narratives that were told in fuller forms elsewhere.» (2005:235). Se Craigs argumentasjon (1989:380-9) og Künneths sitat (388).

¹⁵⁰ Noe man ser bl.a. i Apg ved forkynnelsen til Peter (2:32, 10:37-43) og Paulus (13:30-3, 22:1-10, 26:8-18). Se også: Swinburne (2003:146), Dunn (2003:850).

¹⁵¹ Se: Haavik (2018), for en drøfting av troverdigheten til evangelienes oppstandelsesberetninger.

¹⁵² Wright (2003:611).

¹⁵³ Matt 28:1-10, Markus' tillegg 16:9-11, Joh 20:11-16.

¹⁵⁴ Se under punkt 2.2: «Kvinner som primærvitner». Dunn (2003:844).

virkelig var slik det hendte. Dermed har vi selvskadende materiale, tidlig beskrevet i flere uavhengige vitnemål, noe som gjør det til en historisk troverdig hendelse.¹⁵⁵

Matteus beretter om visningen til de elleve i Galilea på et fjell.¹⁵⁶ Markus har ingen visninger foruten om i tillegget,¹⁵⁷ men han forutsier at disiplene og Peter skal møte Jesus oppstått i Galilea.¹⁵⁸ Han skriver også om at Jesus forutsier sin oppstandelse tre ganger,¹⁵⁹ noe som tyder på at forfatter trodde dette var blitt oppfylt.¹⁶⁰

Lukas rapporterer om en visning til to etterfølgere (bl.a. Kleopas) på vei til Emmaus.¹⁶¹ Disse går et stykke med Jesus, før han tar inn hjemme hos dem og de spiser kvelds i lag. Simon (Peter) treffer Jesus alene,¹⁶² og senere samme dag er de elleve disiplene samlet med deres venner innendørs, da Jesus møter dem.¹⁶³ Her er det vanskelig å si hvem 'vennene deres' er og hvor mange det er, men de får ta på Jesus og han spiser. I en siste visning går apostlene (og muligens flere) sammen med Jesus mot Betania.¹⁶⁴ På veien dit skilles han fra dem med å tas opp til himmelen. Lukas beskriver alle disse hendelsene i eller rundt Jerusalem.

Johannes ser ut til å fortelle om den samme visningen som Lukas, der disiplene (foruten Tomas) er samlet innendørs i Jerusalem den første dagen i uken, og så møter Jesus dem.¹⁶⁵ En

¹⁵⁵ Keener: «Most thus judge the report that the women were the first witnesses of the resurrection message to be historically accurate.» (2009:331). Se videre: Licona (2010:350-4), Lüdemann (1995:80), Robinson (1973:133), Swinburne (2003:151), Craig (1989:191), Jeremias (1971:306), Groothuis (2011:547f), Allison (2005:252).

¹⁵⁶ Matt 28:16-20.

¹⁵⁷ Den originale Markus teksten slutter brått i 16:8 med: «for de var redde», uten å nevne noen møter med 'den oppstandne'. Denne avslutningen er svært uvanlig og merkelig med ordet *gar* (γάρ) som det siste (*gar* (for) kommer ofte som andre ord i den greske setningen, og aldri har noen annen bok sluttet med det ordet). Fuller (1980:65) legger fram de tre mulige forklaringene forskere bruker: (1) Forfatter ble (av ukjent grunn) hindret i å skrive verket ferdig. (2) Oppstandelsesvisninger ble skrevet og verket ble fullført, men ganske tidlig ble det enten fjernet av noen med vilje eller med et uhell (f.eks. at den siste siden ble ødelagt eller mistet, noe som fort kunne skje). (3) Dette var hvordan forfatter ønsket å avslutte verket. Hagner skriver at «the probability leans in the direction of a lost original ending.» (2012:177), Wright (2003:616-24) er enig og hevder at det er «powerful reasons [...] for proposing that Mark did indeed write a fuller ending which is now lost» (619). Se videre: Swinburne (2003:152), Keener (2009:579n), Stanton (2002:53, 271) og Licona (2010:343-9).

At Mark 16:9-20 er et senere tillegg er det allmenn enighet om (Ehrman: «Modern scholars are unified in recognizing this ending as secondary.» (1997:69), jf. Keener (2009:xxxiii)). Visningene i tillegget er en slags kort oppsummering av tradisjonen fra de andre evangeliene (Meier (1994:674)): Maria Magdalena treffer den oppstandne, to andre mens de er på vei ut på landet, så til de elleve disiplene mens de spiser.

¹⁵⁸ Mark 16:6f, 14:28.

¹⁵⁹ Mark 8:31-3, 9:30-2, 10:32-4.

¹⁶⁰ Dunn (2003:826), Wright (2003:620), Fuller (1980:66), Swinburne (2003:149), Licona (2010:348f).

¹⁶¹ Luk 24:13-35.

¹⁶² Luk 24:34. Meier (1994:901-4), Dunn (2003:843-6) og Allison (2005:254-8) har interessante perspektiv på hvor denne visningen kan ha funnet sted. Craig (1989:53-5) prøver å tilbakevise et slikt forsøk.

¹⁶³ Luk 24:33-43.

¹⁶⁴ Luk 24:44-52. Dette er sannsynligvis en separat visning fra den forrige, selv om det i teksten ser ut til å være sammenheng mellom dem. Den foregående visningen skjer på samme dag som graven ble funnet tom (24:13, 33, 36), mens denne siste visningen ser ut til å være ved 'Jesu himmelfart' (som i Lukas andre verk skjedde førti dager etter hans oppstandelse (Apg 1:3)). Johnson (1991:404f), Bock (1996:1935).

¹⁶⁵ Joh 20:19-23, Luk 24:33-43.

ny oppstandelsesvisning skjer så åtte dager senere.¹⁶⁶ Igjen er disiplene samlet innendørs, og denne gangen er også Tomas til stede – han får ta på Jesus, og hans tvil snus til tro. I Joh 21¹⁶⁷ er syv disipler samlet ved Gennesaretsjøen, der de fisker. Jesus står på stranden og ber dem prøve fiskelykken på høyre side, noe som resulterer i full fangst og at Peter kaster seg i havet for å svømme inn til stranden og være med ham (de hadde opprinnelig ikke skjønt at det var Jesus som snakket til dem). Disiplene kommer etter i båten, og de spiser sammen rundt et bål.¹⁶⁸

I Apostlenes gjerninger gjengir Lukas at «Etter å ha lidd døden, sto han [Jesus] levende fram for dem [apostlene og andre] med mange klare bevis på at han levde: I førti dager viste han seg for dem».¹⁶⁹ Dette indikerer at forfatteren visste om flere oppstandelsesvisninger enn det han hadde nedtegnet. Så berettes det om en sammenkomst med ‘den oppstandne’ ved hans himmelfart, der apostlene og mange andre var til stede.¹⁷⁰ Videre beskrives det hvordan Saulus ble Paulus ved å møte Jesus.¹⁷¹

Hva kan vi historisk slå fast av evangelieberetningene?

På tross av at tradisjonen i 1.Kor 15 gir et solid grunnlag for beretninger om oppstandelsesvisninger som evangelistene med stor sannsynlighet har kjent til og derfor skrevet om, og at jeg argumenterer for evangelienes historiske troverdighet,¹⁷² inntar jeg (i likhet med Allison)¹⁷³ den moderate posisjonen at disse beretningene hver for seg ikke kan sies å være historisk sikker (foruten om visningene som går i tråd med 1.Kor 15:3-8a, og visningen til Maria og kvinnene). Kan den enkelte visning likevel ha skjedd akkurat slik det er beskrevet? Selvsagt, men det er ikke nok materiale til å kunne regne det som sikkert.

Det som derimot blir resultatet av alle disse beretningene, er at summen av dem gjør det

¹⁶⁶ Joh 20:24-29.

¹⁶⁷ At det er samme forfatter bak kap. 21 som resten av evangeliet er omdiskutert. Craig fremlegger fem argumenter for og imot, og konkluderer med at det er samme forfatter (1989:279-84). Dette er det likevel ikke enighet om, og f.eks. Barrett hevder at: «It seems necessary to detach the whole of ch. 21 from the main body of the gospel» (1955:480). Brown beskriver divergensen: «both answers command impressive support among scholars.» ((1971:1079), jf. Giertz (2004:132-3), Kieffer (1988:475-6). Se ellers: Köstenberger (2004:583n1-2) og Morris (1995:757f)). Dersom det ikke er samme forfatter, er det skrevet av én i hans nærmeste krets, og uavhengig av hvem forfatter er så ble evangeliet «never circulated without chapter 21» (Brown (1971:1077)), noe som tilsier at dette har blitt tilført veldig nært nedtegnelsen av evangeliet (Hagner (2012:274)). Kapittelet sees derfor ikke som et senere tillegg (slik f.eks. Mark 16:9-20), men regnes som en epilog («A good parallel is offered by the form of literary epilogue where a speech or narrative is added after the conclusion of a drama to complete some of the lines of thought left unfinished in the play itself.» (Brown (1971:1079))).

¹⁶⁸ Joh 21:1-23.

¹⁶⁹ Apg 1:3. Senere i boken er det samme gjengitt i Paulus' tale: «Men Gud reiste ham opp fra de døde, og han viste seg i mange dager for dem som hadde fulgt ham fra Galilea opp til Jerusalem.» (13:30f).

¹⁷⁰ Apg 1:6-11, 21f.

¹⁷¹ Apg 9:1-22. Dette blir også gjenfortalt ved to senere anledninger i boken (22:3-11, 26:9-19).

¹⁷² Haavik (2018).

¹⁷³ Allison (2005:269).

Oversikt over de gjengitte oppstandelsesvisningene

<u>Til:</u>	<u>Når:</u>	<u>Hvor:</u>	<u>Matt:</u>	<u>Mark:</u>	<u>Luk:</u>	<u>Joh:</u>	<u>Apg:</u>	<u>1.Kor:</u>
1. Maria Magdalena	Morgenen, første dag i uken	Ved graven		(16:9-11)		20:11-16		
2. Kvinnene	Morgenen, første dag i uken	I nærheten av graven	28:1-10					
3. Peter	Første dagen i uken	?		16:7	24:34			15:5
4. De to emmausvandrene	Første dagen i uken	På vei til Emmaus, og i deres hjem		(16:12-13)	24:13-35			
5. Apostlene og deres venner	Kvelden, første dagen i uken	Innendørs i Jerusalem		(16:14)	24:33-43	20:19-23		15:5?
6. De elleve disiplene	Åtte dager senere	Innendørs i Jerusalem (Galilea (?))				20:24-29		15:5?
7. Syv disipler	?	Galileasjøen				21:1-23		
8. De elleve disiplene igjen (og flere med dem?)	?	Galilea	28:16-20	16:7				15:5?
9. Mer enn fem hundre søsken	?	Galilea (?)	28:16-20 (?)					15:6
10. Jakob, Jesu bror	?	?						15:7
11. Alle apostlene	?	?	28:16-20 (?)		24:33-43 (?)		1:2f (?), eller 1:6-11 (?)	15:7
12. Apostlene (og flere med dem)	40 dager etter første visning	Oljeberget i nærheten av Jerusalem		(16:19-20)	24:44-52		1:6-11, 21f	15:7?
13. Paulus ¹⁷⁴	Etter rundt 2 år	På vei til Damaskus					9:1-22	15:8, 9:1, Gal 1:12

¹⁷⁴ Dette møtet er likevel annerledes enn de andre fordi det sannsynligvis skjer to år senere, og dermed er den eneste visningen som er berettet om etter 'himmelfarten' til Jesus. Om det da kan regnes som en oppstandelsesvisning er diskutabelt, men det synes i denne sammenhengen ikke å være så viktig. Poenget er at Paulus opplevde et møte med Jesus som var så sterkt at han ble overbevist om at Jesus hadde stått opp igjen (se mer om dette i 2.4 og i fotnote 338).

historisk sikkert at det fant sted møter mange personer oppfattet som oppstandelsesvisninger. Man kan altså ikke si at den og den spesifikke visningen (som evangeliet beretter om) skjedde, men man kan ut ifra dem si at det generelt sett skjedde en rekke oppstandelsesmøter.¹⁷⁵ Evangelieberetningene er derfor en viktig faktor for å slå fast faktumet vi undersøker.

Beretningene gir også et annet viktig perspektiv: de beskriver et stort spenn av omstendigheter. Jesus viste seg for enkeltpersoner, menn som kvinner. Han møtte grupper av kvinner og grupper av menn. Han fremstod i sammenkomster der det varierte fra to til fem hundre personer til stede. Han viste seg innendørs og utendørs, i Jerusalem og i Galilea, i byen og på landet. Noen ganger stod han fram langt unna, men oftest var det nært slik at man kunne fysisk berøre ham. Dette skjedde om morgenen og om kvelden, vanligvis uten avtale, men noen ganger planlagt. Jesus traff dem på et fjell, ved sjøen, på en vei. De møtte ham gående, sittende, stående, og alltid snakkende. Videre spiste de ofte måltid i lag. Visningen kunne vare i flere timer, eller i bare noen minutter. Variasjonen er fascinerende stor!

Igjen: Jeg hevder at vi ikke kan være historisk sikker på den enkelte beretning og hvordan den beskriver møtet med 'den oppstandne', men summen av alle gjør at man i det minste kan være historisk sikker på at visningene fant sted ved flere anledninger under en rekke omstendigheter og at det ble opplevd som fysiske møter.¹⁷⁶ Det er klart at disse beskrivelsene har sin rot i hvordan det virkelig ble opplevd.

Sammenfatning

Grunnlaget er dermed fremlagt, og det store materialet har forårsaket at det praktisk talt er allmenn enighet blant forskere om at det er historisk. Det er et faktum at mange mennesker ble overbevist om at de ved forskjellige omstendigheter både en-til-en og i grupper hadde opplevd å møte Jesus igjen etter hans død.¹⁷⁷ James D.G. Dunn summerer det slik:

No one who has studied the data can doubt that the Christian witness on this theme began from a number of experiences understood as seeings of Jesus alive after he had been dead. [...] What we

¹⁷⁵ Licona (2010:339). Trilling i: Craig (1989:380).

¹⁷⁶ Wright (2003:691f), Craig (1989:391, 396f), Habermas & Licona (2004:157f), Swinburne (2003:159), Licona (2010:329-33), Groothuis (2011:546), Keener (2009:342-4).

¹⁷⁷ Craig (1989:83f). Wright: «[V]arious 'meetings' took place [...] I regard this conclusion as coming in the same sort of category, historical probability so high as to be virtually certain, as the death of Augustus in AD 14 or the fall of Jerusalem in AD 70.» (2003:710. jf. 686, 709). Se videre: Allison (2005:346), Carrier (2010:304), Craig (2008:380), Ehrman (1999:230, 2014:174, 189), Fredriksen (2000:264), Fuller (1969:142), Grant (1992:176), Habermas (2009:125), Keener (2009:342), Licona (2010:372), Lüdemann (1995:80), Pannenberg (2002:86), Perrin (1977:80), Schweizer (2004:340, 1971:48), Swinburne (2003:147), Wedderburn (1999:13).

should recognize as beyond reasonable doubt is that the first believers experienced 'resurrection appearances'.¹⁷⁸

2.4 – Forfølgeren Paulus begynte å tro

In one of the great turnarounds in religious history – arguably the most significant conversion on record – Paul changed from being an aggressive persecutor of the Christians to being one of their strongest proponents.¹⁷⁹

«*Aller sist viste han seg for meg*» bevitner Paulus i tradisjonen fra 1.Kor 15. Dette er en visning som kunne vært tatt med i forrige del, men på grunn av hvor spesiell og samtidig sikker den er, tas den med som et eget faktum.

Paulus er den av Jesu tidlige etterfølgere man historisk vet mest om: hele 13 skrifter i Det nye testamentet går under hans navn, der syv er universelt anerkjent å være skrevet av ham (Rom, 1.Kor, 2.Kor, Gal, Fil, 1.Tess og Filem).¹⁸⁰ Brevene gjør at vi vet mye om ham: Han var en høyt utdannet respektert jødisk lærer fra Tarsos som var med på å forfølge kristne for å sette en stopper for vranglæren om at Jesus var Messias og oppstått fra de døde. Paulus reiste rundt med myndighet til å fange og fengsle folk som bekjente troen på Jesus. Han var en fryktet forfølger, som rundt to år etter Jesu korsfestelse var på vei til Damaskus for å gripe kristne. På denne reisen ble hans retning i livet totalt forvandlet: Han opplever at Jesus viser seg for ham, og Paulus går fra å være en stor forfølger til å (sannsynligvis) bli den største og viktigste misjonær for den kristne tro noensinne. Han beretter flere ganger om denne forandringen og dette møtet med Jesus.¹⁸¹ Det gjør også Lukas i Apg:¹⁸² Han forteller om hvordan Paulus forfulgte kristne,¹⁸³ for så å oppleve en åpenbaring av Jesus på vei til Damaskus.¹⁸⁴ Videre gjengir han

¹⁷⁸ Dunn (2003:861, jf. 1985:75).

¹⁷⁹ Ehrman (2014:213).

¹⁸⁰ Disse er ofte kalt: «The seven undisputed Pauline letters.» Ehrman (2014:136), Hagner (2012:428), Habermas (2009:115), Williams (2019:124), Licona (2010:616).

¹⁸¹ Gal 1:12-16 (Meier 2001:235), Fil 3:5-7, 1.Kor 15:9-10. Dunn viser til andre steder der det også ser ut til at Paulus beskriver dette: 1.Kor 9:1 «Har ikke jeg også sett Jesus, vår Herre?» og 2.Kor 4:4, 6. (2003:857).

¹⁸² Allison kommenterer: «although Paul says next to nothing about his own encounter with the risen Jesus in 1.Cor 15, he surely was not [...] averse to offering some details. The apostle does this three times in Acts, and [...] there is every reason to suppose that Luke got this particular right. [...] It seems clear that Luke's source(s) for Paul's calling must stem ultimately from the apostle himself.» (2005:236, 265). Se også: Craig (1989:74), Lüdemann (1994:68).

¹⁸³ 7:58-8:3, 9:1-2.

¹⁸⁴ 9:1-22.

ved to anledninger Paulus sin beskrivelse (gjennom taler) av hvordan han ble en Kristus-etterfølger.¹⁸⁵

At Paulus skulle lyge om sin fortid som forfølger, og altså hele tiden ha vært positiv til den kristne troen, er absurd. Det ville vært uhyre lett å avsløre, både av jødiske landsmenn som motsa ham og prøvde å stoppe hans forkynnelse (de ville selv ha kjent til hvem som var med på å forfølge kristne og nettopp brukt en slik løgn til å avsløre ham), og av kristne han var sammen med. Mange visste om han hadde vært en forfølger eller ikke, og Paulus ser ut til å ha vært beryktet og fryktet for nettopp å ha vært det.¹⁸⁶ Det kom heller ikke noe positivt ut av påstanden, det forårsaket ikke noe større anseelse eller posisjon (snarere omvendt),¹⁸⁷ det var ikke noe han var stolt av, men heller det motsatte: han skammet seg over det.¹⁸⁸ Altså går dette under kriteriet 'selvskadende materiale'. Dermed kan vi om Paulus først slå fast, med tidlig personlig vitnemål og selvskadende materiale, at det er historisk sikkert at han var en forfølger av de første kristne.¹⁸⁹ Spørsmålet blir da: Hva gjorde at han ble kristen? Hadde han noe personlig vinning av det?

Hvordan var det nye livet til Paulus?

Paulus ga slipp på alt! Han forlot sin posisjon som respektert jødisk lærer (sitt yrke og økonomiske trygghet), sin families stolthet og sin religiøse overbevisning, til et liv i fattigdom, slit og lidelse. Han beskriver selv hvordan han blir forfulgt som kristen:

[Ofte blitt kastet] i fengsel, fått flere slag og mange ganger vært i dødsfare. Av jødene har jeg fem ganger fått de førte slagene på ett nær. Tre ganger er jeg blitt pisket, én gang steinet, tre ganger har jeg lidd skipbrudd, og jeg drev en gang et helt døgn rundt på havet. Stadig har jeg måtte reise omkring, i fare på elver og i fare blant røvere, i fare blant landsmenn og i fare blant utlendinger, i fare i byer, i fare i ørkenen, i fare på havet og i fare blant falske søsken, i slit og strev, ofte i nattevåk, i sult og tørst, ofte fastende og uten klær i kulden.¹⁹⁰

I Apg gjengir Lukas mye av utfordringene Paulus gjennomgår: Bl.a. at han blir steinet og slept ut av byen for å dø,¹⁹¹ pisket og kastet i fengsel,¹⁹² jaktet på slik at de måtte rømme fra byen,¹⁹³

¹⁸⁵ 22:3-16, 26:4-21.

¹⁸⁶ Apg 9:13, 26. Lüdemann (1994:175)

¹⁸⁷ 1.Kor 15:9 «For jeg er den minste av apostlene, jeg er ikke verdig til å kalles apostel, for jeg har forfulgt Guds kirke.»

¹⁸⁸ Videre var det selve visningen, ikke at han hadde forfulgt kristne, som ble brukt som et argument for oppstandelsen.

¹⁸⁹ Licona (2010:373).

¹⁹⁰ 2.Kor 11:23-28.

¹⁹¹ Apg 14:19.

¹⁹² Apg 16:23-24.

¹⁹³ Apg 17:13-14.

forsøkt drept ved at han nesten ble slått i hjel,¹⁹⁴ og blir planlagt et attentat mot.¹⁹⁵ Paulus fikk virkelig oppleve det han selv hadde vært med på å utføre mot kristne. Hans liv ender med at han blir drept for sin kristne tro.¹⁹⁶

Paulus var høyt intellektuelt begavet (noe enhver som f.eks. har studert Romerbrevet ikke kan betvile),¹⁹⁷ og han var en dypt religiøs person som visste hvor alvorlig det var å være et falskt vitne for Gud. Likevel formidler han med full tillit og stor frimodighet at Gud hadde reist Jesus opp igjen fra de døde. Det synes ikke å være noen ytre grunn til denne massive endringen i hans liv, annet enn at han må ha blitt helt overbevist om at det var sant.¹⁹⁸ Hva kan ha gjort at han plutselig ble så overbevist? Svaret ligger utelukkende i det Paulus selv beskriver: Han opplevde et møte med Jesus Kristus.

Slutning

Vi har hans eget tidlige personlige vitnesbyrd og uavhengige beretninger i Lukas. Disse bevitner og gjør det historisk sikkert at Paulus forfulgte kristne, og at det var en opplevelse av å møte Jesus som gjorde at han ble en kristen.¹⁹⁹ Dette er altså et meget spesielt faktum: En stor fiende av den kristne tro ble overbevist av å selv få møte (det han var sikker på var) Jesus oppstått. Charles Cranfield beskriver det godt: «The testimony of this man, with his background, his qualities, his character, with his mind which has left us so much authentic evidence of its workings [...] I personally find extraordinarily convincing.»²⁰⁰ Craig konkluderer slik: «the appearance to Paul himself, which changed his whole life to the point that he also went to his death for faith in the risen Jesus, is historically certain.»²⁰¹

¹⁹⁴ Apg 21:31-33.

¹⁹⁵ Apg 23:12-15.

¹⁹⁶ Dette er sannsynligvis det Klemens refererer til i 1.Klem 5:1-6:2 (skrevet senest 97 e.Kr.), og Polykarp på samme måte i hans brev til Filippene 9:1-2 (datert rundt 110 e.Kr.). Ellers er Paulus martyrium nevnt i skriftene til Tertullian, Origenes, Dionysios av Korint og av Eusebius (Habermas & Licona (2004:58f)). «[Paul] was willing to suffer continuously for the sake of the gospel, even to the point of martyrdom. This point is well documented» (Habermas & Licona (2004:65)).

¹⁹⁷ Cranfield (2004:399).

¹⁹⁸ Habermas & Licona (2004:117), Carrier (2005a:153, 2010:308), Bergeron & Habermas (2015:164).

¹⁹⁹ Lüdemann: «A particular event made a persecutor a proclaimer, the enemy of Christ a disciple of Christ. [...] We need to maintain that before Damascus Paul 'saw' Jesus.» (1994:66, 69). Se videre: Dunn (2003:856), Ehrman (1999:231), Licona (2010:400, 440), Sanders (1995:280).

²⁰⁰ Cranfield (2004:400).

²⁰¹ Craig (1989:379, 391).

2.5 – Jakob, Jesu skeptiske bror, begynte å tro

«Deretter viste han seg for Jakob» er enda en spesiell hendelse det er godt historisk grunnlag for. Denne 'Jakob' er Jesu egen bror.²⁰² Hva vet vi om Jesu brødre? Evangeliene gir et ganske negativt bilde av hans søsken. De trodde ikke på Jesus, men tenkte at han heller var gal enn Messias:²⁰³ «Da hans nærmeste hørte det, gikk de av sted for å ta hånd om ham, for de sa: 'Han er gått fra forstanden.'» Dette må ha vært et stort nederlag for Jesus: «heller ikke brødrene hans trodde på ham»²⁰⁴, og var definitivt skadende og pinlig materiale for den tidlige kirken (vi kan lett se for oss innvendingen: 'Hvorfor tro på ham som ikke engang ble trodd av sine egne brødre?'). At evangelistene likevel tar dette med, står det respekt av, for det ville nettopp være noe man ønsket å 'dysse ned'. Videre ble denne mistroen også etter hvert skammelig for Jesu egne brødre (se nedenfor). Derfor kan det fastslås at Jesu brødre ikke trodde på ham mens han var i live.²⁰⁵

Etter Jesu død opptrer hans søsken på en helt annen måte. De er allerede før pinsedag samlet med de andre apostlene, hvor de «holdt trofast sammen i bønn»,²⁰⁶ og fremstår dermed som tydelige etterfølgere av Jesus. Paulus gjengir noe lignende når han spør korinterne om ikke også han har rett til å få seg en kone, når tross alt de andre apostlene, Peter og Herrens brødre har det?²⁰⁷ Her pekes det altså på hva rollemodellene og hovedlederne for den kristne kirken gjør, og dermed kan Paulus argumentere for at han også har rett på å gifte seg om han vil. Poenget er at Jesu brødre karakteriseres som forbilder og veiledere i kategori med Peter og de andre apostlene.²⁰⁸ Dermed ser vi at deres tvil og uthenging av Jesus, gjengitt i evangeliene, også etter hvert ble skammelig for brødrene og må ha fulgt dem i deres kristne ledertjeneste. Dette kunne bare være med å svekke deres og kirkens troverdighet. Derfor var det ingen grunn til å ta det med om ikke det var sant. Craig kommenterer at om Jesu brødre hadde vært lojale etterfølgere

²⁰² At Jakob er nevnt uten noen videre utdypning, betyr at det var allment kjent hvem han var. Av lederskapet i den tidlige kirken så er det utelukkende Jakob, Jesu bror, dette sikter til (Allison (2005:261), Wright (2003:325), Fee (1987:731), Gartner (1998:53), Williams (2019:254)). Se: Meier (1991:318-32) for gjennomgang av at det var Jesu bror, og ikke fetter.

²⁰³ Mark 3:20f, 31f, 6:3-4, 6, Joh 7:3-5. Morris (1995:351), Brown (1971:307f), Köstenberger (2004:230), Meier (1991:350). Joh 19:25-27 kan også se ut til å vise denne vantroen Jesu brødre hadde mot ham (Licona (2010:451)): Jesus ber her disippelen Johannes om å ta vare på hans mor Maria. Det burde egentlig en av hans yngste søsken gjøre.

²⁰⁴ Joh 7:5.

²⁰⁵ Wright: «If James had been a follower of Jesus, it is very unlikely that the church would make up stories to say, or at least imply, that he had not» (2003:704). jf. Licona (2010:444, 454f), Lüdemann (1994:175), Swinburne (2003:147), Wedderburn (1999:116), Craig (1989:64-6, 391).

²⁰⁶ Apg 1:13f. De var sammen i salen hvor apostlene ofte var.

²⁰⁷ 1. Kor 9:5.

²⁰⁸ Kirkehistorikeren Eusebius (260/5-339-340 e.Kr.) meddeler kirketradisjonen om at det var Jesu brødre som evangeliserte Galilea og Syria (Craig (1989:65)).

av ham også før hans død, så er det helt usannsynlig at «the early church would have invented such ugly stories about them in the gospels.»²⁰⁹

Forandringen er størst i Jakobs liv. Han har tidlig fått en nøkkelrolle i det kristne fellesskapet. Paulus forteller at han tre år etter sin omvendelse (ca. 35-36 e.Kr.) dro til Jerusalem for å treffe Kefas, og at «noen andre av apostlene traff jeg ikke, unntatt Jakob, Herrens bror.»²¹⁰ Videre er det første Peter ber om når han har kommet seg ut av fengselet og treffer noen kristne venner, at de skal gå og fortelle det til Jakob og brødrene.²¹¹ Her er det kun Jakob som nevnes ved navn, og han er den primære Peter ønsker at skal få høre om det.

Noen år senere er Jakob blitt (om han ikke allerede var det tidligere) hovedlederen for kirken i Jerusalem. Han ser ut til å være den som styrer ordet og leder an ved den viktige avgjørelsen på møtet i Jerusalem, der apostlene og de eldste var samlet for å avgjøre spørsmålet om hvordan å forholde seg til loven og omskjærelsen.²¹² Paulus beretter i Galaterbrevet at han fjorten år senere²¹³ reiste opp igjen til Jerusalem, der han traff «Jakob, Kefas og Johannes, de som blir regnet for å være selve søylene».²¹⁴ Når Paulus enda en gang kommer til Jerusalem ser det ut til at det er Jakob han rapporterer til om det som har skjedd på misjonsmarken.²¹⁵ Videre ser Jakob ut til å være en utsender av menighetsarbeidere og misjonærer: «det kom noen fra Jakob».²¹⁶ Wright mener det er udiskutabelt at Jakob ble en sentral figur i den tidlige kirken,²¹⁷ og Licona fremlegger: «James appears to be the leading spokesman and perhaps the final authority in the Jerusalem Church.»²¹⁸

Det siste vi hører om Jakob er at han lider martyrdøden for troen på sin bror. Den jødiske historieskriveren Josefus (37-ca.100 e.Kr.) beretter at Jakob ble steinet til døde på 60-tallet av det jødiske råd.²¹⁹ Videre er det naturlig at med Jakobs nære familierelasjon til Jesus og viktige posisjon som leder for Jerusalem-kirken, så ble hans død husket og fortalt videre som tradisjon i det kristne fellesskapet. Dette ser vi at den gjør når Eusebius gjengir både Hegesippus og Klemens av Alexandria, som begge rapporterer om Jakobs martyrium.

²⁰⁹ Craig (1989:66). jf. Licona (2010:455).

²¹⁰ Gal 1:18f.

²¹¹ Apg 12:17.

²¹² Apg 15:1-29. Habermas & Licona (2004:67).

²¹³ Sannsynligvis regnet fra etter hans omvendelse eller fra treffet med Peter og Jakob rundt 35/36.

²¹⁴ Gal 2:1, 9.

²¹⁵ Apg 21:17-19.

²¹⁶ Gal 2:12.

²¹⁷ Wright (2003:704). Han kaller det også 'common knowledge' at «James, the brother of Jesus, became the central leader in Jerusalem in the mid-century, while Peter and Paul and others were travelling around the world.» (325).

²¹⁸ Licona (2010:455).

²¹⁹ *Antiquities of the Jews* 20.200. Meier (2001:70). Licona skriver at «with the large majority of scholars, there is no reason to doubt the authenticity of this passage.» (2010:457).

Hva forårsaket forandringen i Jakob?

På den ene siden er det sikkert at Jesu brødre ikke trodde på ham, og korsfestelsen ville bare virke som en bekreftelse på at Messias-påstandene var en vrangforestilling. På den andre siden er det sikkert at brødrene ble hengivne kristne, viktige for den tidlige kirken og helt overbevist om at oppstandelsen hadde hendt. Spørsmålet er todelt: Hva kan ha gjort en skeptiker som Jakob så trygg på at hans egen bror hadde stått opp igjen fra de døde at han gikk i døden for å vitne om det? Og hva kan ha gjort at han fikk en så avgjørende lederrolle, på nivå med Peter?

At Jakob hadde en slik enorm tillit blant apostlene og de eldste i den tidlige kirken og at han selv ble så forsikret om oppstandelsen, kan det ikke ha vært noen annen grunn til enn at han var overbevist om at han faktisk hadde møtt Jesus oppstått igjen. Hadde man ikke hatt gjengitt et slikt møte mellom Jakob og Jesus, måtte man nærmest ha gått ut ifra at det hadde funnet sted.²²⁰ Når vi da har en beskrivelse av at Jakob møtte Jesus etter hans død, i den aller tidligste tradisjonen, gjengitt av Paulus som personlig kjente Jakob, så kan vi være ganske trygg på at svaret på begge spørsmålene er: «*Deretter viste han seg for Jakob.*»²²¹ Lüdemann skriver: «Because of 1.Cor 15:7 it is certain that James ‘saw’ his brother.»²²² Hans Grass fremlegger betydningen av dette faktum: «one of the surest proofs of the resurrection of Jesus is that his own brothers came to believe in him.»²²³

Habermas sammenfatter de siste tre fakta som nå har blitt gransket (2.3-2.5) på en glimrende måte:

Perhaps no fact is more widely recognized than that early Christian believers had real experiences that they thought were appearances of the risen Jesus. In particular, virtually all scholars recognize Paul’s testimony that he had an experience that he believed was an appearance of the risen Jesus. Equally well recognized is that James, the brother of Jesus, was an unbeliever before he thought that he, too, met the risen Jesus. Seldom is the historical authenticity of any of these testimonies or the genuine belief behind them challenged by respected critical scholars, no matter how skeptical.²²⁴

²²⁰ Fuller konstaterer det samme: «It might be said that if there were no record of an appearance to James the Lord’s brother in the New Testament we should have to invent one in order to account for his post-resurrection conversion and rapid advance.» (1980:37).

²²¹ Habermas & Licona: «With James we have another case of a skeptic converting to Christianity based on what he perceived was a personal appearance by the risen Jesus.» (2005:68f). Se videre: Craig (1989:64, 66, 391), Groothuis (2011:556f), Jeremias (1971:301), Shanks & Witherington (2003:107f).

²²² Lüdemann (1994:109, 2004:176).

²²³ Grass (1970:102) i: Craig (1989:66).

²²⁴ Habermas & Licona (2005:74).

2.6 – Etterfølgernes liv ble sterkt forvandlet av ‘Jesu oppstandelse’, som i utgangspunktet var en ubegripelig tanke

Med Jesu død ‘langfredag’ er det et historisk faktum at hans etterfølgere var knust, fortvilet og rådvill, uten noen forventning om en oppstandelse. Likevel endres dette drastisk!

En ødelagt Messiasdrøm

Jesu disipler og etterfølgere var jøder som hadde håp om at Jesus var den lovede Messias. Hva var de jødiske forventningene til Messias? Jødene var forberedt på en triumferende frelser – en som skulle fri folket fra undertrykkelse, og gjenopprette det jødiske riket og Davids trone i Jerusalem. Dette innebar å kaste ut romerne, og selv bli salvet som konge, tjent og æret av både jøder og hedninger. En person som i stedet ble ydmyket og avkledd, torturert og slått, spottet og hånt, dømt som lovbrøyer (ikke bare av romerne, men også av sitt eget folks ledere) og korsfestet i skam, var absolutt ikke Messias. Ehrman får dette tydelig fram:

Ancient Jews had no expectation – zero expectation – that the future messiah would die and rise from the dead. Whatever specific idea any Jew had about the messiah (as cosmic judge, mighty priest, powerful warrior), what they all thought was that he would be a figure of grandeur and power who would be a mighty ruler of Israel. And Jesus was certainly not that. Rather than destroying the enemy, Jesus was destroyed by the enemy – arrested, tortured, and crucified, the most painful and publicly humiliating form of death known to the Romans. Jesus, in short, was just the opposite of what Jews expected a messiah to be.²²⁵

Craig mener derfor at det er vanskelig å overdrive når man skal forklare hvor knusende Jesu korsfestelse må ha vært for disiplenes tro.²²⁶ For ikke bare ble deres venn som de hadde fulgt i flere år og gitt avkall på hjem og jobb for, drept, men alt deres håp om at han var den frelsende Messias ble også fullstendig knust – det var ikke lenger noen grunn til å følge ham.

Dessuten vitnet også Jesu død om at han var forbannet av Gud: Ifølge 5.Mos 21:22f er enhver som blir henrettet og hengt på et tre under Guds forbannelse.²²⁷ Korsfestelsen viste dermed at de jødiske øversteprestene hadde rett: Disiplene hadde fulgt en falsk Messias, en vranglærer forbannet av Gud. Tryfon, som den kristne apologeten Justin Martyr fra det andre århundret

²²⁵ Ehrman (2014:116).

²²⁶ Craig (1989:406, 2008:388). Schweizer: «For these disciples, the crucifixion of Jesus was indeed the absolute end of all their dreams and hopes.» (2004:340).

²²⁷ Schweizer (2004:341), Groothuis (2011:551). Paulus bekrefter dette i Gal 3:13.

forsvarer seg mot, gjengir at dette er det avgjørende beviset på at Jesus ikke var Messias.²²⁸

Wright angir mulighetene disiplene nå hadde:

[M]any of the messianic movements between roughly 150 BC and AD 150 ended with the violent death of the founder. When this happened, there were two opinions open to any who escaped death: they could give up the movement, or they could find themselves another Messiah. The followers of a dead prophet could of course go on believing that he was a true prophet [...] But with a would-be Messiah, who was supposed to be inaugurating the kingdom, it was impossible. Nobody, after all, believed that the Messiah would be raised from the dead; nobody was expecting any such thing. Clinging to the belief that the recently executed person was after all the Messiah was simply not an option.²²⁹

En utenkelig oppstandelse

Hvilket utgangspunkt hadde disiplene for en oppstandelsestro? Oppstandelse var en utbredt tanke blant jøder. Selv om saddukeerne hevdet det ikke var noe liv etter døden,²³⁰ var fariseernes lære om evig liv ved en endelig oppstandelse noe som hadde stort gehør hos folket.²³¹ Likevel er det to sterke grunner til at den type oppstandelse, som det blir hevdet at Jesus hadde, var en fjern og utenkelig tanke for hans etterfølgere og jøder generelt:

1. Oppstandelsen skulle skje på den siste dag.

Jødisk tro om døden utelukker alle tanker om at noen kan stå opp fra de døde 'til herlighet' før ved verdens ende.²³² Forståelsen av oppstandelsen var at den skjedde på den siste dag når personen skulle fram for Gud for å dømmes, aldri midt i verdenshistorien.²³³ Man hadde en oppfatning av at en død kunne gjenopplives, men da ble det absolutt ikke assosiert med en oppstandelse til herlighet (*δόξα doksa*) slik det blir hevdet i Jesus sitt tilfelle:

«There is nothing comparable to the resurrection of Jesus anywhere in Jewish literature. Certainly there are mentions of raisings from the dead, but these are always resuscitations, a return to earthly life. Nowhere in Jewish literature do we have a resurrection to *doksa* as an event of history.»²³⁴

²²⁸ Skarsaune (2002:271, 301).

²²⁹ Wright (2003:700).

²³⁰ Apg 23:6-8, 4:1f, Matt 22:23.

²³¹ Craig (1989:409). Josefus skriver i Ant. 13.298: «The Sadducees have their support only among the rich, and the people do not follow them, while the Pharisees have the people for their ally.»

²³² Licona (2010:511), Craig (1989:409), Groothuis (2011:556).

²³³ Robinson: «What it pointed to was a rising at the last day for the final judgment. [...] No one expected to find a grave empty in the middle of history, nor if they had would they have associated it with 'the resurrection'.» (1973:132).

²³⁴ Jeremias (1971:308f).

2. Oppstandelsen gjaldt på ingen måte bare ett menneske.

Det er heller ingenting i jødisk litteratur som snakker om en oppstandelse av ett enkelt menneske.²³⁵ Den var kollektiv, på den siste dag. Ulrich Wilckens utdyper: «For nowhere do the Jewish texts speak of the resurrection of an individual which already occurs before the resurrection of the righteous in the end time and is differentiated and separate from it»²³⁶.

Konfrontert med Jesu korsfestelse kunne disiplene (om de hadde noe håp igjen) i beste fall ha sett fram til den endelige oppstandelsen på den siste dag, hvor de skulle få møte Jesus igjen.²³⁷ Videre ville de da ha sørget for å bevare hans grav som et hellig sted, der hans bein hvilte fram til oppstandelsesdagen.

Dette gjør det dermed vanskelig å mene at disiplene kunne ha ønsket seg en slik type oppstandelse (som de tidlig forkynste) når det var så hinsides annerledes enn det noen hadde lært eller tenkt. Ikke bare var det en merkelig idé for utenforstående, men også for dem selv – det gikk imot deres egen bakgrunn og virkelighetsforståelse. Derfor er disiplenes reaksjon på påskehendelsene forståelig.

Disiplenes reaksjon på påskehendelsene

Reaksjonen i Getsemane når Jesus blir arrestert, er alt annet enn en lurt smilende Peter som sier: «Gleder meg til å se deg igjen på søndag!» eller Johannes som ønsker ham «lykke til». Det er ingen forhåpninger, men fortvilelse. Ingen glede, bare gru – disiplene flykter i frykt for å miste sine egne liv!²³⁸ Uavhengig av om Jesus forutsa sin død og oppstandelse, så er det tydelig at hans etterfølgere ikke forstod det.²³⁹ Peter, Jesu nærmeste venn, følger etter Jesus til stedet han blir forhørt, og fornekte ham tre ganger i redsel for selv å bli straffet.²⁴⁰ Bare Johannes, foruten om de kvinnelige etterfølgerne, er der når Jesus blir korsfestet,²⁴¹ og ingen av dem gjør den viktige plikten av å gi ham en ærefull gravleggelse.²⁴² Disiplene går ikke til graven første dag i uken, og kvinnene som går dit gjør det ikke for å sjekke om den er tom, men for å salve

²³⁵ Craig (2008:393), O'Connell (2016:31), Groothuis (2011:547), Keener (2009:339).

²³⁶ I: Craig (1989:410). Wright bifaller: «'Resurrection' was not something anyone expected to happen to a single individual while the world went on as normal.» (2003:689, 28, 31).

²³⁷ Craig gjentar dette flere ganger (1989:409-11).

²³⁸ Matt 26:56, Mark 14:50 (jf. Joh 20:19).

²³⁹ Mark 8:31-33, 9:30-32, 10:33f, Joh 2:18-22. Cranfield: «Neither the women nor the disciples had the slightest expectation of their Master being raised from the dead [...] the various predictions [...] were not understood» (2004:400). Se videre: Groothuis (2011:551), Henriksen (2018:337), Swinburne (2003:170).

²⁴⁰ Mark 14:53f, 66-72. jf. Matt 26:57f, 69-75, Luk 22:54-62. Lüdemann: «The denial of Jesus by Peter – a historical fact. Peter distanced himself from his master in Jerusalem after Jesus' arrest in order to save his life. In this he was like his fellow disciples, who had already taken flight previously.» (1994:95).

²⁴¹ Joh 19:25-27 (synoptikerne gjengir ikke noen av disiplene til stede ved hans korsfestelse).

²⁴² Mark 15:42-47 (jf. Matt 27:57-60, Luk 23:50-54, Joh 19:38-42), Apg 13:29. Schweizer (2004:340). Dette er det sannsynligvis Josef av Arimatea som gjør (ikke noen i gruppen av nærmeste etterfølgere).

hans kropp og sørge.²⁴³ Når damene deretter forteller disiplene om det som har hendt, tror de ikke på dem!²⁴⁴ Disiplene ser også (til å begynne med) ut til å være skeptiske selv når de opplever at Jesus viser seg for dem – det tok tid å begripe hva som hendte.²⁴⁵ De blir videre bebreidet av Jesus for deres manglende tro, og hvor dypt de har misforstått skriftene.²⁴⁶

Disse handlingene fører skam over disiplene. De er feige, de svikter Jesus i hans viktigste time, de fremstår dumme og forvirrete, og de viser seg som tvilere snarere enn troshelter. Dette er selvskadende materiale man aldri ville tatt med om ikke det var slik det hendte.²⁴⁷

Disiplenes forvandlede liv

Disiplene går fra feige, fryktsomme og forvirrete til selvsikre, modige og energiske forkynnere av den merkelige ideen om at Gud hadde reist Jesus opp igjen fra de døde.²⁴⁸ Bare uker etter det store nederlaget ved korsfestelsen og flukten deres, står disiplene høyløst og tydelig fram for folket i Jerusalem med budskapet om oppstandelsen. De er blitt helt overbevist om at Jesu død ikke lenger kunne sees på som et nederlag, men at Gud hadde bekreftet både hans budskap og Messiasskap ved å reise han opp igjen fra de døde.²⁴⁹ Troen på hans oppstandelse forandret alt for dem: Jesus var Herre og Messias likevel, hans død var en soning og et offer etter Guds plan.²⁵⁰ Ehrman kommenterer: «There can be no doubt, historically, that some of Jesus's followers came to believe he was raised from the dead – no doubt whatsoever. This is how Christianity started. [...] It was a universal belief among the first Christians that Jesus had been raised from the dead.»²⁵¹

²⁴³ Mark 16:1, Luk 24:1.

²⁴⁴ Luk 24:11 (jf. Mark 16:11).

²⁴⁵ Matt 28:16f, Luk 24:36-39, Joh 20:24f. Schweizer (1971:49).

²⁴⁶ Luk 24:25-27, 37f, 44-47, Joh 20:26-29 (jf. Mark 16:14). Det er lett å ha stor forståelse for disiplenes manglende forståelse: «very few passages in the Old Testament are naturally interpreted as predicting a resurrection, which is why no one else predicted it. [...] no one previously had interpreted any of these passages to predict the Resurrection from the dead of a man executed for a crime.» (Swinburne (2003:171)).

²⁴⁷ Cranfield beskriver at: «There is no reason to question the historicity of their frightened and dejected condition at the time of the death of Jesus, as portrayed in the Gospels [...] It is not something which the early church would have been inclined to invent.» (2004:399). Keener: «The interim unbelief of the disciples, which in that culture would dishonour Jesus as well as themselves, meets the criterion of embarrassment.» (2009:345). Se også: Habermas & Licona (2004:56), Swinburne (2003:171).

²⁴⁸ Apg 2:14-36, 3:11-19, 4:1-14, 33, 5:27-33, 10:34-43, 13:26-39, 17:3, 30-32, Rom 4:24, 8:11, 1.Kor 6:14, 15:12-15, 2.Kor 4:14, Gal 1:1, 1.Tess 1:10. Lüdemann (1994:23f), Cranfield (2004:399).

²⁴⁹ Wright (2003:581, 583, 587f).

²⁵⁰ Craig (1989:406), Ehrman (2014:117f), Schweizer (2004:341), Hurtado (2005:203), Groothuis (2011:552).

²⁵¹ Ehrman (2014:174f. jf.132f, 183). Craig istemmer: «Even the most sceptical scholars admit that at least the belief that Jesus rose from the dead lay at the very heart of the earliest Christian faith.», før han siterer Bultmann, Bornhamm og Kock (1989:405f). Se videre: Allison (2005:200), Braaten (1966:78), Fuller i: Habermas (2005:149), Ladd i: Keener (2009:340), Swinburne (2003:146), Vermes (2008:149), Wright (2003:685).

Hva ventet?

Hvilket liv lå foran for dem som troende etterfølgere av en påstått oppstått Jesus? Hverken rikdom, popularitet eller ære, men hardt arbeid, forfølgelse og lidelse. Men også følelsen av betydning og et stort håp, da de var overbevist om at oppstandelsen var sann. De ble ikke drevet av en ytre makt, penger eller ønsket om status, men av en overbevisning om at det var sant og at det var deres oppgave å fortelle det videre.

Denne overbevisningen byr på store utfordringer for dem. De blir kastet i fengsel og fysisk straffet,²⁵² fordi allerede etter bare noen få år har bevegelsen blitt så stor og 'påtrengende' at det rettes sterk forfølgelse mot den (som bl.a. Paulus er med på).²⁵³ Stefanus blir henrettet ved steining,²⁵⁴ disippelen Jakob blir halshogget²⁵⁵ og vi har sett forfølgelsen Paulus opplevde, og at både han og Jakob (Jesu bror) ble drept for sin tro.

Jesu etterfølgere var alle fullt klar over faren de utsatte seg selv for ved å hevde at Jesus var Messias og Guds Sønn.²⁵⁶ Deres villighet til å bli rammet av slike forfølgelser viser klart deres sterke forvisning om faktisiteten av Jesu oppstandelse (det var ikke bare noe de hevdet, men det var virkelig noe de trodde). Det er videre rimelige indikasjoner på at mange av disiplene (bl.a. Peter) og andre tidlige etterfølgere ble drept for troen.²⁵⁷ Man kan altså med rette bruke uttrykket 'dødssikker' for å beskrive hvor overbevist disiplene var om Jesu oppstandelse.

Forskjellen på disiplenes (og de første vitners) martyrium og på dem som dør for sin tro i dag er stor. Disiplene gikk i døden for det de selv var i en helt unik posisjon til å vite at stemte, mens moderne martyrer gjør det i tillit til det de har fått overlevert fra andre. Jesu tidlige etterfølgere visste om deres vitnesbyrd var sant eller en løgn (og valgte å gå i døden for det),²⁵⁸

²⁵² Apg 4:3, 5:17f, 40, 12:3f. Dette blir også forutsagt av Jesus (evt. sett tilbake på av evangelistene og gjengitt som appliserende til dem som opplever det): Matt 5:11, 10:16-22, Mark 13:9-13, Luk 12:11f, 21:12, Joh 15:19f, 16:1-3.

²⁵³ Apg 8:1-3, 1.Kor 15:9, Gal 1:13. Wright: «The resurrection-shaped worldview of the early Christians gave strong impetus to forming communities across traditional barriers, and to a way of life which, both by example and by spoken word, spread quickly to the alarm of Roman officials, local magistrates and others.» (2003:582). Se også: Cranfield (2004:399), Lüdemann (1994:175).

²⁵⁴ Apg 7:54-60.

²⁵⁵ Apg 12:1f.

²⁵⁶ Ehrman fremlegger at tilbedelse av Jesus og at han ble sett på som guddommelig «was the view of the very earliest Christians soon after Jesus's death.» (2014:3, 84). Licona (2010:605f), Hurtado (2005:205), Groothuis (2011:552f).

²⁵⁷ Schweizer beskriver at det «cost them their lives – which was in fact the outcome of almost all of them!» (1971:49). Habermas & Licona kommenterer at etter Jesu død ble disiplenes liv «transformed to the point that they endured persecution and even martyrdom.» (2004:56). De legger så fram syv (elleve med Jakob og Paulus) tidlige kilder som bevitner disiplenes villighet til å lide for troen (s.56-60. jf. Licona (2010:366-71)). Sanders (1995:279f), Swinburne (2003:146).

²⁵⁸ Dette utelukker muligheten for løgn og bedrag fra disiplenes side. Med livet på spill ville de (i hvert fall en av dem) ha trukket budskapet tilbake. 'Liars make poor martyrs' er et ord som skildrer det godt. Keener: «People of course die regularly for values that are false; they do not, however, ordinarily die voluntarily for what they believe is false. Intentional deception by the disciples is thus implausible [...] These disciples plainly believed that Jesus

dagens martyrer må stole på at disse tidlige etterfølgernes vitnesbyrd er sant.²⁵⁹ Det er heller ingen tegn til at noen av disiplene ga seg eller trakk seg ut av det kristne fellesskapet, i stedet vitner kildene om at de stod fast selv i omfattende motgang og lidelse. Om noen av disiplene hadde gitt opp overbevisningen ville vi forvente både at den kristne bevegelsen opplevde et alvorlig tilbakeslag og at kristendomskritikere i det andre århundret (f.eks. Celsus og Lukian) brukte det som et motargument.²⁶⁰ Dette er det ingen spor av.

Sammenfatning

Jesu etterfølgere hadde ingen forventning om en slik type oppstandelse som de kort tid etter hans korsfestelse og død ble overbevist om hadde hendt. De gikk fra redde og fortvilede til 'dødssikre' – en vanvittig omveltning skjedde i deres tro, som fikk betydning for resten av deres liv.²⁶¹ Dette faktum krever (som resten av de historiske fakta) en forklaring. Craig Keener skriver: «As many scholars today note, a treatment of the historical Jesus, and certainly of early claims about his resurrection, that does not take into account the early church's newborn faith does not provide a cohesive explanation of the evidence.»²⁶²

Denne forandringen, om den skal forklares på en naturlig måte, må sies å være særdeles merkelig. Den viser at hendelsene (fakta 2.3-2.5) ikke framkom av etterfølgernes forventning, og at disse møtene med Jesus må ha vært svært overbevisende for å så dramatisk kunne forvandle deres tankegang og liv.²⁶³ Wright summerer:

had risen; and not only that, but that they had seen him alive.» (2009:342). Groothuis argumenterer godt for hvor ekstremt usannsynlig et slikt bedrag ville være (2011:558f). Se videre: Cranfield (2004:402f), Habermas & Licona (2004:94-6), Sanders (1995:279-80), O'Connell (2009:75).

Gjennom 2.6 har vi sett at om det skulle være bedrag fra disiplenes side, da har de: (1) Uttenkt en helt fjern ide som ikke ville være attraktiv for andre – det ville være en dårlig løgn. (2) Fremstilt seg selv på en ødeleggende måte, som ikke vekker tillit, men skepsis. (3) Fornektet sin jødiske tro (og med det muligheten for liv etter døden) for å bedra andre. Dette er også helt motsatt av karaktertrekkene den tidlige kirken jaget etter og hva deres Mester lærte dem om å elske sin neste. (4) Ikke fått noe igjen for det, som f.eks. status, penger, posisjon. De måtte leve 'trangt' under forfølgelser og lidelser, og fikk ikke noe jordisk utbytte av løgner. (5) Ofret livet for noe de visste ikke var sant. Flere ble drept for denne overbevisningen, og det ser ikke ut til at noen av disiplene ga slipp på ideen. Av disse grunner fungerer forklaringen meget dårlig. Den må også legge til at disiplene på en eller annen måte klarte å stjele Jesu lik (2.2), samt maktet å lure mengder med folk til å tro at både disiplene og dem selv møtte Jesus levende igjen (2.3-5). Se videre: Williams (2019:317-22).

²⁵⁹ Habermas & Licona (2004:59). jf. Licona (2010:371).

²⁶⁰ Licona (2010:371).

²⁶¹ Fuller skriver at enhver historiker må forholde seg til: «the complete change in the behaviour of the disciples, who at Jesus' arrest had fled and scattered to their own homes, but who in a few weeks were found boldly preaching their message to the very people who had sought to crush the movement launched by Jesus by disposing of its leader.» (1969:2). Se videre: Bergeron & Habermas (2015:162), Craig (1989:411, 417f), Ehrman (2014:6), Groothuis (2011:551), Licona (2010:637), Moule (1967:13), Pannenberg (2002:92), Schweizer (1971:46, 2004:340), Swinburne (2003:170), Vermes (2008:150), Wright (2003:699f).

²⁶² Keener (2009:345).

²⁶³ Johnson: «Some sort of powerful, transformative experience is required to generate the sort of movement earliest Christianity was» (1996:136).

«Nobody was expecting this kind of thing; no kind of conversion-experience would have generated such ideas; nobody would have invented it, no matter how guilty (or how forgiven) they felt, no matter how many hours they pored over the scriptures. To suggest otherwise is to stop doing history and to enter into a fantasy world of our own.»²⁶⁴

Pinchas Lapide istemmer på en humoristisk måte: «If the defeated and depressed group of disciples overnight could change into a victorious movement of faith, based only on autosuggestion or self-deception [...] then this would be a much greater miracle than the resurrection itself.»²⁶⁵

²⁶⁴ Wright (2003:707).

²⁶⁵ Lapide (1984:126).

3 – Ulike forklaringer på hendelsene

Historisk sett kan man konstatere at Jesus – som sto frem med enestående påstander om å representere Israels Gud – ble henrettet ved korsfestelse og døde, at han ble lagt i en grav, at graven etter noen dager var tom, og at et stort antall personer hevdet at Jesus hadde vist seg for dem. De var helt overbevist om at Jesus hadde stått opp fra de døde, og de satte resten av sitt liv på spill for den overbevisningen.²⁶⁶

Even the most skeptical historians has to postulate an ‘x’ in order to account for the New Testament data – namely, the empty tomb, Jesus’ appearances, and the transformation of Jesus’ disciples.²⁶⁷

Flere hendelser er nå blitt grundig gjennomgått og argumentert for. Dette har resultert i seks historiske fakta i etterkant av Jesu korsfestelse. Disse anerkjennes av det store flertall av historikere, og er:

1. Jesus var død.
2. Jesu grav var tom.
3. Mange opplevde å møte Jesus igjen.
4. Forfølgeren Paulus begynte å tro.
5. Jakob, Jesu skeptiske bror, begynte å tro.
6. Etterfølgernes liv ble sterkt forvandlet av ‘Jesu oppstandelse’, som i utgangspunktet var en ubegripelig tanke.

Hva kan ha gjort at disse hendelsene skjedde? Som angitt i metodedelen (s.15-17), vil jeg anvende de vanlige kriteriene forskere bruker for å finne den beste forklaringen på det historiske materialet. Om en forklaring skiller seg godt ut ved å oppfylle de fem kriteriene på en bedre måte enn de andre, har man solid grunnlag for at forklaringen er det som hendte.

Allerede eliminerte forklaringer

I gjennomgangen av faktaene ble det tatt stillingen til noen forklaringer som det ble vist at ikke duger. Disse var bl.a.:

At Jesus ikke døde, men overlevde og overbeviste disiplene. Dette (gjerne kalt «Swoon theory») ble drøftet, og avvist i 2.1.

²⁶⁶ Gustavsson (2015:179).

²⁶⁷ Habermas (2005:149).

Løgnhypotesen: Disiplene stjal Jesu lik, og løy om hans oppstandelse. Dette var forklaringen de jødiske lederne beskrev som årsaken til den tomme graven, og denne hypotesen fikk nytt liv av Thomas Woolston (1669-1733) og H.S. Reimarus (1694-1768).²⁶⁸ I dag er den derimot (i likhet med de andre forklaringene i dette avsnittet) nærmest ikke holdt av noen som en mulig forklaring. Gjennom 2.6 (spesielt fotnote 258) ble det gjort kjent hvorfor.

Skriftene er bare legender skrevet mye senere. At bøkene og brevene plassert i Det nye testamentet ikke kan brukes i Jesus-forskningen er også blitt avvist. Det har blitt vist hvordan historikere jobber, og at de nettopp henter historiske fakta fra disse kildene.

Noen forsøk på å begrunne den tomme graven er behandlet: (1) *Jesu lik råtnet, og var derfor ugjenkjennelig.* (2) *Liket var på et ukjent sted.* (3) *Man glemte hvor han lå.* Ingen av disse gir en god forklaring på hvorfor Jesu lik var borte.

Videre vil jeg nå gjennomgå de vanligste forsøkene på å forklare faktaene. Disse kan deles inn i naturlige forklaringer (det er et forståelig hendelsesforløp, uten å måtte blande inn noe overnaturlig eller mirakel), ingen forklaring (man kan ikke vite eller begripe hva som gjorde at disse hendelsene hendte) og oppstandelsesforklaring (en overnaturlig inngripen). Skulle en naturlig forklaring ikke være langt unna å fungere like godt som oppstandelsesforklaringen, vil den naturlige være å foretrekke.²⁶⁹

3.1 – Hallusinasjonshypotesen

Før var hypotesene jeg nevnte under *Allerede eliminerte forklaringer* velbrukte, men i dag er det nærmest bare hallusinasjonshypoteser (psykologiske forklaringer: syner, massesuggesjon o.l.) som brukes av naturlige forklaringer. Det er selvsagt artig og underholdende å selv kunne tenke seg til en forklaring som kunne ha skjedd, selv om den så skulle være uhyre usannsynlig og ad hoc, som f.eks. min favoritt: Forklaringen med Jesu tvillingbror (s.16). Slike selvkomponerte forklaringer slår gjerne an i visse miljøer på nettet eller man får det servert gjennom avisinnlegg med lokkende overskrifter, men de får ikke særlig med plass i akademiske miljøer, og da gjerne av kristne apologeter som bruker dem til å latterliggjøre hvor langt man er villig til å gå for å forklare faktaene på en naturlig måte.²⁷⁰ Hallusinasjonsforklaringer er derimot litt

²⁶⁸ Allison (2005:207).

²⁶⁹ Craig: «[T]he historian ought first, as methodological principle, to seek natural causes» (1989:420).

²⁷⁰ Habermas (2001:26).

utbredt blant forskere. Dette fordi det er interessante forklaringsforsøk som fortjener å bli tatt på alvor. Jeg vil slå dem sammen til én forklaring og fremlegge den på best mulig måte, for så å kritisere den og se hvordan den fungerer som forklaring basert på kriteriene.

Intro til hypotesen

Som niåring mistet jeg min far, jeg var dypt nedfor og gråt i mange år. Så en julaften skjedde det. Jeg skulle egentlig dra på julegudstjeneste, men hadde så vondt i magen at jeg ble liggende. Smer-ten ga seg etter hvert, men da var det for sent å dra, så jeg ble liggende i sengen. Etter en stund hører jeg ytterdøren gå opp, etterfulgt av noen rolige skritt med en merkelig banking. Jeg var alene i huset og ble derfor engstelig. Men så skjer den merkeligste og mest fantastiske ting: min far kommer inn til meg, så vakker, skinnende som gull og gjennomsiktig som tåke. Han så på meg slik han alltid hadde gjort. Jeg gjenkjente ham lett, og han stoppet foran sengen min. Der smilte han og så på meg på en god måte. En dyp fred kom over meg og jeg var lykkeligere enn noen gang. Så forsvant han.²⁷¹

En hallusinasjon er en sanseopplevelse uten at det foreligger en ytre påvirkning av sanseorganet, altså f.eks. at man hører og ser noe som *ikke* er virkelig (som ikke er der), til forskjell fra en illusjon hvor en eller flere sanser bedrar personen med noe som *faktisk* er der.²⁷² Det går ikke an å si at kraftfulle syn eller hallusinasjoner er vanlig, men det er likevel et forholdsvist ‘stort mindretall’ som opplever det i løpet av livet.

Peter Slade og Richard Bentall har gjennom flere undersøkelser i det forrige århundret vist at hallusinasjoner er utbredt. Mellom 7-14 % av de spurte, som ikke led av noen psykisk sykdom, hadde opplevd det (og tallet kunne vært enda høyere, fordi det sannsynligvis også er mange som opplever en hallusinasjon uten å være klar over det, og derfor ikke kan si at de har hatt en).²⁷³ Av disse hallusinasjonene var det over 8 % som berørte flere sanser, og 5 % av dem inneholdt lange samtaler. De påpeker videre at flere mennesker enn disse 7-14 % har anlegg for og er mottakelig for å kunne hallusinere, men at det da er avhengig av å bli skrudd på av f.eks. noe dramatisk som skjer i livet.²⁷⁴ Ehrman gjengir undersøkelsen til H.A. Sidgewick, hvor han intervjuet 7717 menn og 7599 kvinner. 7,8 % av mennene og 12 % kvinnene vitnet om at de hadde hatt minst én sterk hallusinasjonsopplevelse.²⁷⁵ Av disse var det mest vanlige synet å se en person som levde, men som ikke var der. En del av synene hadde også religiøst eller over-

²⁷¹ En jentes opplevelse, fritt gjengitt fra Lüdemann (1994:98).

²⁷² Denne videoen gir personens synssans illusjonen av at vegger og annet beveger seg: <https://www.youtube.com/watch?v=tVgOLWVYytM>

²⁷³ Carrier (2005a:185).

²⁷⁴ Slade & Bentall (1988:76).

²⁷⁵ Ehrman (2014:193).

naturlig innhold. Enda ferskere er A.Y. Tien's studie fra 1991.²⁷⁶ Den involverte 18572 personer, hvor 13 % hevdet å ha opplevd en hallusinasjon, og viste at personer som gjennomgikk voldsomt stress eller dyp sorg, traumer eller angst, er mer mottagelig for hallusinasjoner. Allison henviser til flere undersøkelser som viser at det er ganske vanlig å oppleve et visst nærvær av en nær avdød:

[I]n case after case, and from different regions of the globe, we have learned that up to half of all widows and widowers believe that they have run into their dead spouses, that is, have seen them and/or heard them and/or felt their presence. This is clearly a normal part of the mourning process.²⁷⁷

Han skriver deretter at selv om undersøkelser gjort i Vesten varierer fra 10-40 %, viser det at en stor del av befolkningen opplever 'kontakt' med en død gjennom drømmer, stemmer, følt nærvær og syn (ofte opplevd som svært reelle opplevelser).²⁷⁸ Licona gir noen fakta det ser ut til å være enighet om:²⁷⁹

- Rundt 15 % av den vanlige befolkning vil oppleve én eller flere hallusinasjoner i løpet av deres liv.
- Kvinner er mer utsatt enn menn for å få det.
- Noen personligheter er mer utsatt enn andre for å oppleve det.
- Jo eldre man blir, jo større sannsynlighet for å gjennomgå en hallusinasjon. Derfor har eldre som mister sin elskede høy sannsynlighet for å erfare en hallusinasjon i etterkant – omtrent 50 % får det (14 % av disse er ved at man ser personen).
- Siden hallusinasjoner er forårsaket av sinnet vårt, uten noen ytre påvirkning, er det ikke mulig at to personer har den samme hallusinasjonen – det ville være som at et ektepar legger seg til å sove, og så drømmer de akkurat det samme (om det hadde vært mulig kunne man fått meget billige ferier: «Hva sier du konemor? Skal vi reise på Danmarkstur i natt?»).

Richard Carrier resonnerer at når det fortsatt er en slik andel av befolkningen som opplever hallusinasjoner i et samfunn der man læres opp til at slikt skal man unngå og ikke hige etter da det hverken er virkelig eller bra, tenk da hvor utbredt det kan ha vært på den tiden og i det

²⁷⁶ Ibid., (194).

²⁷⁷ Allison (2005:273).

²⁷⁸ Ibid., (274). Allison forteller også om egne erfaringer på dette området (275-7).

²⁷⁹ Licona (2010:483f).

samfunnet Jesu etterfølgere levde i, der slike ting ble hausset opp og man hadde respekt for mennesker som opplevde det: «In the ancient world, to experience supernatural manifestations, of ghosts, gods, and wonders was not only accepted, but often encouraged».²⁸⁰ Kan hallusinasjoner være det som satte i gang troen på Jesu oppstandelse? Lüdemann, Carrier og (til en viss grad) Ehrman hevder det.

Argumentene for hallusinasjonsforklaringen

Peter og disiplene

Det ble gjort et forskningsprosjekt ved Harvard om hvordan å komme seg igjennom sorgen ved å miste sin nærmeste (i disse tilfellene sin ektefelle). Tre ting ble nevnt som sterke faktorer for å ha vanskeligheter med å komme igjennom sorgprosessen: (1) En brå død; (2) En skyldfølelse i forhold til personen (ambivalens i etterkant); (3) En sterk avhengighet av personen.²⁸¹ Nettopp disse tre finner vi i Peters og disiplenes situasjon: (1) Jesu død var uventet og brå; (2) Forholdet deres til Jesus ble på grunn av det som skjedde de siste timene sammen med ham, preget av sterk skyldfølelse og ambivalens: Judas tok sitt eget liv²⁸², Peter gråt bittert²⁸³ og de andre disiplene flyktet for å berge seg selv²⁸⁴; (3) Deres håp, tro og liv var knyttet til Jesus, for ham hadde de forlatt hus og familie, yrke og hverdag.²⁸⁵

Er det da urimelig å tenke at de ønsket ham tilbake? At de ønsket å se ham foran seg med åpne, tilgivende armer? At de lengtet etter å våkne opp og innse at det hele bare hadde vært et vondt mareritt? At Peter, full av stress, utmattet og sliten, så alt for gjerne ønsket å finne fred og forsoning med sin bestevenn? Selvsagt gjorde de det!

Da er det heller ikke vanskelig å se at nettopp denne driven maner fram at Peter hallusinerer Jesus.²⁸⁶ Det er som en mann døende av tørst i ørkenen. Han har etter mange dagers lengsel og søken etter vann, et så sterkt ønske om å finne det, at han hallusinerer vann foran seg. På samme måte får Peter av sitt eget sinn det han dypest sett trenger. Det er en form for overlevelsesmekanisme, en måte han blir berget ut fra skyldens og fortvilelsens grep – en vei som gjør at han kommer seg videre.²⁸⁷

²⁸⁰ Carrier (2005a:184).

²⁸¹ Lüdemann (1994:99).

²⁸² Matt 27:3-5.

²⁸³ Matt 26:75, Mark 14:72, Luk 22:62.

²⁸⁴ Matt 26:56, Mark 14:50.

²⁸⁵ Lüdemann (1994:99).

²⁸⁶ Goulder poengterer at det ser ut til også å være noe Peter hadde personlighet til. Ved flere anledninger opplever han syn eller kommer i ekstase: Mark 9:2-7, Apg 10:9-16 (Licona 2010:479). Se også: Lüdemann (2004:24, 166).

²⁸⁷ Allison (2005:205).

Saken ser ut til å være at flere har slike individuelle hallusinasjoner i tiden etter Jesu død. Maria Magdalena er nok den første til å ha en slik hallusinasjon, fordi tradisjonen er så tydelig på at hun møter 'den oppstandne' før noen andre. Fra Peter og Maria Magdalena (evt. flere) starter en kjedereaksjon av hallusinasjoner.²⁸⁸ De forteller med full overbevisning at Jesus har oppstått igjen og vist seg for dem. I et følelsesmessig kaos begynner disiplene igjen å håpe. De begynner å søke ham, og intenst be noe i duren av: «Jesus, må du vise deg for oss. Vi tror at du har seiret! Kom.» Timer med dette har sin effekt. Ønsketenkning og massesuggesjon slår inn, og plutselig står Jesus foran dem.²⁸⁹ Overveldet, men fylt av fryd og på nytt tent i brann, konkluderer disiplene med at han sannelig er oppstanden.

Andre etterfølgere og Jesu brødre

Kjedereaksjonen sprer seg videre, og andre tidligere hengivne etterfølgere av Jesus tror når de hører det som har hendt. Syn av Jesus hausses opp og glorifiseres i en slik grad at det blir status å være en av dem som har møtt den oppstandne.²⁹⁰ Derfor trakter og jager troende, både individuelt og når de er samlet i grupper, etter slike opplevelser, og for hvert syn som blir bevitnet og gjenfortalt så øker sikkerheten og overbevisningen om at Jesus har stått opp igjen.

Illusjoner spiller nok også en rolle. En person langt vekke blir gjerne identifisert som Jesus, og man leter etter tegn i hverdagen som kan bekrefte hans oppstandelse, noe man fortsatt ser i dag ved f.eks. at noen hevder at en sky som ligner på et bilde av Jesus er et tegn. Michael Martin påpeker at: «A person full of religious zeal may see what he or she wants to see, not what is really there.»²⁹¹ Det må også tas i betraktning at kritisk tenkning og refleksjon sannsynligvis ikke stod høyt på dagsordenen i Jesu samtid, og at det ikke var den sosiale eliten eller mange lærde som fulgte ham. Hans etterfølgere var snarere folk fra lavere samfunnsklasser, sannsynligvis uten noen skolegang, hvor svært få i det hele tatt kunne lese, og nærmest ingen hadde tilgang på bøker, og de levde i en kultur der man trodde på gjenferd, demoner og mirakler som en sentral og reell del av virkeligheten.²⁹² Denne bakgrunnen gjør det lettere å la seg rive med til religiøs ekstase og syn.

Lüdemann foreslår at på pinsedag skjedde visningen til de 500 (hvilket ikke er et nøyaktig tall, men et anslag – for hvem kan ha telt nøyaktig?).²⁹³ Først må én eller noen få ha sett ham,

²⁸⁸ Lüdemann (1994:174, 2004:166, 174), Ehrman (2014:192), Goulder (2005:194).

²⁸⁹ Lüdemann (1994:107), Carrier (2010:306, 2005c:388).

²⁹⁰ Carrier (2005a:193), Allison (2005:205).

²⁹¹ Martin (1991:75).

²⁹² Carrier (2005a:171).

²⁹³ Lüdemann (1994:103, 107, 174).

for så at det gjennom massesuggesjon smittet over på den store mengden.²⁹⁴ Gustav Le Bon påpeker at dette har hendt ved andre anledninger: «Before St. George appeared to all the crusaders on the walls of Jerusalem he was first certainly perceived by only some of them. Through influence and transference the miracle thus proclaimed was immediately accepted by all.»²⁹⁵

Naturlig nok hører også Jesu brødre om dette. De oppsøker det kristne fellesskapet der de selv blir revet med av alle vitnesbyrdene og opplever å se Jesus. Dette synet kan ha vært sammen med de 500, men Jakob må i hvert fall ha hatt en egen opplevelse der han møtte Jesus.

Paulus

Hvordan kunne et møte mellom Paulus og Jesus finne sted? Fra et psykologisk perspektiv er det mange mulige forklaringer. Det kan tenkes at hans intense hat mot kristne var et resultat av indre konflikt og usikkerhet, og kanskje kjente han på en tiltrekning til Jesusbudskapet og hadde problemer med ulike ting innenfor den jødiske tro (han beskriver f.eks. i Gal 5:1 og Rom 8:15 at kristne er fri fra slaveåket som er å bli rettferdig ved loven). I et forsøk på å løse det, undergraver han sine følelser ved å gjøre alt i sin makt for å stoppe og motarbeide dens spredning. Lüdemann snakker om et «Kristus-kompleks» som bygger seg opp, og ender med synet Paulus (i selvbedrag) får utenfor Damaskus: «Paul fled from his painful situation into the world of hallucination from which he soon returned to make himself the apostle to the Gentiles, commissioned by Christ himself.»²⁹⁶ I sitt indre har han lenge lekt med tanken om at frihet fra loven i Jesus kan være sant, og den elskende Gud som de kristne formidler er enklere å forholde seg til enn den krevende og dømmende Gud han har blitt oppdratt til å følge som fariseer. Møtet med Jesus frigjør ham.²⁹⁷

Som Peter har også Paulus en personlighet til å se syner og oppleve f.eks. religiøs ekstase. Han forklarer i 2.Kor 12:2-7 at for å ikke bli hovmodig av de høye åpenbaringene han har sett (ved å bli rykket bort til den tredje himmelen (v.2), altså Paradis (v.3)), så har han fått en 'torn i kjødet'. I Apostlenes Gjerninger gjengis det videre at Paulus flere ganger har slike syn.²⁹⁸ Han

²⁹⁴ Merk at: «Each would see Christ in his own way, yet all would take this as jointly seeing the same Christ» (Carrier (2005a:195)). Carrier fremlegger at de ikke hadde mulighet eller vilje til å sammenligne det de så, og at de lett ble overtalt til å være enig med lederne om hva man 'kollektivt' hadde sett (s.194).

²⁹⁵ I: Lüdemann (1994:106).

²⁹⁶ Lüdemann (2004:171).

²⁹⁷ Carl Jung, grunnleggeren av den analytiske psykologien, beskriver det som foregikk i Paulus: «St. Paul had already been a Christian for a long time, only unconsciously; hence his fanatical resistance to the Christians, because fanaticism is only found in individuals who are compensating secret doubts. [... He had an] already existing Christian complex in the unconscious. The complex, being unconscious was projected by St. Paul upon the external world as if it did not belong to him.» (Allison (2005:267)). Se også: Bergeron & Habermas (2015:164f).

²⁹⁸ Apg 16:9f, 18:9f, 22:17-21, 23:11.

ser dermed ut til å være særlig mottakelig for hallusinasjoner. Dette bringer også på bane at Paulus kan ha lidd av en sykdom. Allison gjengir flere som foreslår epilepsi som årsak til hallusinasjonene, der Paulus opplevde anfallene som åpenbaringer,²⁹⁹ mens Jack Kent fremmer konversjonsslidelse, der man av indre uro, angst, stress, skyldfølelse eller lignende, opplever (for en tid) et fysisk symptom som f.eks. blindhet, nummenhet, lammelse eller anfall.³⁰⁰

Andre faktorer kan også ha spilt inn. Han kan ha:

- Kjent på en sterk skyldfølelse (et skyldkompleks) over sin harde framferd mot kristne (f.eks. Stefanus' død)³⁰¹.
- Vært overarbeidet, og nærmest utbrent. Paulus kan, i sin tydelige dedikasjon (Gal 1:14, Fil 3:5-6), ha vært perfektjonist med trang til å være best. Dette gjen-speiles også i hans kristne liv.³⁰²
- Kjent noen som nylig var blitt kristen. Han kjente i hvert fall godt til deres lære.
- Hatt en hedensk venn, noe som motiverte ham til å forkynne for hedninger.

Uavhengig av disse psykologiske betraktningene påpeker Carrier at det ikke er noe vesentlig eller stort med at én av mangfoldige forfølgere ble kristne. Det er nærmest å forvente at én av dem skulle omvende seg og begynne å tro. Derfor er ikke faktumet om Paulus' forvandling noe som helst bevis for sannheten i oppstandelsen. Heller kan man stille det motsatte spørsmålet: Hvorfor ble ikke flere enn kun én forfølger kristen?

Den tomme graven

Det er mye som kan begrunne at Jesu lik var borte, og en av disse hypotesene er nødvendig å bruke som et tillegg, da hallusinasjonsteorien i seg selv ikke kan forklare den tomme graven. Craig hevder den eneste naturlige forklaringen på faktumet som fortjener å bli vurdert er at «some third party stole the body. The famous Nazareth inscription seems to imply that tomb robbery was a widespread problem in first-century.»³⁰³ og innrømmer at: «It could be that some unknown person or persons broke into the tomb and absconded with the body.»³⁰⁴ Disse tyvene kan enten ha ønsket seg verdifulle gjenstander og klær som var i graven og på kroppen, eller de kan ha vært 'nekromantikere'³⁰⁵ som ønsket seg kroppen til åndelige ritualer.

²⁹⁹ Allison (2005:266).

³⁰⁰ Kent (1999:49-61).

³⁰¹ Apg 7:58-8:3.

³⁰² 1.Kor 15:10, 9:1-15, 14:18, 2.Kor 11:18, 21b-23.

³⁰³ Craig (1997:259, 1989:376).

³⁰⁴ Ibid., (259).

³⁰⁵ Carrier beskriver dem som «body snatchers» som så med stor verdi på «body parts (especially, it seems, of a holy or crucified man), along with such things as crucifixion nails» (2005b:350).

Dette viser at det er fullt mulig å forklare den tomme graven på en annen måte enn ved at Jesus stod opp igjen. Det er også verdt å legge til at likets fravær kanskje til og med kan ha bidratt til hallusinasjonene!

Slutning i argumentasjonen for hypotesen

At det i dag er mange som hevder å ha sett UFOer, Bigfoot, Jomfru Maria³⁰⁶ o.l. gjør ikke dermed at disse finnes. Hallusinasjoner, syn, opplevelse av dødes nærvær og forvirring er menneskelig, og på samme måte som moderne psykologi hjelper oss til å forstå slike fenomener, kan den bidra til å forstå det som satt i gang troen på oppstandelsen.

Hallusinasjonen noen av Jesu nærmeste etterfølgere individuelt opplevde, satte i gang en kjedereaksjon av dem: «The first vision to Peter proved formally ‘infectious’, and was followed by others. The group of twelve [...] was carried along by Cephas and also saw Jesus. And probably at the feast of weeks [...] there took place that appearance to more than 500.»³⁰⁷ Det ga også en teologisk eksplosjon i forståelsen av hvem Jesus var:

They [the disciples] had not expected to have these experiences, which had come upon them suddenly and with a vividness that made them believe that their beloved teacher was still alive. [...] When they experienced Jesus after he had died, they naturally understood his new life in light of their own deeply held convictions. He had been bodily raised from the dead.³⁰⁸

Tilsvare: Hallusinasjoner forklarer ikke faktaene

The resurrection appearances are, because of their multiple witness and shared nature, without real analogy.³⁰⁹

In the case of the Resurrection appearances, everything we know about hallucinations is violated.³¹⁰

Det er fascinerende at en del mennesker opplever et nærvær av en kjær avdød (om dette er et tegn på at det er ‘mer mellom himmel og jord’, får leseren selv avgjøre). Likevel karakteriseres disse sjeldent som hallusinasjoner, og er ikke plassert innenfor sykdomslære (patologi),

³⁰⁶ Allison: «Even the Roman Catholic Church has condemned many of the less-sober reports of the Blessed Mother as arising from prodigal hysteria.» (2005:206).

³⁰⁷ Lüdemann (1994:174). Licona sammenfatter Lüdemanns syn slik: «These [the disciples] then had experiences of the risen Jesus that may be called ‘shared hallucinatory fantasies’ and were similar to Marian apparitions, grief hallucinations and ecstatic experiences.» (2010:504).

³⁰⁸ Ehrman (2014:197). Se også: Lüdemann (1994:100).

³⁰⁹ Allison (2005:169f).

³¹⁰ Williams (2019:351).

men heller som en naturlig del av sorgprosessen.³¹¹ Forteller man en psykolog at man har opplevd et nærvær av den avdøde, vil hun si at det er en helt vanlig opplevelse mange erfarer i sorgen. Skulle det derimot være så 'voldsomt' som historien jeg innledet med om jenten som møtte sin far, vil det kunne kategoriseres og behandles som en hallusinasjon. Disse skiller altså som to ulike ting, og trengs derfor å behandles separat i spørsmålet om dette kan forklare faktaene.

Opplevelse av møte med en avdød

Dewi Rees undersøkte og fulgte opp 293 ektefeller fra Wales som hadde mistet sin partner:³¹²

- Av disse hadde 46 % hatt opplevelser av den avdøde. Av disse igjen rapporterte 46 % å ha følt et nærvær av personen, 14 % å ha sett et syn av den,³¹³ 13 % å ha hørt den,³¹⁴ 11.6 % å ha snakket med den, og 2.7 % å bli berørt av personen.
- De fleste som opplevde syn av den avdøde, var vanligvis over 40 år. Begynte man å snakke til den, ble den borte.
- De som opplevde å snakke med den avdøde, var vanligvis over 60 år.
- Å bli berørt var mest uvanlig, og ble ofte opplevd som ubehagelig.
- Av dem som opplevde nærvær av den døde følte 68.6 % at det hadde hjulpet dem i sorgen, 25.5 % følte at det hverken hadde hjulpet eller vært ubehagelig, og 6 % opplevde det som ubehagelig.
- De aller fleste (72.3 %) hadde ikke fortalt noen om deres opplevelse, før de ble spurt i studien.
- Ingen av de undersøkende fikk noen som helst tanke om at personen fortsatt levde.³¹⁵ De begynte ikke å lete etter personen eller fortelle til noen at han/hun kanskje levde likevel. På denne måten ga nærværet aldri håp om at personen fortsatt levde, men heller en ro over at personen var død og at vedkommende kanskje var på et bedre sted.

Wright bygger bro til Jesu tid og klargjør at alle i den antikke verden tok det for gitt at folk noen ganger opplevde merkelige erfaringer med døde, spesielt i en setting med dyp sorg. De

³¹¹ Bergeron & Habermas (2015:167).

³¹² Rees (1971).

³¹³ Naomi Simon (2011) gjennomgikk 782 personer som hadde mistet sin ektefelle de siste seks månedene. Det ble så kategorisert og funnet ut at 288 personer hadde komplisert sorg (noe disiplene også sannsynligvis hadde). Av hele gruppen opplevde 4 % syn av den avdøde, av dem med komplisert sorg var det 10.8 %.

³¹⁴ I Simons undersøkelse: 9.7 % av dem med komplisert sorg (2011:125).

³¹⁵ Bergeron & Habermas (2015:171), Williams (2019:350).

klarte lett å skille mellom virkelighet og slike syn (det fungerte som en bekreftelse på at personen var død), og de visste minst like mye om fenomenet som oss i dag.³¹⁶ Derfor ville de (om det var dette fenomenet som stod bak) konkludert med at deres erfaring ikke var annerledes «from the ones we have heard about in the old stories and poems.»³¹⁷

Videre er erfaringene av dødes nærvær alt for 'svake' og for lite overbevisende for den som opplever dem, til å kunne forklare etterfølgernes møter med Jesus.³¹⁸ Det er nødvendig med langt kraftigere 'skyts' for å beskrive hvordan disiplene kunne gå fra manglende forventning til en ekstrem forvandling, samt deres opplevelse av (i grupper, med alle sanser samtidig) å se, høre, snakke med og berøre Jesus over langt lengre stunder enn bare sekunder eller minutter. Man kan altså ikke gå for noe annet enn kraftfulle hallusinasjoner, på et 'høyere' overbevisningsnivå enn jenta i innledningen til hypotesen. Kan kraftfulle hallusinasjoner være en troverdig forklaring?

Hallusinasjoner

Hallusinasjonsforklaringene man møter i forbindelse med faktaene er kun fremlagt av teologer, og ikke av eksperter på det psykologiske fenomenet hallusinasjon.³¹⁹ Dette bærer forklaringene ofte preg av, for de møter store utfordringer innenfor psykologiens vitenskap.

Et av problemene er at hallusinasjoner ikke kan forklare at grupper med mennesker opplevde å møte ham.³²⁰ Psykolog Gary Collins angir at:

Hallucinations are individual occurrences. By their very nature only one person can see a given hallucination at a time. They certainly are not something which can be seen by a group of people. Neither is it possible that one person could somehow induce an hallucination in somebody else. Since hallucinations exists only in the subjective, personal sense, it is obvious that others cannot witness it.³²¹

Dr. Gary Sibey gjengir at det ikke finnes noen eksempler på dette: «I have surveyed the professional literature (peer reviewed journal articles and books) written by psychologists, psychia-

³¹⁶ Wright (2007:69, 2003:686, 689f). Bryan påpeker at antikk litteratur er full av skildringer om slike erfaringer, og at det var et tegn på at personen var død (Williams (2019:354)). Craig (1989:402f).

³¹⁷ Wright (2003:691). Dunn poengterer det samme: «The description of the 'seeing' was not unreflective but included an element of critical discernment.» (2003:874). Bergeron & Habermas (2015:170).

³¹⁸ Keener (2009:346, 348).

³¹⁹ «Based on a comprehensive Pubmed search of medical literature regarding Jesus' disciples and related topics from 1918 to 2012, psychiatric hypotheses for the disciples' post-crucifixion experiences of Jesus are not to be found in peer-reviewed medical literature.» Bergeron & Habermas (2015:158).

³²⁰ Bergeron & Habermas (2015:161f), Craig (1989:402), Habermas & Licona (2004:106).

³²¹ I: Strobel (1998:238f).

trists, and other relevant healthcare professionals during the past two decades and have yet to find a single documented case of a group hallucination.»³²²

O'Connell hevder at gruppehallusinasjoner er mulig, selv om det er svært uvanlig. Da ser man ikke nøyaktig den samme hallusinasjonen, men en som er ganske lik slik at de involverte tenker at man har sett og opplevd det samme.³²³ Han går gjennom en rekke hendelser, og hevder at seks av dem (hvor tre er syn av jomfru Maria)³²⁴ er godt dokumenterte som gruppehallusinasjoner. Deretter ser han hva som kjennetegner disse.³²⁵ (1) Synet (hallusinasjonen) er forventet: I hvert eksempel har gruppen forventning om at noe overnaturlig skal skje, og synet samsvarer med deres virkelighetsforståelse. (2) Intenst stress: I noen av tilfellene har flere av personene som så hendelsen besvimt, noe som er en sterk indikasjon på meget høyt stress nivå. (3) Ikke alle så synet: I ingen av hendelsene så alle personene til stede hallusinasjonen: I et av dem var det kun 2,5 % og den høyest rapporterte var at 2/3 hadde sett det. (4) Vitnene så ikke helt det samme: De som hallusinerte vitnet om tydelige forskjeller fra hverandre i det de hadde sett. (5) Synet inkluderer ingen samtale: Det er umulig at man i en gruppehallusinasjon også kan ha en felles samtale med synet – hadde det funnet sted ville det være en virkelig hendelse, og ikke en hallusinasjon.

Synene og opplevelsene Jesu etterfølgere har med ham, skiller seg tydelig ut fra disse hendelsene. Disse fem kjennetegnene er ikke lett å finne igjen i møtene med Jesus,³²⁶ der kanskje det mest markante er at de inneholder lange samtaler med ham, som O'Connell skriver om punkt 5:

[A] group conversation would be impossible if the vision was a hallucination. [... Expectation] would not be able to give rise to a collective hallucinatory conversation. This is because, while a group of people could go expecting to see Mary, or even go expecting to hear a short statement from Mary, they could not possibly go with an entire conversation planned out in their mind.³²⁷

Han vil likevel hevde at den avgjørende faktoren på at møtene med Jesus ikke var gruppehallusinasjoner er forventningene deres³²⁸: Dersom de ikke hadde noen forventning, ville de ikke

³²² I: Licona (2010:484, se også: 491, 516f). Bergeron & Habermas: «There is no mention of such phenomena [simultaneous identical collective hallucinations] in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.» (2015:162).

³²³ O'Connell (2009:72, 105).

³²⁴ Ingen av dem er Bigfoot eller UFO syn, som nærmest alltid er illusjoner hvor man ser noe som er der, også mistolker man det (f.eks. et stort dyr som Bigfoot).

³²⁵ O'Connell (2009:84-7).

³²⁶ Bergeron & Habermas (2015:162).

³²⁷ O'Connell (2009:86).

³²⁸ Det er tydelig at disiplene ikke hadde noen forventning, drøm eller håp om å møte Jesus, de var fylt av frykt, sorg og tvil etter korsfestelsen. Et poeng som også er løftet fram av: Craig (1989:399), Cranfield (2004:403), Schweizer (2004:340f), Groothuis (2011:556), Rae (2005:84).

ha hallusinert, og dersom de hadde forventninger, ville i hvert fall noen av personene ha hallusinert ham for seg i strålende glans og opphøyet, noe evangelistene ville tatt med og berettet om i sitt materiale. Det at ikke noe slikt er tatt med «serves as a strong argument against the hallucinatory nature of the appearances.»³²⁹

Dermed kan ikke hallusinasjoner forklare opplevelsene til gruppene hverken om man har tilslutning til 'mainstream' psykologi hvor gruppehallusinasjoner ikke er mulig, eller om man hevder at slike kan finne sted. Visningene til grupper, både til de tolv, de 500 og til alle apostlene, samt deres gjentakelser, fremstår som et stort, uløst problem for enhver som fremmer hallusinasjoner som årsaken til faktaene.

Flere problemer med hypotesen

Enda flere utfordringer er det også: For som allerede nevnt er hallusinasjoner uvanlig (toppen 15 % opplever det i løpet av livet, da oftest når man er gammel, og kvinner hyppigere enn menn). Med dette i bakhodet er sannsynligheten for at f.eks. alle de tolv skulle hallusinere i løpet av sitt liv mindre enn 0,0000001 %. Om man da også legger til at det skjedde akkurat samtidig og ved flere anledninger, blir oddsen helt usannsynlig. Likevel fremholder hallusinasjonsteorien at ikke bare de tolv opplevde dette gjentatte ganger, men at mange andre, bl.a. venner og tvilere, med forskjellige bakgrunner og personligheter, noen ved flere anledninger mens andre bare én gang, i gruppesettinger og alene, menn som kvinner, på diverse steder, både ute og inne, morgen og kveld, i samtale og gjerne i fysisk berøring med ham, hallusinerte møtene!³³⁰ Det er, mildt sagt, å dra det litt langt.

Videre varer hallusinasjoner vanligvis i sekunder, eller minutter på det lengste, mens stundene med Jesus ofte varte langt lengre. Hallusinasjoner skjer for det meste bare én gang, mens her er det mange som opplever dem flere ganger. Stephen Davis poengterer også at: «Hallucinations rarely produce longstanding convictions or radical lifestyle changes. But belief in the resurrection of Jesus did both.»³³¹ Det er heller ikke mulig å hallusinere noe som er motsatt av sin virkelighetsforståelse (da det skjer i ens eget sinn). Om disiplene hadde hallusinert ville det gjenspeilet deres tanker, noe en oppstandelse av et enkeltindivid midt i verdenshistorien absolutt ikke var. Dunn beskriver at: «There must have been something very compelling about the appearances for such an extravagant, not to say ridiculous and outrageous conclusion to be

³²⁹ O'Connell (2009:105).

³³⁰ Habermas & Licona (2004:108f), Craig (1989:399, 402), Bergeron & Habermas (2015:171), Williams (2019:350).

³³¹ Davis (2017:76). Det er svært sjeldent at personen som opplever hallusinasjonen (dersom han/hun er mentalt frisk) blir overbevist og tenker at den var virkelig (Slade & Bentall (1988:70, 74)). Habermas (2003:11).

drawn.»³³² Dersom det hadde vært hallusinasjoner ville de ha sett Jesus sitte på Abrahams fang, i en sjelelig mellomtilstand i påvente av oppstandelsen på den siste dag eller en lignende jødisk tanke, og ikke sett noe så merkelig som at han hadde stått opp igjen.³³³

I forhold til Peter er det vanskelig å bedømme hva som rørte seg i hans indre liv.³³⁴ Selvsagt var han sorgfull, men at det skulle skape en dyp lengsel etter å se ham foran seg, for deretter å utløse et så sterkt syn at han ble lurt til å tenke at det (som i utgangspunktet var en helt fjern tanke for ham) var sant, og attpåtil ha kraft til å forandre hele hans videre liv hvor han bare kort tid senere stod fram med full frimodighet i forkynnelsen og til slutt led martyrdøden³³⁵ – det er spekulativt. Craig har også bemerket at Peter i stedet for å føle på stor skyldfølelse, heller kan ha følt seg skuffet og sint på Jesus. Med korsfestelsen ble det vist at Jesus ikke var den Messias Peter hadde forlatt familie og hjem for:

It was not so much that he had failed his Lord as that his Lord had failed him! [...] Any mockery and contempt he would face would be not for his failure to go to his death with Jesus – after all, everyone else had deserted him too – but rather for his having followed the false prophet from Nazareth in the first place.³³⁶

Paulus, som i full religiøs overbevisning forsøkte å stoppe den kristne tro og dermed ikke hadde noen forventning eller grunnlag for å hallusinere Jesus, er også et stort hinder for hypotesen. Å bedrive analyse av hans indre liv, slik at man forstår den psykologiske årsaken til hvordan han kunne hallusinere Jesus, er gjetning. Når psykologer i dag ofte har problemer med å forstå det som rører seg i det indre til pasienten foran seg, hvor vanskelig er det ikke da å treffe på en kar som levde for over 1900 år siden! Dataene går heller ikke i retning av at Paulus, i forkant av sin omvendelse, kjente på noe ambivalens i forhold til sin egen tro eller kristen tro: Han vitner om at han så på seg selv som uklanderlig for loven og i det jødiske liv (Fil 3:5-6), og hadde stor selvtillit i at han brant sterkere for overleveringen enn de fleste andre (Gal 1:14). I stedet for å slite med psykologiske komplekser fremstår han som en «ambitious intellectual and rising star in the Hebrew religious community»³³⁷. Videre skiller Paulus tydelig mellom møtet han hadde med Jesus og senere syn, slik at han har en åpenbar dømmekraft over sin

³³² Dunn (1997:132).

³³³ Craig (1989:414, 399f), Licona (2010:486f, 511), Allison (2005:243f), Williams (2019:350), Cranfield (2004:403), Groothuis (2011:547).

³³⁴ Allison (2005:242f).

³³⁵ Habermas & Licona (2004:56-60).

³³⁶ Copan & Tacelli (2000:194).

³³⁷ Bergeron & Habermas (2015:166). «No psychological phenomena – such as hallucination, delusions, visions, conversion disorder, grief, guilt, epiphany, or Paul's lust for power can adequately account for [his conversion]» (Habermas & Licona (2004:119)).

‘mottakelighet’ for syner.³³⁸ Argumentet til Carrier (hvor det selvsagt var å forvente at i hvert fall én av forfølgerne kom til å omvende seg) bommer på målet. Det fungerer snarere som et kompliment til hvor kraftfullt den kristne veksten var (40 % hvert tiår fra 40-300 e.Kr.)³³⁹. Altså var det nok flere forfølgere som ble kristne, men disse satte ikke stort nok preg på historien til at vi har kjennskap til dem, noe Paulus derimot gjorde. Når man ser på hans liv, var det overhodet ingen selvfølge at han ble kristen, og hans omvendelse trenger en forklaring.

Dette gjelder også Jakob. Habermas & Licona legger konsist fram:

It is unlikely that a pious Jewish unbeliever – who would have viewed his crucified brother as a false Messiah who had been cursed by God – was in the frame of mind to experience a life-changing hallucination of the risen Jesus, a hallucination so powerful that it would motivate him to alter his religious beliefs in an area that he believed would cost him his eternal soul if he was mistaken.³⁴⁰

I tillegg til alle disse utfordringene, er ikke hallusinasjoner utfyllende nok, slik at den trenger en tilleggshypotese om den tomme graven for å få med alle hendelsene. Den kan altså ikke forbinde faktaene, og må benytte seg av en ny hypotese, noe som gjør at den fremstår som tillaget (*ad hoc*), ikke fordi det virker å være slik det hendte, men bare for å få ting til å henge sammen. Dette gjelder også antagelsen om at Paulus hadde en indre konflikt, og at Peter hadde en trang etter å se ham foran seg. Gravtyveri skjedde jevnlig i antikken. Da var det derimot ikke vanlige graver som ble stjålet fra, men rikmannsgraver der det var lagt igjen verdifulle saker den avdøde skulle ta med seg.³⁴¹ Det var mange steder vanlig praksis å gravlegge slike rikdommer med personen, men jøder pleide ikke å gjøre det, og det er lite sannsynlig at det i det hele tatt var noen slike gjenstander å gravlegge med Jesus. Om det likevel var det og de (mot vanlig jødisk praksis) ble gravlagt med ham, så ville det være disse og ikke Jesu lik, tyvene ville tatt med seg. Nekromanter er heller ingen god forklaring. Det vanligste var at de ikke tok med seg liket, men utøvde ritualet i graven eller tok noen kroppsdeler.³⁴² De praktiserte bare noen få steder i det romerske riket, og det er ingenting som indikerer at de var å finne i Judea. Alt bevis for liktyveri skjer i «Gentile regions, never around Jerusalem.»³⁴³

³³⁸ Allison (2005:266n281), Craig (1989:399), Dunn (1997:100-103), Habermas (2003:12).

³³⁹ Stark (1997:6f).

³⁴⁰ Habermas & Licona (2004:107f).

³⁴¹ Swinburne: «While robbing the tombs of the Pharaohs was very common, robbing the tombs of ordinary Egyptian people was much less common, for their ‘valuables’ were far less valuable.» (2003:182). Groothuis (2011:560).

³⁴² Holding (2010:391).

³⁴³ Keener (2009:341).

Slutning i argumentasjonen mot hypotesen

Det er altfor mange forhold som strider imot til at en hallusinasjonshypotese er mulig.³⁴⁴ Psykologiske faktorer til å forklare omfanget av faktaene, er både helt usannsynlig og (ved nøyere gjennomgang) urimelig.

Vurdering av forklaringen

Hvordan fungerer den så inn i kriteriene for beste forklaring?

1. Forklaringsomfang: Hypotesen består dette kriteriet ved at den, ved å ta med tillegget om den tomme graven, får med alle faktaene.

2. Forklaringskraft: Her møter den store vansker, og ser ut til å pushe faktaene for å få dem til å passe. Den virker på forhånd sydd sammen for at hallusinasjoner skal være forklaringen – alt gjøres for å plassere faktaene inn i den kategorien. Hypotesen lykkes ikke med å forklare faktumet den er ivrigst på å avklare: hvordan mange opplevde å møte Jesus (2.3). Heller ikke gir den en god, selv om den er mulig, begrunnelse av Paulus' (2.4) og Jakobs (2.5) opplevelse og omvendelse. Den mislykkes også i å forklare (2.6): Hvordan disiplene kunne hallusinere det motsatte av sin virkelighetsforståelse og forventning, og at når de først hadde opplevd det, hvordan visningene kunne være så overbevisende at det forandret resten av deres liv, slik at flere av dem gikk i døden for det (da hallusinasjoner sjeldent blir 'trodd' av den som opplever det, og fører enda sjeldnere til livsforvandling). Videre er hypotesen om den tomme graven (2.2) svak. Derfor består den ikke dette kriteriet.

3. Rimelighet: Rammen for hva hallusinasjoner kan forårsake og forklare, sprenge. Gruppehallusinasjoner er et fenomen som ikke er støttet av litteraturen i psykologi, og fremstår uegnet uavhengig av om det skulle være mulig. Hver av forklaringene på fakta 2.2-2.6 fremstår i seg selv som urimelige, og når de da som helhet representerer en forklaring, klarer den ikke å oppfylle kriteriet.

4. Enkelhet: Dette er nok kriteriet hypotesen er aller svakest på. Den er meget spekulativ og full av antagelser. Å drive psykologisk analyse av personer som levde for 1900 år siden er problematisk, og dataene man har fra Peter, Paulus og Jakobs liv går i motsatt retning av antagelsene forklaringen bruker som årsak til deres individuelle hallusinasjon. De mange konstruksjonene som trengs for å få hypotesen til å stemme er ad hoc på en slik måte at det virker å være

³⁴⁴ Bergeron & Habermas: «In sum, psychiatric hypotheses offer no acceptable explanations for the individual or simultaneous group encounters of the disciples with the resurrected Jesus.» (2015:171). Habermas gjengir over en side hvor han bare henviser til forskere som er kritisk til hallusinasjonsteorien (2003:36f). Se også: Craig (1989:400), Grass (1970:234), Kessler i: Lüdemann (1994:54), Lapide (1984:126), Licona (2010:485), Pannenberg (2002:94), Williams (2019:354).

et desperat forsøk på å forklare faktaene så man ikke trenger å gå for oppstandelsesforklaringen. Man får følelsen av en holdning hvor 'så lenge det kan legges fram en forklaring det er en liten mulighet for at har skjedd, så trenger man ikke å forholde seg til oppstandelsesforklaringen', men det er nettopp den som fremmer en forklaring (eller en antagelse) som har bevisbyrden på seg.³⁴⁵ Man må la seg lede etter hvor materialet peker, ikke av sitt eget livssyn.³⁴⁶

5. Klargjørende: Stemmer forklaringen kan den være med å redegjøre religiøse erfaringer fra antikken og i dag, og derfor består den dette kriteriet.

Slutning

Dette gjør at hallusinasjonshypotesen egner seg svært dårlig til å forklare det historiske materialet, og kan derfor ikke brukes. Det er lett å forstå, selv om det er den mest populære naturlige forklaringen på faktaene, at den er tynt representert blant forskere.³⁴⁷

3.2 – Ingen forklaring

Den beste naturlige forklaringen mislykkes i å belyse faktaene, og det gjenspeiler en innsikt mange forskere har kommet fram til: det finnes ingen naturlige forklaringer som fungerer.³⁴⁸ I boken *The Resurrection* gjennomgår Géza Vermes fem naturlige forklaringer på faktaene før han slår fast at ingen av dem holder mål.³⁴⁹ Hva da med oppstandeshypotesen? Den er dømt til å mislykkes i vår rasjonelle verden.³⁵⁰ Vermes ender opp med at det ikke er noen forklaring på hendelsene – det er et mysterium, som en ikke vet hvordan man skal forklare. Dette forsøket på å ikke velge en forklaring har ulike begrunnelser:

³⁴⁵ Derfor er det (mot bevismaterialet) både urimelig og ad hoc å si at: «Men det kan ha skjedd allikevel! For det kan ha vært sånn ... og det kan ha vært sånn ...» Nye antagelser, som det ikke er bevis for, er nytteløse. Det fungerer ikke i rettsaker og heller ikke i historisk arbeid. Swinburne (2003:185).

³⁴⁶ Dette er kritikken Licona retter mot Goulder: «[He] starts off with a conviction that Jesus did not rise from the dead, is faced with evidence to the contrary and resolves it using a highly speculative psychoanalysis without any direct factual support.» (2010:487).

³⁴⁷ Habermas (2001:27), Licona (2010:491).

³⁴⁸ Allerede fra midten av forrige århundre var det en stor tilslutning til dette, også av en del liberale forskere som likevel ikke ville hevde at Jesus stod opp igjen. Habermas skriver: «Intriguingly, this more recent rejection is not confined to any school of thought. Theologians holding a wide range of positions often agree in dismissing all of these naturalistic theories as untenable.» (2003:14) før han siterer både Karl Barth («these explanations [...] have gone out of currency») og Raymond Brown («No longer respectable are the crude theories [...] serious scholars pay little attention to these fictional reconstruction») som begge gjennomgår en lang liste med naturlige forklaringer på faktaene. Se også: Craig (2008:351), Davis (1999:57f), Dunn (1985:76), Habermas & Licona (2004:81f), Hartshorne (1987:137), Licona (2010:608f), Stanton (2002:290f), Swinburne (2003:186), Williams (2019:370).

³⁴⁹ Vermes (2008:142-7).

³⁵⁰ Ibid., (149).

En oppstandelse er historisk umulig å si noe om

Ernst Troeltsch fremla at en historiker bare kan skrive og uttale seg om hendelser som har analogi til ens egen erfaring.³⁵¹ Singulære hendelser (som ikke kan gjentas), noe en oppstandelse er, har ingen analogi til historikerens virkelighet.³⁵² Derfor kan man ikke beskrive at noe slikt har funnet sted. Dette utelukker ikke nødvendigvis at det virkelig var en oppstandelse, men det er umulig for historikeren å si noe om. Man mangler altså en metode for å kunne beskrive singulære hendelser, og kan derfor ikke fremlegge en forklaring som innebærer det. Siden det da heller ikke er noen naturlig (gjenkjennbar) forklaring, så sitter man igjen med å ikke ha tilgang til noen forklaring.

Følger man dette resonnementet kan man likevel uttale seg om hva faktaene viser, da hendelsesforløpet skjer innenfor tid og rom: (1) at Jesus var død (mennesker dør, det er en hendelse som samsvarer med historikerens virkelighet); og (2) ved et senere tidspunkt levde Jesus (historikeren kan uttale seg om at noen lever ved et spesifikt tidspunkt, dersom det er bevismaterialet for det). Det er derfor ingen grunn til å ikke følge den beste forklaringen på faktaene i spørsmålet: 'Var Jesus død?', for så å spørre: 'Levde han ved et senere tidspunkt?' Om man altså ikke kan si noe om selve hendelsen, så kan man derimot si noe om forspillet (han var død) og etterspillet (han levde).³⁵³ Fra dette følger at man filosofisk eller teologisk kan (og bør (!) da historikeren, ifølge Troeltsch, ikke kan) forsøke å forklare hendelsen, og eventuelt også årsaken bak den.³⁵⁴

Mot betraktningen til Troeltsch kan man undre seg over: (1) Hvorfor man ikke skulle kunne uttale seg om det som skjer i tid og rom, selv om det bare skjer én gang? (2) Hvorfor kan man ikke undersøke og evaluere vitnene (og deres utsagn), selv om man ikke kan relatere til deres opplevelse? (3) Hva er det egentlig som hindrer en historiker i å tenke: «Glem analogier fra egen erfaring, hva var det som virkelig hendte»?

Med det første spørsmålet er det lett å finne andre ting som ved et tidspunkt bare hadde skjedd én gang, og på den måten var en singulær hendelse. Måtte f.eks. historikeren vente til den andre månelandingen før den kunne uttale seg om den første? Og ville det da ha vært umulig for historikeren å uttale seg om månelandingen og dens faktisitet, dersom man aldri hadde lyktes med å få til en månelanding igjen, slik at det bare hadde hendt denne ene gangen? Selvsagt kunne historikeren si noe om den, dersom bevismaterialet var solid for at den ene månelan-

³⁵¹ Wright (2003:16).

³⁵² Dette rammer en naturlig singulær hendelse, så vel som en 'overnaturlig'.

³⁵³ Ehrman (2014:148), Habermas & Licona (2004:135).

³⁵⁴ Habermas & Licona (2004:135), Licona (2010:166f), Craig (1989:418-20).

dingen hadde funnet sted. Wright bemerker at hvis man tar Troeltschs poeng seriøst, da kunne man f.eks. ikke si noe helhetlig om fremveksten av den tidlige kirken:

Never before had there been a movement which began as a quasi-messianic group within Judaism and was transformed into the sort of movement which Christianity quickly became. Nor has any similar phenomenon ever occurred again. [...] If we are to speak truly about the early church, we must describe something for which there are no precedent and of which there remains no subsequent example.³⁵⁵

I det andre spørsmålet synes det ikke å være noen vanskelighet for å kunne vurdere vitnene, selv om man ikke kan relatere til deres erfaring. En jury som aldri har bevitnet et mord, kan likevel granske vitnet som forteller om drapet den så. Juryen kan også, etter å ha hørt vitnet, fint skildre personens opplevelse og ta en vurdering av om vitnes forståelse av situasjonen er reell. Det er essensielt, så langt det lar seg gjøre, å sette seg inn i situasjonen (selv om den synes fjern) og tanken til dem man undersøker for å kunne bedømme om deres vitnemål er troverdig. Dette kan overføres på Jesu etterfølgere – deres vitnemål kan granskes og deres erfaring bør tas seriøst selv om man ikke kan relatere til den. Videre beveger ofte historikeren seg inn i andre disipliner (som f.eks. psykologi, slik vi har sett Lüdemann forsøke i hallusinasjonshypotesen med Peter og Paulus) når han undersøker hendelser og forsøker å forstå fortiden, fordi det kan være klargjørende og til hjelp. I denne situasjonen kunne det være tjenlig å også bevege seg inn i den teologiske disiplinen, dersom det er det som er nødvendig for å kunne forklare faktaene.³⁵⁶ For det er underlig at historikeren kan tilegne seg psykologisk kunnskap og uttale seg om hva som kan ha beveget seg i det indre livet til disiplene, mens han ikke kan tilegne seg teologisk kunnskap og foreslå at den forståelsen disiplene hadde (oppstandelse), er den forklaringen som ligger nærmest å beskrive hendelsen slik den var. Hvorfor ikke, dersom de historiske data peker i retning av det som vitnene sa, kunne konkludere med nettopp det, selv om det skulle kunne være en teologisk forståelse av det som skjedde? Det er nødvendig for historikeren å ta en vurdering av etterfølgernes vitnemål, og det har man med de historiske faktaene god mulighet til, selv om man ikke kan relatere til deres opplevelse.

For det tredje risikerer historikeren å miste verdifull historisk informasjon, dersom man bare kan undersøke hendelser som samsvarer med ens egen erfaring, og dermed ikke kunne forsøke å svare på spørsmålet: Hva var det som virkelig hendte? Hans von Campenhausen skriver: «The resurrection is still an actual event of the historical past, and as such it was handed down, pro-

³⁵⁵ Wright (2003:17f).

³⁵⁶ Licona: «It is both common and necessary for historians, philosophers and theologians to cross disciplines. Historians neglecting to do this may unknowingly produce poor results.» (2010:166f).

claimed and believed. And so the proclamation of it cannot evade the historical question, and cannot in any circumstances be withdrawn from the task of historical investigation.»³⁵⁷ Her gjelder det, som tidligere nevnt, å enten verifisere eller falsifisere påstanden om at Jesus levde igjen. Den kan bekreftes gjennom å vise at forklaringen er den desidert beste på faktaene, eller den kan avvises ved å vise at noen av faktaene ikke stemmer eller ved å fremstille en naturlig forklaring som fungerer godt.

Troeltschs innvending lyktes ikke med å stoppe historikeren i å kunne undersøke hva som skjedde med Jesus. Selv om forklaringen ikke skulle ha analogi til historikerens erfaring, kan den likevel være den beste forklaringen å lande på.

Mirakler er umulig, så en annen forklaring vil alltid være mer sannsynlig

Ehrman er forsiktig med å fremme en spesifikk naturlig forklaring på faktaene, fordi han fastholder at ikke noen av dem fungerer på en god måte.³⁵⁸ Disse forklaringene er likevel mer sannsynlig enn en mirakelforklaring. For et mirakel er per definisjon den mest usannsynlige løsningen på en hendelse, og derfor vil alltid hvilken som helst av de naturlige forklaringene være bedre. Historikerens oppgave er nemlig å etablere det som sannsynligvis hendte i fortiden, og et mirakel er definert som den mest usannsynlige hendelsen, altså kan man aldri historisk påstå at et mirakel er det som sannsynligvis hendte.³⁵⁹ Siden vi da ikke har tilgang til en fornuftig naturlig forklaring, er det bedre å la spørsmålet om faktaene stå åpent – vi vet ikke, men en naturlig forklaring er mye mer plausibelt enn et mirakel.³⁶⁰

Historikeren kan, ifølge Ehrman, i en situasjon der det er et hevdet mirakel som det er vanskelig å finne en annen forklaring på, uttale seg om to forhold: «the person was sick before and was not sick afterward.»³⁶¹, men ikke mer enn det (at det f.eks. var ved Guds kraft). I hendelsesforløpet med Jesus kan man i beste fall si, at han var død og at han senere levde. Man kan absolutt ikke begrunne det med at Gud reiste hans døde legeme opp til et forherliget og udødelig

³⁵⁷ I: O'Collins (2004:317).

³⁵⁸ Ehrman (2014:165). Han vet hvor lett det er for en som holder oppstandeshypotesen å avkle et slikt forsøk (s.164).

³⁵⁹ Ibid., (173f). Her følger han resonnetet jeg tidligere la fram av Hume (s.18).

³⁶⁰ Dette var også en innvending Wright opplevde etter å ha skrevet *The Resurrection of the Son of God*. Hans tidligere filosofiprofessor fra Oxford leste den og sa: «Great book. You really make the argument! I simply choose to believe that there must be some other explanation, even though I don't know what it was.» (Wright 2009). Charles Hartshorne, som av Stanford Encyclopedia of Philosophy er kalt «one of the most important philosophers of religion and metaphysicians of the twentieth century», skrev følgende kommentar i etterkant av en debatt mellom Flew og Habermas om historisiteten av Jesu oppstandelse: «I can neither explain away the evidences [for the resurrection] to which Habermas appeals, nor can I simply agree with [the sceptical position. ...] My metaphysical bias is against resurrections.» (Licona 2010:43).

³⁶¹ Ehrman (2014:148).

et, for det innebærer et mirakel og en bestemt teologisk tro.³⁶² En overnaturlig forklaring, kan ikke bli henvist til som en historisk respons fordi «(1) historians have no access to the supernatural realm, and (2) it requires a set of theological beliefs that are not generally held by all historians doing this kind of investigation.»³⁶³ Man kan konstatere resultatet av hendelsen (faktaene, og muligheten for at han levde igjen), men årsaken kan aldri forklares som mirakuløs/overnaturlig.

Respons

Utfordringen Ehrman kommer med synes ikke å være særlig ødeleggende for jakten på den beste forklaringen (han hevder det er metoden å bruke, og foreslår forsiktighet i fremgangen). Mye er utført dersom faktaene skulle lede til konklusjonen at Jesus var død, men så levde han igjen, selv om man da som historiker ikke kunne sagt noe om årsaken bak. På samme måte er like mye gjort dersom det skulle vise seg at faktaene har en naturlig forklaring som fungerer godt. Man er altså berettiget til å ta en vurdering av forklaringene, det er ikke her Ehrmans bemerkning treffer. Hans kritikk er rettet spesifikt mot en overnaturlig forklaring, som nettopp forklaringen i 3.3 er.

Problemet er mirakler, altså en guddommelig eller overnaturlig inngripen. Spørsmålet om mirakler ble drøftet i innledningen, og noen av momentene vil nå tas opp litt mer utførlig. Ehrman er skråsikker på at mirakler ikke skjer, og utelukker dem a priori. Denne på forhånd urokkeligheten er nettopp det jeg i innledningen hevder at man ikke kan ha når man skal undersøke et hevdet mirakel. Det er nødvendig å komme med en granskende holdning, ikke en på forhånd avvisende eller bekreftende.

Man kunne spørre Ehrman: «Hvordan vet du at mirakler er umulig? Kanskje akkurat dette historiske materialet er det som trengs for å motbevise teorien din.»³⁶⁴ Skulle han da blankt avvise det og hevde: «Uansett hvilke bevis du legger fram, så er det umulig.»³⁶⁵ Derfor tar jeg ikke stilling til det», eller burde han undersøke det med en litt skeptisk, men likevel granskende holdning? Med en tilfeldig person som Aksel Riverud, hvilket hevder å ha blitt mirakuløst helbredet fra magesmerter, er det forståelig at man ikke tar seg bryet med å sjekke opp i om det er hold i påstanden. Men når det sannsynligvis er historiens mest hevdede mirakel, med en sterk religiøs kontekst og verdensomfattende ringvirkninger, er det ignorant å la være å granske

³⁶² Ibid., (149).

³⁶³ Ibid., (148).

³⁶⁴ I likhet med spørsmålet Habermas & Licona stiller (2004:132f).

³⁶⁵ Keener (2009:379), Habermas & Licona (2004:145).

materialet for om det kan være et mirakel.³⁶⁶ Det ville gagne enhver sannhetssøkende person å undersøke materialet på den måten. Om det da ikke skulle være hold i påstanden om et oppstandelsesmirakel (altså at det ikke er nok materiale som peker i retning av et mirakel eller at en naturlig forklaring fungerer godt), vil det styrke teorien at mirakler ikke skjer siden det mest hevdede mirakel da har blitt avvist. Dersom materialet solid skulle peke på et oppstandelsesmirakel (ved at (1) det er ekstremt usannsynlig at hendelsene kunne skjedd ved en naturlig forklaring eller naturlov, og (2) det skjer i en sterk religiøs kontekst, hvor man kunne forvente at en gud handlet)³⁶⁷, da er det etablert godt belegg for at en overnaturlig inngripen har skjedd, fordi bakgrunns materialet (de historiske faktaene og den religiøse konteksten) gjør mirakelet langt mer sannsynlig enn en naturlig forklaring.

Bakgrunns materialet har avgjørende betydning for den totale sannsynligheten for en hendelse. Et eksempel:

Olav får høre fra faren at Sofie fra hans gamle skoleklasse vant over 10 millioner kr i Lotto på lørdag. Olav vet at sjansen for at hun skulle vinne er 1:5 400 000 (utgangspunktet er 0,00002 %), og stiller seg derfor skeptisk til farens påstand: «Det er jo ganske usannsynlig!» Da bringer faren fram bakgrunns materialet for hvordan han har fått vite det: Han viser først til et stort intervju med Sofie skrevet i en lokalavis om gevinsten, før han går inn på NRK sine nettsider, hvor nettopp hennes navn står som førstepremievinner. Olav vet nå at sannsynligheten for at dette bakgrunns materialet skulle være feil (at intervjuet er falskt, og at NRK har annonsert feil navn som vinner) er enda mindre enn at hun skulle vinne i Lotto. Altså konkluderer han med at på grunnlag av bakgrunnsinformasjonen faren har gitt ham, så er det stor sannsynlighet for at Sofie har vunnet førstepremien i Lotto, selv om det i utgangspunktet var ganske usannsynlig.

Videre er det umulig å universelt vise at mirakler er umulig. Det ville innebære at man visste med sikkerhet at universet er et lukket system, hvor ingen form for overnaturlig inngripen (av en gud eller lignende) kan finne sted.³⁶⁸ Mirakler kan bare behandles og avkrefte sak for sak, påstand for påstand.³⁶⁹ Jo flere mirakelpåstander man motbeviser, jo mer grunnlag har man for at mirakler ikke skjer. Hvor burde man da begynne undersøkelsen og granskningen av spørsmålet: *Skjer mirakler?* Jeg vil hevde, uavhengig av om man ønsker å avvise eller bekrefte at mirakler skjer, at man burde starte med spørsmålet om Jesus stod opp igjen fra de døde, fordi

³⁶⁶ Baggett mener: «We should direct our skepticism not just toward miracle reports, but also toward an attitude that's categorically dismissive of miracles even when the evidence for them is strong.» i: Licona (2010:159).

³⁶⁷ Licona (2010:163, 151). Swinburne foreslår at den beste måten å gjenkjenne et mirakel innebærer disse tre: (1) Det har aldri hendt før eller siden. (2) Hendelsen kan definitivt ikke bli forklart av en naturlov. (3) Ingen 'foreseeable revision of our statement of a law of nature' kan forklare hendelsen på en naturlig måte. (1989:75-84).

³⁶⁸ Craig: «[A]s long as the existence of God is even possible, an event's being caused by God cannot be ruled out.» (1989:420). Habermas (2003:4), Licona (2010:45).

³⁶⁹ Licona (2010:143).

det er nettopp her, i hele verdenshistorien, at man kan forvente å finne et mirakel, dersom mirakler skjer. Og om man ikke er enig i at det burde være det første stedet å undersøke, er det i hvert fall en av hendelsene det er nødvendig å granske. Derfor både kan og burde man granske beste forklaring på faktaene etter Jesu død, uten et på forhånd skråsikkert fasitsvar på om mirakler skjer eller ikke.

Denne granskningen kan foregå innenfor den teologiske eller filosofiske disiplin, da Ehrmans kritikk er berettiget om man følger en helt naturalistisk (ateistisk) historieforskning. Men hvorfor skulle egentlig historieforskningen anta et slikt livssyn? Hvorfor ikke heller anta et teistisk?³⁷⁰ Eller forsøke å være så 'livssynsnøytralt' (med en åpen og granskende holdning) som mulig?³⁷¹

I verste fall mot forklaring 3.3 er det nødvendig å bevege seg inn i den teologiske eller filosofiske disiplinen for å bedømme om de historiske faktaene er best forklart ved oppstandelsen (da følger man et filosofisk eller teologisk undersøkende perspektiv på mirakler basert på faktaene). Historikeren kan da sette sin lit til avgjørelsen (angående beste forklaring) som blir gjort innenfor denne disiplinen.³⁷² I beste fall for 3.3 kan historikeren bruke metoden for å gjenkjenne at et mirakel har funnet sted, og på den måten konkludere med at dette har skjedd, dersom det skulle vise seg å være den beste forklaringen. Uansett hvilken av disse det faller ned på, fungerer det altså å bedømme om et mirakel har funnet sted (dersom bevismaterialet for det er sterkt nok).

Forklaringen ligger gravlagt i historien – det er ikke nok bevis til å konkludere med noe

Dette gjengis gjerne slik: Vi har ikke tilstrekkelig bevismateriale til å konkludere med at Jesus stod opp igjen fra de døde, og da materialet man har på plass ikke kan forklares på en naturlig måte, så er en agnostisk posisjon (der man ikke vet) den beste. Forskning og nye funn i fremtiden kan forhåpentligvis kaste sterkt lys på en forklaring, men foreløpig ligger den gravlagt i historien. Man kan også legge til, hvilket Carrier gjør, at Jesu oppstandelse er en ekstraordinær hendelse som derfor trenger ekstraordinære bevis.³⁷³

Faktaene taler imot denne 'tilbakeholdenheten': Man har et stort historisk materiale (2.1-2.6) som trenger en forklaring, hvilket gjør historikeren fullt berettiget i å søke beste begrun-

³⁷⁰ Keener spør: «Is a Christian interpretation any more inherently biased than a nonnegotiable 'secular' one?» (2009:380).

³⁷¹ Her foreslår Keener: «A 'neutral' agnostic starting point should allow for the possibility of divine activity without requiring it, and atheists and theists alike should be ready to grant this exploration, at least on the level of dialogue, whatever their personal convictions.» (2009:382). Licona (2010:159, 175, 177, 586, 604).

³⁷² Se uttalelsene til Walsh og Wand om historiefilosofi i: Habermas (2003:4f).

³⁷³ Carrier (2010:309). Denne formuleringen er astronom Carl Sagan kjent for.

nelse for faktaene. Det fremstår snarere feigt enn beskjedent å ikke ta stilling til stoffet som er på plass, og selv om man kan ha håp om hva forskningen i framtiden kan finne i form av manuskripter og lignende, så er det ingen unnskyldning for å unnvære en bedømmelse (tydeligvis er jo materialet solid nok til å avvise de naturlige forklaringene). Gjennomgangen av forklaring 3.3 vil avgjøre om bevismaterialet er tilstrekkelig for å konkludere med at Jesus stod opp igjen. Igjen må det vektlegges at man i historiefaget, som i en juridisk rettsak, ikke kan komme fram til 100 % sikre konklusjoner, men til det som er ganske sannsynlig at hendte.³⁷⁴ En person blir ikke dømt skyldig bare når det er helt sikkert at han gjorde den gale handlingen, men når det fremskaffede bevismaterialet er sterkt nok til at man har overbevisende sikkerhet. Man søker, i enhver rettsak der mye materiale er samlet sammen, å forstå hva som hendte.

Innvendingen til Carrier går under samme kategori som Ehrmans om sannsynlighet.³⁷⁵ En ekstraordinær hendelse (altså noe som er svært uvanlig og usannsynlig) slik som at Sofie vant i Lotto, trenger et mer solid bakgrunnsmateriale for å bli akseptert, enn om faren til Olav fortalte at han spiste fiskepinner til middag, hvilket vil være en ordinær hendelse man aksepterer nærmest uten noe behov for mer bevis. Dette betyr altså at når det er noe helt spesielt som blir hevdet, er det viktigere at bevismaterialet er solid enn når noe ordinært blir hevdet. Her kan derimot livssyn komme til å kludre til hva som vil være 'nok bevis'. Licona har sannsynligvis rett:

The powerful presence of horizons has an extraordinary influence on scholars. For some Christians, no amount of disconfirming evidence would ever be sufficient to convince them that Jesus did not rise from the dead. The converse is likewise true: for some, no amount of evidence for Jesus' resurrection would convince them that it was an event in the past.³⁷⁶

Livssynet til f.eks. en muslimsk forsker kan gjøre at han trenger mer bevismateriale om Jesu død enn det en forsker med en annen verdensanskuelse gjør, fordi det i Koranen står at Jesus ikke ble drept, men tatt opp til himmelen.³⁷⁷ Er det da bevismaterialets ansvar å være så solid at det bryter ned livssynsbrillene denne forskeren bærer med seg? Selvsagt ikke, for hans livssyn har ingen rett til å kaste en større bevisbyrde på de andre historikerne. Denne forskeren bør, for profesjonalitetens, sannhetens og troverdighetens skyld, forsøke å se på bevismaterialet så objektivt som mulig (der stoffet får tale for seg selv). Dette er det som forsøkes gjort ved å gjennomgå beste forklaring på faktaene.

³⁷⁴ Ehrman (2014:144f), Licona (2010:69).

³⁷⁵ Se tilsvarene til Craig (2008:273f), Licona (2010:194-7) og Bauckham (2017:506) på «ekstraordinære hendelser trenger ekstraordinære bevis».

³⁷⁶ Licona (2010:608).

³⁷⁷ Koranen 4:157.

Vurdering

Ingen forklaring-forklaringen kan naturlig nok ikke bedømmes av kriteriene for beste forklaring, fordi den nettopp ikke fremlegger noen forklaring. Den er heller et forsøk på å vise at jakten på beste forklaring ikke lar seg gjennomføre. Hvordan lyktes den med dette?

Ingen av de tre forklaringene på hvorfor man bør lande på at det hele er et mysterium, er gode. Det er fint mulig å bruke faktaene til å avgjøre om Jesus var død, og om han så levde igjen. En mirakelforklaring er også mulig å tre ut i, dersom det ikke finnes en fornuftig naturlig forklaring som fungerer og det samtidig skjer i en svært religiøs kontekst (hvor man nettopp kunne forvente å finne et mirakel, dersom slikt skjer). Ender man opp med en slik forklaring er historikeren begrenset og må være påpasselig med hva han kan si om oppstandelsen og årsaken bak den.³⁷⁸ Vil historikeren forstå og utfyllende forsøke å uttale noe om hendelsen er det derfor nødvendig å bevege seg over i den teologiske disiplinen, noe som ikke vil være ødeleggende for historikeren, men snarere klargjørende.

Sammenlignet med hallusinasjonshypotesen er det bedre med en agnostisk posisjon der man ikke vet. Det er å foretrekke forsiktighet heller enn voldsom syensing, men likevel er det underlig å ikke ville følge en forklaring når materialet er så stort som det er.

3.3 – Jesus stod opp igjen fra de døde

Dette er den kristne forklaringen på faktaene og påstanden Jesu etterfølgere kom med kort tid etter hans død.³⁷⁹ Som i fremgangsmåten med hallusinasjonshypotesen vil jeg argumentere for og imot den, før jeg vurderer hvordan den fungerer som forklaring.

Saken for at han oppstod igjen

Første dag i uken stod Jesus opp igjen fra de døde. Dette forklarer hvorfor liket hans ikke lenger var i graven da kvinnene kom for å salve hans legeme og sørge over ham, og hvorfor disiplene ikke var redd for at noen skulle finne og fremvise kroppen hans etter at de hadde forkynt om hans oppstandelse i Jerusalem. Det gjør det forståelig at de endret noe så fundamen-

³⁷⁸ «Therefore, we conclude that historians are not prohibited from investigating the historicity of the resurrection of Jesus, although historians affirming its historicity cannot grant resurrection in its full theological sense.» Licona (2010:198).

³⁷⁹ Se 2.6 (Disiplenes forvandlede liv).

talt som gudstjenestedag fra lørdag til søndag, og at Jesus fra så tidlig av ble tilbedt.³⁸⁰ Videre oppklarer og begrunner det hvordan så mange mennesker ved gjentatte anledninger, en-til-en og i gruppesettinger, på ulike steder og under forskjellige omstendigheter, opplevde å møte Jesus igjen – han levde i beste velgående. Derfor kunne han i timevis både snakke, spise og berøre dem. Likeså redegjør det for hvordan Paulus opplevde en visning av Jesus, på tross av sin store avsky for den kristne troen, og den omveltende forvandlingen av hans liv. Det samme gjelder Jakob: Jesu oppstandelse er nettopp det som kunne knuse hans skeptisisme og overbevise han om at hans storebror virkelig var Messias og Herre. Oppstandelsen tilkjennegir dessuten hvordan etterfølgerne kunne begynne å tro noe så merkelig som at en korsfestet person var Messias og den legitimerer forkynnelsen av noe så fjernt som en oppstandelse av et enkeltindivid midt i verdenshistorien. I tillegg er den enorme forvandlingen i livene deres, fra feige, forvirrede og knuste til modige, sikre og gledesfylte formidlere, akkurat det man ville forvente at skjedde dersom Jesus stod opp igjen, og sikkerheten i at han hadde overvunnet døden gjorde dem villige til å ofre helse, hjem og yrke, og å møte forfølgelse, lidelse og attpåtil bli drept for denne mannen. De visste at Jesus var oppstanden, og dermed at hverken mørket i verden eller dødens dyp kunne holde dem fra det evige oppståtte liv med ham.

Utover dette underbygger den religiøse konteksten oppstandelsen, og selve mirakelet tydeliggjør og bekrefter det Jesus tidligere gjorde, sa og hevdet om seg selv. Og ikke nok med det, for det er ikke bare forspillet som støtter oppstandelsen, ringvirkningene er også massiv, der kirken fort blir en stor størrelse og etter hvert erobrer hele Romerriket.

At Jesus stod opp igjen fra de døde er forklaringen hver av faktaene peker mot, den binder dem sammen på en god måte og gir et klart og forståelig hendelsesforløp. Denne hendelsen synes å være så tydelig at det er helt naturlig at det ikke finnes noen annen forklaring som fungerer: Uten oppstandelsen forstår man ingenting, med oppstandelsen blir det hele forståelig! Om disse andre forklaringene bare kaster en ørliten lysstråle over hendelsene, så fungerer den som en lyskaster over dem.³⁸¹

Hadde det ikke vært for at forklaringen innebærer en overnaturlig inngripen, så ville saken vært helt udiskutabel og avgjort.³⁸² Dette forteller noe om hvor sterkt og overbevisende materialet er for den som allerede aksepterer at det finnes noe som kan gripe inn i verden. Flew innser dette: «Certainly given some beliefs about God, the occurrence of the resurrection does

³⁸⁰ Hurtado (2005:205), Ehrman (2014:235), Licona (2010:605).

³⁸¹ Davis: «[T]here is a patch of first-century history that makes perfect sense from a Christian perspective but from no other.» (2017:80). Wright: «Once grant that Jesus really was raised, and all the pieces of the historical jigsaw puzzle of early Christianity fall into place.» (2003:717).

³⁸² Wright (2003:710).

become enormously more likely.»³⁸³ Jøder, muslimer og andre med troen på en Gud som kan handle i verden, må fundere hardt og står overfor en enorm utfordring ved hvordan hendelsene kan ha skjedd uten at det var denne Guds intensjon at Jesus skulle stå opp igjen.

Nå er likevel ikke 'troen på noe mer' utgangspunktet for denne undersøkelsen. Det er heller en granskende holdning som lar stoffet tale for seg selv, uten å på forhånd la seg lede av et bestemt syn på at mirakler skjer eller ikke, og om det finnes noe mer. I denne prosessen har det sentrale vært å finne ut hva man kan vite etter Jesu død og hvordan man kan forklare dette. Et mirakel er mulig å identifisere og konkludere med dersom hendelsene er ekstremt usannsynlig at skjedde ved en naturlig forklaring og det skjer i en svært religiøs kontekst (slik eksempelet med Martin i innledningen av del 2). Når det så viser seg at materialet er omfattende stort, hvilket gjør at det ikke finnes noen fornuftige naturlige forklaringer som duger og det skjer i en sterk religiøs sammenheng, da er man berettiget i å betrakte «Jesus stod opp igjen fra de døde» som den definitivt beste forklaringen, fordi den fungerer svært godt som klargjørende for hendelsene.

Saken mot at han oppstod igjen

Innvendingene mot denne forklaringen er allerede i stor grad blitt fremlagt. Med de naturlige forklaringene har det blitt forsøkt å gi en plausibel årsak til hendelsene uten å måtte trekke inn en mirakuløs faktor. Siden ingen av dem fungerer, var forsøket i 3.2 å vise at beste forklaring ikke kan følges, og/eller at oppstandelsesforklaringen uansett ikke vil være den beste, men at det heller er et stort mysterium hvordan hendelsene fant sted. Dette fremstod også problematisk, selv om det kom fram at historikeren må være svært påpasselig med hva den kan si om en eventuell oppstandelse (noe som vil bli behandlet av det fjerde kriteriet). Derfor vil den avgjørende delen være hvordan påstanden fungerer inn i kriteriene for beste forklaring.

Vurdering av forklaringen

Hvordan passer den så inn i kriteriene for beste forklaring?

1. Forklaringsomfang: Hypotesen får med alle faktaene, og består dermed dette kriteriet.
2. Forklaringskraft: Dette er nok der den er sterkest. Den lykkes meget godt i å forklare faktene, og de henger sammen på en helt naturlig måte uten noen anstrengelser der forklaringen blir strukket for å få dem til å passe. Faktaene er nettopp det man forventer å finne av forklaringen. For dersom noen la fram påstanden «Jesus stod opp igjen fra de døde», så bekrefter

³⁸³ Habermas & Flew (1987:39).

faktaene nettopp det man ville ha spurt om: Var det dette som ble hevdet av de med kunnskap om hva som hadde hendt? Var liket forsvunnet? Var det mange som opplevde å møte ham igjen? Skjedde disse møtene gjentatte ganger og på flere steder? Var det noen som var skeptisk eller motstander av bevegelsen, som ble overbevist av å møte ham? Ble selv hans egen familie overbevist? Var en oppstandelse uforventet for hans etterfølgere? Bar livene deres (både til hans etterfølgere og til dem som opprinnelig hadde vært skeptisk) stort preg av troen på at han hadde oppstått igjen? Ja, på hvert av dem. Ingen av hendelsene går i retning av å føre tvil mot hypotesen. Det virker heller som at jo mer som blir historisk avdekket og bekreftet, jo sterkere blir forklaringen. Derfor består den dette kriteriet.

3. Rimelighet: Ved første øyekast virker det helt urimelig at et dødt menneske har stått opp igjen, da det ikke er naturlig mulig. Men at det nettopp var en naturlig grunn som reiste Jesus opp igjen fra de døde er heller ikke det forklaringen påstår. Den kommer med en mirakelpåstand, og sannsynligheten må derfor behandles med dette utgangspunktet. Vurderingen av om et mirakel er rimelig baseres på (som tidligere fremlagt) en metodisk undersøkelse av om det finnes en naturlig forklaring som fungerer og om det skjer i en sterkt preget religiøs kontekst, uten at man på forhånd har en bestemt holdning til om mirakler skjer eller ikke. Skulle det altså være en naturlig forklaring som fungerer godt eller ikke skje i en religiøs kontekst vil mirakelforklaringen være urimelig. Altså fremstår den ikke urimelig da det har blitt gjennomgått hvor svakt de naturlige forklaringene fungerer og hvor solid den religiøse konteksten er. Den består derfor premisset, og fremstår også på dette kriteriet langt bedre enn f.eks. hallusinasjonshypotesen.

4. Enkelhet: Forklaringen er enkel ved at den ikke trenger noen tilleggsforklaringer eller spesifikke antagelser for å dekke noen av faktaene.³⁸⁴ Avgrensningen jeg har gjort i definisjonen av «å stå opp igjen fra de døde» til den mindre utfyllende beskrivelsen *Jesus ble mirakuløst vekket til live igjen etter å ha vært død* gjør at forklaringen ikke antar noe spesifikt om årsaken bak eller hevder noe presist om hvordan den kroppslige forvandlingen var. Dette bidrar til å gjøre den enkel og forhindrer at den hevder mer enn den kan, slik det kom fram av 3.2 at den måtte være påpasselig med. Den innfrir dermed også dette kriteriet på en god måte.

5. Klargjørende: Stemmer forklaringen kan den kaste lys over andre områder man fortsatt har problemer med å begrunne. Oppstandelsen går en lang vei i å forklare den tidlige tilbedelsen av Jesus, hvor etterfølgerne som monoteister ikke anså det som en blasfemisk handling, men heller en naturlig respons på opplevelsen av ham. Ved at Jesus ble mirakuløst vekket til live

³⁸⁴ Likevel er i utgangspunktet det hevdede mirakelet en antagelse (slik alle forklaringer på forhånd er), men da den kommer så godt ut av den metodiske undersøkelsen er den velbegrunnet.

igjen etter å ha vært død, i en religiøs kontekst hvor han kom med sterke påstander om seg selv, er den tidlige tilbedelsen forståelig: Jesu utsagn fikk sin bekreftelse i hans oppstandelse.³⁸⁵ Forklaringen gir også en bedre forståelse av kirkens voldsomme vekst, ved at mirakelet ville kunne fungere som en kraftfull katalysator for dens spredning. Dermed kommer den bra ut av bonuskriteriet.

Slutning

Hypotesen om at *Jesus stod opp igjen fra de døde* fungerer svært godt og oppfyller alle kriteriene for beste forklaring.

3.4 – Den beste forklaringen på de historiske fakta

I gjennomgangen av faktaene ble flere av de forholdsvis kjente, men i dag lite brukte, naturlige forklaringene avvist. Igjen stod hallusinasjonshypotesen som fortsatt er litt utbredt og hevdet av forskere som bl.a. Lüdemann og Carrier. Den oppfylte forklaringsomfang og ville også, som en bonus, kunne fungere klargjørende på noe religiøs erfaring. Hypotesen mislyktes derimot i både forklaringskraft og rimelighet, de to viktigste kriteriene for beste forklaring, og bestod heller ikke enkelhetskriteriet ved at den måtte anta og spekulere langt ut over materialet. Derfor fungerte også den svært dårlig som forklaring på faktaene, og burde (på lik linje med de andre naturlige forklaringene) ikke opprettholdes som en mulighet. Sammenlignet med mirakelforklaringen om at Jesus stod opp igjen fra de døde, gjør sistnevnte rent bord. Den har en enorm forklaringskraft, og består på en tilfredsstillende måte både rimelighet, forklaringsomfang og enkelhet. Videre er den også klargjørende. Denne hypotesen fungerer derfor meget godt til å forklare faktaene. Dermed slår den sin nærmeste rivaliserende forklaring med stor margin, og må derfor anses som den beste forklaringen.³⁸⁶

Likevel er det (som framlagt i 3.2) ingen automatikk i å gå for at hendelsen *Jesus stod opp igjen fra de døde* er historisk, selv om det ikke finnes noen mulige alternative forklaringer. Å la spørsmålet stå åpent om hvordan faktaene kunne skje, og dermed ikke følge beste forklaring, er tenkelig, men det fremstår mer som en resignasjon enn en jakt på hva som virkelig hendte. Ingen av de tre begrunnelsene på hvorfor man ikke kan følge beste forklaring er treffende.³⁸⁷

³⁸⁵ Schweizer (1971:45f).

³⁸⁶ Habermas & Licona beskriver det slik: «Jesus' resurrection is more than the most plausible explanation [...] It is the only explanation that accounts adequately for all of the facts.» (2004:149).

³⁸⁷ Licona (2010:170).

For med et så solid materiale på plass er det fint mulig å ta stilling til om Jesus var død, og om han så levde igjen, noe som i så tilfelle ville være et mirakel. En slik forklaring på faktaene er den beste om det ikke finnes noen naturlige forklaringer som duger, og det skjer i en tydelig religiøs kontekst. Dette er nettopp det som er på plass: hendelsesforløpet har ingen naturlige forklaringer som fungerer, men den har en mirakelforklaring som fungerer utmerket, og det skjer i en sterk religiøs kontekst. Altså kan man følge denne forklaringen.

Her dukker det derimot opp en viktig begrensning for historikeren. Den kan bekrefte oppstandelseshendelsen, men ikke kunne si noe spesifikt om årsaken bak eller hvordan Jesus ble forvandlet og hvilke egenskaper han fikk som følge av hendelsen. Det vil være en oppgave innenfor den teologiske eller filosofiske disiplin som det ikke er plass til i denne avhandlingen. Derfor er betydningen av at han stod opp igjen fra de døde brukt i den mindre utfyllende beskrivelsen at: *Jesus ble mirakuløst vekket til live igjen etter å ha vært død.*

Følgelig er forklaringen «Jesus stod opp igjen fra de døde» mulig å anvende historisk, og den fungerer som den definitivt beste forklaringen på faktaene. Historikeren har dermed solid grunnlag for å hevde at oppstandelsen fant sted.³⁸⁸ Licona konkluderer med at sannsynligheten er «very certain» for at hendelsen er historisk, og skriver:

The only legitimate reasons for rejecting the resurrection hypothesis are philosophical and theological in nature: if supernaturalism is false or a non-Christian religion is exclusively true. However, if one brackets the question of worldview, neither presupposing nor a priori excluding supernaturalism, and examines the data, the historical conclusion that Jesus rose from the dead follows.³⁸⁹

Dette er vurderingen avhandlingens undersøkelse også har fått bekreftet. Materialet peker så sterkt i retning av oppstandelseshendelsen at man kan være trygg på at den hendte.

³⁸⁸ Wright (2003:707, 718): «[T]he bodily resurrection of Jesus provides a necessary condition for these things; [...] no other explanation could or would do. All the efforts to find alternative explanations fail, and they were bound to do so.» (s.717). Dunn: «[T]he most satisfactory explanation is that it was Jesus whom they saw – Jesus alive from the dead» (1997:132). Gustavsson avslutter sitt andre verk om temaet med at den som i dag hevder oppstandelsen «har de historiske argumentene på sin side.» (2015:197). Se også: Swinburne (2003:214), Licona (2010:588, 610, 619), Craig (1989:418), Williams (2019:371), Lapide (1984:92), Keener (2009:384), Groothuis (2011:563), Cranfield (2004:403).

³⁸⁹ Licona (2010:608).

4 – Sammenfatning og konklusjon

Avhandlingen har gransket spørsmålet: «*Er den beste forklaringen på de historiske fakta at Jesus stod opp igjen fra de døde?*» Etter en kort gjennomgang av kilder og den religiøse konteksten ved Jesu liv, ble det bragt klarhet til hendelsesforløpet etter hans død. Grunnlaget for de historiske faktaene ble fremlagt, og det ble klart at: (1) han var død; (2) graven, hvor hans lik lå, var deretter tom; (3) mange mennesker opplevde å møte ham igjen; inkludert (4) forfølgeren Paulus og (5) Jakob, Jesu egen bror; og (6) livene til etterfølgerne ble sterkt forvandlet av troen på 'Jesu oppstandelse', noe som i utgangspunktet hadde vært en ubegripelig tanke for dem. Dette historiske materialet er det som trenger en forklaring, og det ble sett at de naturlige forklaringsforsøkene, med hallusinasjonshypotesen i spissen, ikke duger. Likeså fungerte det heller ikke å på forhånd avvise oppstandelsesforklaringen. Den kan bedømmes på samme måte som de naturlige forklaringene, og ble derfor målt opp av kriteriene for beste forklaring. Her var den suverene, og svaret på spørsmålet er derfor et frimodig: 'Ja!' Den beste forklaringen på faktaene er at Jesus stod opp igjen fra de døde. Oppstandelsens fulle teologiske betydning, hans fysiske forvandling³⁹⁰ eller hendelsens årsak har ikke blitt forsøkt sagt noe om, men et mirakel er oppdaget, et kraftfullt under midt i menneskenes historie!

Granskningen har dermed vist at Habermas vant over Flew i den store debatten (se innledningen) fordi han hadde de historiske bevisene på sin side. Flew innrømmet senere, selv om han ikke ble overbevist, at: «The evidence for the resurrection is better than for claimed miracles in any other religion. It's outstandingly different in quality and quantity»³⁹¹. Den kristne kan derfor glede seg stort over bekræftelsen i oppdagelsen, den søkende skulle kunne sette sin tillit til funnet og den skeptiske burde være forundret over hvor sterkt grunnlaget for oppstandelsen er.

Det er likevel viktig å huske at den historiske metoden ikke absolutt garanterer at hendelsen har funnet sted, men den gir i dette tilfelle (hvor man har så mye materiale) en tilfredsstillende sikkerhet om at det hendte – slik man i en rettsak med mye bevismateriale kan være trygg på å dømme personen skyldig, selv om det ikke kan bevises 100 %. Altså tar jeg avstand fra en bombastisk holdning, hvilket man f.eks. finner hos Sir Lionel Luckhoo (kåret av *Guinness rekordbok* til verdens mest suksessrike advokat) som brukte flere år på å undersøke materialet før han konkluderte med at: «the evidence for the resurrection of Jesus Christ is so overwhel-

³⁹⁰ Selv om det er tydelig at «he appeared in what others interpreted as his transformed fleshly body.» (Licona (2010:170)).

³⁹¹ Habermas, Flew & Baggett (2009:85).

ming that it compels acceptance by proof which leaves absolutely no room for doubt.»³⁹² Det er en altfor bastant slutning. Man kan aldri bli så historisk sikker at det utelukker all tvil. Heller ikke vil jeg prøve å gi sannsynligheten et uttrykk i prosent, noe Swinburne har gjort. Han konkluderer basert på bakgrunns materialet at sannsynligheten for at Jesus stod opp igjen fra de døde er 97 % sikkert.³⁹³ En slik utregning er for spekulativ og derfor ikke hensiktsmessig. Når det er sagt så er nettopp det å konkludere med at Jesus stod opp igjen fra de døde å la seg lede av bevis materialet. Det fremstår som det mest rasjonelle når man har bearbeidet stoffet og fått klart for seg hvor sterkt det peker i den retningen. Sagt på en annen måte: Enhver som fortsatt vil hevde at Jesus ikke ble mirakuløst reist opp igjen, har en tung jobb å gjøre for å vise at det ikke var tilfellet. Man kan så klart påstå det, men da går man i motsatt retning av hva det historiske grunnlaget danner et tydelig bilde av.

³⁹² Strobel (1998:255).

³⁹³ Swinburne (2003:214). Han er likevel klar på at det ikke kan forstås som et nøyaktig anslag (s.215).

Litteraturliste

- Abrahamson, M. (2001). *Jesu oppstandelse som historiskt problem. En studie av Rudolf Bultmanns och Wlfhart Pannenberg's tolkningar*. Sverige: Norma.
- Allison, D. (2005). *Resurrecting Jesus : The Earliest Christian Tradition and Its Interpreters*. London: Continuum International Publishing.
- Baasland, E., & Hvalvik, R. (1984). *De apostoliske fedre*. Oslo: Luther.
- Bergeron, J. & Habermas, G. (2015). The Resurrection of Jesus: A Clinical Review of Psychiatric Hypotheses for the Biblical Story of Easter. I: *Irish Theological Quarterly Vol 80:2*. s.157-172. Sage Publications.
- Barrett, C. (1955). *The Gospel According to St John : An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*. London: SPCK.
- Bauckham, R. (2.Utg. 2017). *Jesus and the Eyewitnesses*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Co.
- Bibelen : Den hellige skrift : Det gamle og Det nye testamentet*. (2011). Oslo: Bibelselskapet.
- Bock, D.L. (1996). *Luke : Vol 2. 9:51-24:53*. Grand Rapids: Baker Books.
- Bock, D.L. (2002). *Studying the Historical Jesus : A Guide to Sources and Methods*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Bode, E. (1970). *The First Easter Morning : The Gospel Accounts of the Women's Visit to the Tomb of Jesus* (Vol.45, *Analecta biblica*). Rome: Biblical Institute Press.
- Borg, M. (1987). *Jesus : A New Vision*. San Francisco: HarperCollins.
- Braaten, C. (1966). *History and Hermeneutics*. Philadelphia: Westminster Press.
- Brown, R. (1971). *The Gospel According to John : 1 : I-XII* (Vol.1). London: Chapman.
- Brown, R. (1971). *The Gospel According to John : 2 : XII-XXI* (Vol.2). London: Chapman.
- Bultmann, R. (1958). *Jesus and the Word*. London: Collins.

- Carrier, R. (2005a). The Spiritual Body of Christ and the Legend of The Empty Tomb. I: Price, R., & Lowder, J. (red.) *The Empty Tomb : Jesus Beyond the Grave*. s.105-231. Amherst, N.Y: Prometheus Books.
- Carrier, R. (2005b). The Plausibility of Theft. I: Price, R., & Lowder, J. (red.) *The Empty Tomb : Jesus Beyond the Grave*. s.349-68. Amherst: Prometheus Books.
- Carrier, R. (2005c). The Burial of Jesus in Light of Jewish Law. I: Price, R., & Lowder, J. (red.) *The Empty Tomb : Jesus Beyond the Grave*. s.369-92. Amherst: Prometheus Books.
- Carrier, R. (2010). Why the Resurrection is Unbelievable. I: Loftus, J. (red.) *The Christian Delusion : Why Faith Fails*. s.291-315. Amherst: Prometheus Books.
- Chesterton, G., Kristiansen, A., & Undset, S. (2015). *Det evige menneske*. Oslo: Luther.
- Copan, P., & Tacelli, R (red.). (2000). *Jesus' Resurrection : Fact or Figment? : A Debate between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Craig, W.L. (1989). *Assessing the New Testament Evidence for the Historicity of the Resurrection of Jesus*. Lewiston: Edwin Mellen.
- Craig, W.L. (1997). The Empty Tomb of Jesus. I: Habermas, G. & Geivett, R. *In Defense of Miracles : A Comprehensive Case for God's Action in History*. s.247-61. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Craig, W.L. (3.Utg. 2008). *Reasonable Faith : Christian Truth and Apologetics*. Wheaton: Crossway Books.
- Craig, W.L. (2010). *On Guard*. Colorado Springs: David C Cook.
- Cranfield, C. (2004). The Resurrection of Jesus Christ. I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.395-403. London: Routledge.
- Crossan, J.D. (1994). *Jesus : A Revolutionary Biography*. San Francisco: Harper.
- Crossan, J.D. (1998). *The Birth of Christianity : Discovering What Happened in the Years Immediately After the Execution of Jesus*. San Francisco: Harper.
- Daalen, D. (1972). *The Real Resurrection*. London: Collins.

- Danbolt, E. (1969). *Fortolkning til apostelen Paulus' første brev til korintierne* (Bibelverket). Oslo: Lutherstiftelsen.
- Davis, S. (1984). Is it Possible to Know that Jesus was Raised from the Dead? I: *Faith and Philosophy Vol.1, No.2*. s.144-59.
- Davis, S. (1993). *Risen Indeed : Making Sense of the Resurrection*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Davis, S. (1999). Is Belief in the Resurrection Rational? : A Response to Michael Martin. I: *Philo. Vol.2, No.1*. s.51-61.
- Davis, S. (2000). The Question of Miracles, Ascension & Anti-Semitism. I: Copan, P., & Tacelli, R (red.). *Jesus' Resurrection : Fact or Figment? : A Debate between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. s.71-85. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Davis, S. (2017). *Rational Faith : A Philosopher's Defence of Christianity*. Oxford: Lion.
- Dodd, C. (1963). *The Apostolic Preaching and its Development : Three Lectures : With an Appendix on Eschatology and History*. London: Hodder & Stoughton.
- Dodd, C. (2004). The Appearances of the Risen Christ: An Essay in Form-criticism of the Gospels. I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.293-316. London: Routledge.
- Dunn, J. (1985). *The Evidence for Jesus : The Impact of Scholarship on our Understanding of how Christianity Began*. London: SCM Press.
- Dunn, J. (1997). *Jesus and the Spirit : A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the first Christians as Reflected in the New Testament*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Dunn, J. (2003). *Jesus Remembered* (Vol. 1, Christianity in the Making). Grand Rapids: Eerdmans.
- Edwards, W., Gabel, W., & Hosmer, F. (1986). On the Physical Death of Jesus Christ. I: *Journal of the American Medical Association. Vol:255, No.11*. s.1455-63.
- Ehrman, B. (1997). *The New Testament : An Historical Introduction to the Early Christian Writings*. New York: Oxford University Press.

- Ehrman, B. (1999). *Jesus, Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. Oxford: Oxford University Press.
- Ehrman, B. (5.Utg. 2011). *The New Testament : An Historical Introduction to the Early Christian Writings*. New York: Oxford University Press.
- Ehrman, B. (2012). *Did Jesus Exist? : The Historical Argument for Jesus of Nazareth*. New York: HarperOne.
- Ehrman, B. (2014). *How Jesus Became God : the Exaltation of a Jewish Preacher from Galilee*. New York: HarperOne.
- Eriksson, L. (1982). *Filipperbrevet* (Vol. 11). Stockholm: EFS-förlaget.
- Evans, C. (2005). Jewish Burial Traditions and the Resurrection of Jesus. I: *Journal for the Study of the Historical Jesus*. Vol 3.2. s.233-48. Sage Publications.
- Evans, C., Wright, N.T., & Miller, T. (2009). *Jesus, the Final Days : What Really Happened*. Louisville: Westminster John Know Press.
- Fee, G. (1987). *The First Epistle to the Corinthians* (The New International Commentary on the New Testament). Grand Rapids: Eerdmans.
- Foster, C. (2006). *The Jesus Inquest*. Oxford: Monarch.
- Fredriksen, P. (2000). *Jesus of Nazareth, King of the Jews : A Jewish Life and the Emergence of Christianity*. London: Macmillian.
- Fuller, R. (1969). *The Foundations of New Testament Christology*. London: Collins.
- Fuller, R. (1980). *The Formation of the Resurrection Narratives*. Philadelphia: Fortress Press.
- Funk, R., & Jesus Seminar. (1998). *The Acts of Jesus : The Search for the Authentic Deeds of Jesus*. San Francisco: HarperSanFrancisco.
- Gärtner, B. (1998). *Galaterbrevet* (Vol. 9). Stockholm: EFS-förlaget.
- Giertz, B. (2004). *Forklaringer til Det nye testamentet. Bind 2*. Oslo: Lunde.
- Goulder, M. (2000). The Explanatory Power of Conversion-Visions. I: Copan, P., & Tacelli, R (red.). *Jesus' Resurrection : Fact or Figment? : A Debate between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. s.86-103. Downers Grove: InterVarsity Press.

- Goulder, M. (2005). Jesus' Resurrection and Christian Origins: A Response to N.T. Wright. I: *Journal for the Study of the Historical Jesus*. Vol 3.2. s.187-95. Sage Publications.
- Grant, M. (1992). *Jesus : An Historian's Review of the Gospels*. New York: Collier.
- Grass, H. (4.Utg. 1970). *Ostergeschehen und Osterberichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Groothuis, D. (2011). *Christian Apologetics*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Gundry, R. (2000). Trimming the Debate. I: Copan, P., & Tacelli, R (red.). *Jesus' Resurrection : Fact or Figment? : A Debate between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. s.104-23. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Gundry, R. (2004). The Essential Physicality of Jesus' Resurrection According to The New Testament. I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.360-76. London: Routledge.
- Gustavsson, S. (2015). *Skeptikerens guide til Jesus : Del 2: Om Jesu identitet og oppstandelse*. Oslo: Luther.
- Gustavsson, S. (3.Utg. 2016). *Skeptikerens guide til Jesus : Del 1: Om evangeliene troverdighet*. Oslo: Luther.
- Haavik, T. (2018). *Er oppstandelsesberetningene i evangeliene anvendelig for den historiske forskningen rundt Jesu oppstandelse?* Oppgave i: KMAT344 – Nytestamentlig fordypningsstudium. NLA Høgskolen, høstsemester 2018.
- Habermas, G., Flew, A., & Miethe, T. (1987). *Did Jesus Rise from the Dead? : The Resurrection Debate*. San Francisco: Harper & Row.
- Habermas, G. (2001). Explaining Away Jesus' Resurrection: Hallucination. The Recent Revival of Theories. I: *Christian Research Journal*. Vol.23. No.4. s.26-31, 47-9.
- Habermas, G. (2003). *The Risen Jesus & Future Hope*. Lanham: Rowman & Littlefield Pub.
- Habermas, G. & Licona, M. (2004). *The Case for the Resurrection of Jesus*. Grand Rapids: Kregel.

- Habermas, G. (2005). Resurrection Research from 1975 to the Present: What are Critical Scholars saying? I: *Journal for the Study of the Historical Jesus*. Vol 3.2. s.135-53. Sage Publications.
- Habermas, G. (2009). The Resurrection of Jesus Timeline. I: Copan & Craig. *Contending With Christianity's Critics : Answering New Atheists & Other Objectors*. s.113-25. Nashville: B&H Academic.
- Habermas, G., Flew, A., & Baggett, D. (2009). *Did the Resurrection Happen? : A Conversation with Gary Habermas and Antony Flew*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Hagner, D.A. (1995). *Word Biblical Commentary: 33b. Matthew 14-28*. Dallas: Word Books.
- Hagner, D.A. (2012). *The New Testament : A historical and Theological Introduction*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Harris, M. (1983). *Raised Immortal : Resurrection and Immortality in the New Testament*. London: Marshall Morgan & Scott.
- Hartshorne, C. (1987). Charles Hartshorne. I: Habermas, G., Flew, A., & Miethe, T. *Did Jesus Rise from the Dead? : The Resurrection Debate*. s.137-42. San Francisco: Harper & Row.
- Henriksen, J.O. (2007). *Teologi i dag*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Henriksen, J.O. (2018). Three perspectives on Resurrection: Revelation, Experience, Recognition. I: *Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie*, Vol 60, nr.3. s.321-41.
- Holding, J.P. (2010). *Defending the Resurrection*. Maintland: Xulon Press.
- Hurtado, L. (2005). Jesus' Resurrection in the Early Christian Texts: An Engagement with N.T. Wright. I: *Journal of the Study of the Historical Jesus*. Vol. 3.2. s.197-208.
- Jeremias, J. (1971). *New Testament Theology : Vol 1 : The Proclamation of Jesus*. London: SCM Press.
- Johnson, L. (1991). *The Gospel of Luke*. Collegeville: The Liturgical Press.
- Johnson, L. (1996). *The Real Jesus : The Misguided Quest for the Historical Jesus and the Truth of the Traditional Gospels*. San Francisco: HarperSanFrancisco.

- Keener, C. (2009). *The Historical Jesus of the Gospels*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kennard, J. (1955). The Burial of Jesus. I: *Journal of Biblical Literature*, Vol.74, nr.4. s.227-38.
- Kent, J. (1999). *The Psychological Origins of the Resurrection Myth*. London: Open Gate.
- Kieffer, R. (1988). *Kommentar till nya testamentet : 4 B : Johannesevangeliet 11-21*. Uppsala: EFS-förlaget.
- Kjørup, S. (2.Utg. 2008). *Menneskevidenskaberne. Bd. 2. Humanistiske forskningstraditioner*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Koranen*. (2000). Oslo: De norske bokklubbene.
- Köstenberger, A.J. (2004). *John*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Lapide, P. (1984). *The Resurrection of Jesus : A Jewish Perspective*. London: SPCK.
- Latourette, K. (1949). The Christian Understanding of History. I: *The American Historical Review*. Volume 54, Issue 2. s.259-276. Oxford: Oxford University Press.
- Lecky, W. (1869). *History of European Morals : From Augustus to Charlemagne: Vol.2*. London: Longmans.
- Lewis, C.S. (1960). *Miracles : A Preliminary Study*. New York: Macmillian.
- Licona, M. (2010). *The Resurrection of Jesus: a new Historiographical Approach*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Lüdemann, G. (1994). *The Resurrection of Jesus : History, Experience, Theology*. London: SCM Press.
- Lüdemann, G. & Özen, A. (1995). *What Really Happened to Jesus : A Historical Approach to the Resurrection*. London: SCM Press.
- Lüdemann, G. (2004). *The Resurrection of Christ : A Historical Inquiry*. Amherst: Prometheus Books.
- Martin, M. (1991). *The Case Against Christianity*. Philadelphia: Temple University Press.

- McCane, B. (2004). "Where no one had yet been laid": The Shame of Jesus' Burial. I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.253-68. London: Routledge.
- McCullagh, C.B. (2004). *The Logic of History : Putting Postmodernism in Perspective*. London: Routledge.
- McIntyre, J. (2001). The Uses of History in Theology. I: *Studies in World Christianity : Vol. 7, nr. 1*. s.1-20.
- Meier, J. (1991). *A Marginal Jew : Rethinking the Historical Jesus: Vol.1 : The Roots of the Problem and the Person*. New York: Doubleday.
- Meier, J. (1994). *A Marginal Jew : Rethinking the Historical Jesus: Vol.2: Mentor, Message, and Miracles*. New York: Doubleday.
- Meier, J. (2001). *A Marginal Jew : Rethinking the Historical Jesus: Vol.3: Companions and Competitors*. New York: Doubleday.
- Morris, L. (1995). *The Gospel According to John*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Moule, C. (1967). *The Phenomenon of the New Testament : An Inquiry into the Implications of Certain Features of the New Testament*. London: SCM Press.
- O'Collins, G. (2004). Is the Resurrection an 'Historical' Event? I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.317-23. London: Routledge.
- O'Connell, J. (2009). Jesus' Resurrection and Collective Hallucinations. I: *Tyndale Bulletin* 60. s.69-105.
- O'Connell, J. (2016). *Jesus' Resurrection and Apparitions : A Bayesian Analysis*. Oregon: Resource.
- Pannenberg, W. (1994). *Systematic Theology : Vol.2*. Edinburgh: Clark.
- Pannenberg, W. (2002). *Jesus – God and Man*. London: SCM Press.
- Pelikan, J. (1985). *Jesus Through the Centuries : His Place in the History of Culture*. New Haven: Yale University Press.

- Pennington, J.T. (2012). *Reading the Gospels wisely*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Perrin, N. (1977). *The Resurrection : According to Matthew, Mark and Luke*. Philadelphia: Fortress Press.
- Rae, M.A. (2005). *History and Hermeneutics*. London: T&T Clark.
- Rees, W.D. (1971). The Hallucinations of Widowhood. I: *British Medical Journal* 4. s.37-41.
- Robinson, J. (1973). *The Human Face of God*. Philadelphia: Westminster Press.
- Sanders, E.P. (1985). *Jesus and Judaism*. London: SCM Press.
- Sanders, E.P. (1995). *The Historical Figure of Jesus*. London: Penguin Books.
- Sandnes, K. (1996). *I tidens fylde : en innføring i Paulus' teologi*. Oslo: Luther.
- Schweizer, E. (1971). *Jesus*. London: SCM Press.
- Schweizer, E. (2004). Resurrection: Fact or Illusion. I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.332-51. London: Routledge.
- Shanks, H. & Witherington, B. (2003). *The Brother of Jesus : The Dramatic Story & Meaning of the First Archaeological Link to Jesus & His Family*. San Francisco: HarperSanFrancisco.
- Simon, N. et al., (2011). Informing the Symptom Profile of Complicated grief. I: *Depression and Anxiety Vol.28* (2). s.118-26.
- Skarsaune, O. (2002). *In the Shadow of the Temple : Jewish Influences on Early Christianity*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Slade, P. & Bentall, R. (1988). *Sensory Deception : A Scientific Analysis of Hallucination*. London: Croom Helm.
- Stanton, G. (2.Utg. 2002). *The Gospels and Jesus*. Oxford: Oxford University Press.
- Stark, R. (1997). *The Rise of Christianity : A Sociologist Reconsiders History*. New York: HarperOne.
- Stein, R. (2004). Was the Tomb Really Empty? I: Evans, C (red.). *The Historical Jesus : Vol.3: Jesus' Mission, Death, and Resurrection*. s.324-31. London: Routledge.
- Strauss, D. (1879). *A New Life of Jesus. Vol 1*. Edinburgh: Williams & Norgate.

- Strobel, L. (1998). *The Case for Christ : A Journalist's Personal Investigation of the Evidence for Jesus*. Grand Rapids: Zondervan.
- Strobel, L. (2002). *Saken gjelder tro : en journalists nærkamp med tvilen*. Oslo: Luther, i samarbeid med Willow Creek Norge.
- Swinburne, R. (1989). *Miracles*. New York: Macmillian.
- Swinburne, R. (2003). *The Resurrection of God Incarnate*. Oxford: Oxford University Press.
- Theissen, G., Merz, A., & Burchard, C. (1998). *The Historical Jesus : A Comprehensive Guide*. London: SCM Press.
- Tucker, A. (2004). *Our Knowledge of the Past : A Philosophy of Historiography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Twelftree, G. (1999). *Jesus the Miracle Worker : A Historical & Theological Study*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Vaags, R.H (2012). Jesu oppstandelse og naturlovene. I: *Norsk filosofisk tidsskrift*. Vol. 47, nr. 4. Universitetsforlaget. s.259-69.
- Van Voorst, R. (2000) *Jesus Outside the New Testament : An Introduction to the Ancient Evidence*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Vermes, G. (1973). *Jesus the Jew : A Historian's Reading of the Gospels*. London: Collins.
- Vermes, G. (2006). *The Passion : The True Story of an Event that Changed Human History*. New York: Penguin.
- Vermes, G. (2008). *The Resurrection*. London: Penguin Books.
- Wand, J. (1972). *Christianity : A Historical Religion?* Pennsylvania: Hodder & Stoughton Ltd.
- Wedderburn, A. (1999). *Beyond Resurrection*. London: Hendrickson.
- Wilckens, U. (1978). *Resurrection : Biblical Testimony to the Resurrection : An Historical Examination and Explanation*. Edinburgh: John Knox Press.

Williams, P. (2019). *Getting at Jesus : A Comprehensive Critique of Neo-Atheist Nonsense about the Jesus of History*. Eugene: Wipf & Stock Publishers.

Witherington, B. (2006). *What have they done with Jesus? : Beyond Strange Theories and Bad History – Why we can Trust the Bible*. San Francisco: HaperSanFrancisco.

Wright, N.T. (2002). Jesus' Self-Understanding. I: *The Incarnation : An Interdisciplinary Symposium on the Incarnation of the Son of God*. s.47-61. Oxford: Oxford University Press.

Wright, N.T. (2003). *The Resurrection of the Son of God*. Minneapolis: Fortress Press.

Wright, N.T. (2007). *Surprised by Hope : Original, Provocative and Practical*. London: SPCK.

Wright, N.T. (2009). Historical Resurrection of Christ? NT Wright responds. Hentet 25.04.2019, fra: <https://www.youtube.com/watch?v=W0Dc01HVlaM>